

Balil Abd al-Karim

KUR'ANSKA TERMINOLOGIJA

Lingvistička i semantička analiza

KUR'ANSKA TERMINOLOGIJA

Lingvistička i semantička analiza

Balil Abd al-Karim
Kur'anska terminologija: lingvistička i semantička analiza

Naslov izvornika:
Qur'anic Terminology: A Linguistic and Semantic Analysis,
The International Institute of Islamic Thought, 2017.

Copyright © 2017 International Institute of Islamic Thought

Prvo izdanje na bosanskom jeziku. Copyright © 2019 Centar za napredne studije

Sva izdavačka i autorska prava zadržana! Nijedan dio ove knjige ne može biti iznova objavljen, u bilo kojem obliku i na bilo koji način, uključujući fotokopiranje, bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača, osim u svrhe kritičkih članaka i stručnih prikaza u kojima je dozvoljeno navoditi kraće odломke. Takoder nije dozvoljeno pohranjivanje u elektronske baze podataka i objavljivanje djela na internetu od strane trećih lica.

S ENGLESKOG PREVEO: Almir Fatić

IZDAVAČ: Centar za napredne studije, www.cns.ba

UREDNIK: Munir Mujić

LEKTOR: Hurija Imamović

DTP I DIZAJN KORICE: Suhejb Djemaili

ŠTAMPA: Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-23
811.411.21'37'42:28-23

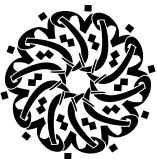
al-KARIM, Balil Abd
Kur'anska terminologija : lingvistička i semantička analiza / Balil Abd al-Karim; s engleskog preveo: Almir Fatić. - 1. izd. - Sarajevo : Centar za napredne studije, CNS, 2019. - 229 str. ; 21 cm

Prijevod djela: Qur'anic terminology. - Bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-022-99-9

COBISS.BH-ID 27628038

Balil Abd al-Karim

KUR'ANSKA TERMINOLOGIJA
Lingvistička i semantička analiza

S engleskog preveo: Almir Fatić

CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE

CENTER FOR ADVANCED STUDIES

Sarajevo, 2019.

Ova knjiga objavljena je uz podršku
Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT).

Sadržaj

PREDGOVOR	11
UVOD	15
1 IZUČAVANJE POJMOVA IZ EPISTEMOLOŠKE PERSPEKTIVE	17
PRVO: EPISTEMOLOŠKA NUŽNOST POJMOVA.....	18
1) Vrijednost pojmova	18
2) Pojmovi u logičkom smislu	18
3) Nastanak pojma	19
DRUGO: ANALIZA POJMOVNE STRUKTURE.....	20
1) Identificiranje strukture pojma	20
2) Važnost analize pojmovne strukture	20
TREĆE: POJMOVI I PROBLEM ZNAČENJA.....	21
1) Pitanje jezika prema pristupu lingvista.....	22
2) Pitanje značenja prema pristupu retoričara.....	22
3) Pitanje značenja prema pristupu filozofa.....	23
4) Pitanje značenja prema riječima učenjaka o principima jurisprudencije.....	24
ČETVRTO: PROMJENA U POJMOVIMA	24
1) Razlozi za pojmovnu promjenu	25
2) Pojmovna distorzija	25
3) Koraci koje treba slijediti u tretiraju pojmova	26
PETO: MREŽA KLJUČNIH POJMOVA U KUR'ANU	26
ŠESTO: METOD KLASIFIKACIJE EPISTEMOLOŠKIH TERMINA U KUR'ANU.....	27

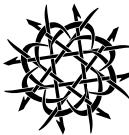
1) Leksičko značenje (<i>ed-dilāle el-mu'džemijje</i>)	27
2) Praktično značenje (<i>ed-dilāle el-isti'mālijje</i>)	28
3) Interpretativno značenje (<i>ed-dilāle et-te'vīlijje</i>).....	28
2 MA'RIFA, 'ILM I VAHJ.....	31
PRVO: POJMOVI POVEZANI S MA'RIFOM	32
1) Pojam <i>ma'rifa</i>	32
Sažetak o upotrebi termina <i>ma'rifa</i> u Kur'anu	34
2) Pojam <i>nekire</i>	35
3) Pojam <i>kufr</i>	36
4) Pojam <i>idrāk</i>	37
5) Pojam <i>dirāje</i>	38
6) Pojam <i>sidq</i>	38
7) Pojam <i>haqq</i>	39
8) Pojam <i>jeqīn</i>	41
9) Pojam <i>kedhib</i>	42
10) Pojam <i>ifk</i>	43
11) Pojam <i>iftirā'</i>	44
12) Pojam <i>buhtān</i>	45
13) Pojam <i>sihr</i>	46
14) Pojam <i>qirā'e</i>	47
15) Pojam <i>dirāse</i>	48
16) Pojam <i>tahsīl</i>	48
17) Pojam <i>ihsā'</i>	49
18) Pojam <i>taqdīr</i>	49
19) Pojam <i>bahth</i>	50
20) Pojam <i>kešf</i>	51
21) Pojam <i>neqīb</i>	51
22) Pojam <i>ba'there</i>	52
23) Pojam <i>kitābe</i>	53
24) Pojam <i>zubur</i>	54
25) Pojam <i>sifr</i>	55
26) Pojam <i>'ahd</i>	55
27) Pojam <i>kelām</i>	56
28) Pojam <i>qavl</i>	58
29) Pojam <i>nutq</i>	59
30) Pojam <i>lisān</i>	60
31) Pojam <i>bukm</i>	60

32) Pojam <i>hadīth</i>	61
33) Pojam <i>khaber</i>	62
34) Pojam <i>belāg</i>	63
35) Pojam <i>bušrā</i>	63
36) Pojam <i>nush</i>	64
37) Pojam <i>qasas</i>	65
38) Pojam <i>dželv</i>	66
39) Pojam <i>indhār</i>	67
40) Pojam <i>tahdhīr</i>	67
41) Pojam <i>belā'</i>	68
DRUGO: POJMOVI POVEZANI S 'ILMOM'	69
1) Pojam <i>'ilm</i>	69
2) Pojam <i>hibr</i>	70
3) Pojam <i>rabbānī</i>	71
4) Pojam <i>kursī</i>	72
5) Pojam <i>ethāre</i>	72
6) Pojam <i>qabes</i>	73
7) Pojam <i>rusūkh</i>	74
8) Pojam <i>sejjid</i>	74
9) Pojam <i>hudždže</i>	75
10) Pojam <i>burhān</i>	76
11) Pojam <i>sultān</i>	77
12) Pojam <i>āje</i>	78
13) Pojam <i>džidāl</i>	79
14) Pojam <i>su'āl</i>	79
15) Pojam <i>dževāb</i>	81
16) Pojam <i>fetvā</i>	83
17) Pojam <i>bejān</i>	83
18) Pojam <i>šerh</i>	87
19) Pojam <i>tefsīr</i>	87
20) Pojam <i>hikme</i>	88
21) Pojam <i>hudā</i>	90
22) Pojam <i>ittibā'</i>	92
23) Pojam <i>šūrā</i>	92
24) Pojam <i>fitre</i>	93
25) Pojam <i>hajj</i>	94
26) Pojam <i>zann</i>	94
27) Pojam <i>haseb</i>	95
28) Pojam <i>džehl</i>	96

29) Pojam <i>bātil</i>	97
30) Pojam <i>hevā</i>	98
TREĆE: POJMOVI POVEZANI S VAHJOM.....	99
1) Pojam <i>vahj</i>	99
2) <i>Ilhām</i>	100
3) <i>Lutf</i>	101
4) <i>Risāle</i>	102
5) <i>Nebe'</i>	104
6) <i>Nubuvve</i>	104
7) <i>Īmān</i>	105
8) <i>Gajb</i>	106
9) <i>Qadā</i>	107
 3 PUTEVI <i>MA'RIFE</i> : RAZUM I OSJET.....	111
PRVO: POJMOVI POVEZANI SA <i>MA'RIFOM</i>	111
1) Pojam <i>'aql</i>	111
2) Pojam <i>hadžr</i>	113
3) Pojam <i>nuhā</i>	114
4) Pojam <i>qalb</i>	114
5) Pojam <i>lubb</i>	116
6) Pojam <i>fu'ād</i>	117
7) Pojam <i>sadr</i>	117
8) Pojam <i>fiqh</i>	118
9) Pojam <i>fehm</i>	119
10) Pojam <i>ihāta</i>	120
11) Pojam <i>temhīs</i>	120
12) Pojam <i>temjīz</i>	121
13) Pojam <i>tefekkur</i>	121
14) Pojam <i>tedebbur</i>	122
15) Pojam <i>tedhekkur</i>	123
16) Pojam <i>hifz</i>	126
17) Pojam <i>va'j</i>	127
18) Pojam <i>vidždān</i>	128
19) Pojam <i>nīsjān</i>	128
20) Pojam <i>sehv</i>	129
21) Pojam <i>gafle</i>	130
22) Pojam <i>šekk</i>	130
23) Pojam <i>rejb</i>	131

DRUGO: POJMOVI POVEZANI S OSJETOM.....	132
ULOGA OSJETA U STJECANJU ZNANJA	134
PODRUČJE OSJETA	135
1) Pojam <i>hass</i>	136
2) Pojam <i>šu'ūr</i>	137
3) Pojam <i>īdžās</i>	138
4) Pojam <i>īnās</i>	138
5) Pojam <i>lems</i>	139
6) Pojam <i>jed</i>	140
7) Pojam <i>mess</i>	141
8) Pojam <i>sem'</i>	142
9) Pojam <i>insāt</i>	143
10) Pojam <i>samem</i>	144
11) Pojam <i>udhun</i>	144
12) Pojam <i>besar</i>	145
13) Pojam <i>ru'je</i>	147
14) Pojam <i>nezar</i>	148
15) Pojam <i>mušāhede</i>	149
16) Pojam <i>'amā</i>	150
17) Pojam <i>'ajn</i>	150
4 MA'RIFA U KUR'ANU	153
PRVO: DEFINICIJA MA'RIFE	153
1) Lingvistička definicija <i>ma'rife</i>	154
2) Definicija <i>ma'rife</i> na osnovu uobičajene upotrebe ..	154
3) Tehnička definicija <i>ma'rife</i>	154
DRUGO: PRIRODA MA'RIFE	156
1) Pojam prirode <i>ma'rife</i>	156
2) Priroda <i>ma'rife</i> u Kur'anu	156
Ljudska <i>ma'rifa</i> nakon primordijalnih spoznaja	158
TREĆE: PODRUČJE MA'RIFE	165
1) Odnos između <i>el-gajba</i> i <i>eš-šeħāde</i>	166
2) Svijet <i>el-gajba</i>	166
1) Svijet <i>eš-šeħāde</i>	170
ČETVRTO: KUR'ANSKI KRITERIJI ZA MA'RIFU.....	173
1) Kur'anski etički standardi <i>ma'rife</i>	173
3) Naučni standardi istine u Kur'anu	179

5 <i>ILM</i> U KUR'ANU	189
PRVO: DEFINICIJA I VRSTE 'ILMA.....	189
1) Leskička definicija <i>'ilma</i>	189
2) Definicija zasnovana na upotrebi.....	190
3) Podjele <i>'ilma</i>	191
DRUGO: NIVOI I KRITERIJI 'ILMA	192
1) Nivoi <i>'ilma</i>	192
2) Kriteriji ispravnog <i>'ilma</i>	195
Stavljanje dokaza ispred teoretizacije i formiranja pravila	197
Pažljiva upotreba naučnog jezika	198
Pravo usklađivanje između intelektualnih sposobnosti i polja studiranja	198
TREĆE: KUR'ANSKI SVEOBUVATNI POGLED NA 'ILM	199
ČETVRTO: KATEGORIJE MA'RIFE	201
PETO: KOMPARACIJA IZMEĐU MA'RIFE I 'ILMA	203
LEKSIČKE I UPOTREBNE RAZLIKE.....	204
1) Leksičke razlike.....	204
2) Razlike u vezi s upotrebom	205
6 SREDSTVA STJECANJA ZNANJA U KUR'ANU	207
PRVO: FUNKCIJA OSJETILA U STJECANJU ZNANJA.....	207
DRUGO: SLUH I VID U KUR'ANU.....	210
1) Uho i sluh u Kur'anu.....	210
2) Oko i viđenje u Kur'anu	211
3) Komparacija između <i>sem'a</i> i <i>besara</i> u Kur'anu.....	212
TREĆE: <i>QALB</i> U KUR'ANU	215
1) Pojam <i>qalb</i> u Kur'anu	216
2) Kur'anski termini sinonimni s terminom <i>qalb</i>	216
3) Pokreti i stanja srca u Kur'anu.....	221
4) Spoznaja i percepција	222
5) Volja.....	222
6) Važnost <i>qalba</i> u stjecanju znanja.....	223
7 VAHJ (OBJAVA) I NUBUVVET (POSLANSTVO).....	225

Predgovor

Qur'anic Terminology: A Linguistic and Semantic Analysis (Kur'anska terminologija: lingvistička i semantička analiza) Babilisa Abd al-Karima je detaljno djelo koje za cilj ima dati širi rječnik ključnih kur'anskih termina i utvrditi značenja tih termina, semantička i lingvistička, unutar kur'anskog konteksta.

Ne postoji ispravan način razumijevanja Kur'ana ili što je moguće preciznije objašnjenje značenja njegovih ajeta bez izučavanja kur'anske terminologije i pojmove. Uzeti zajedno, oni ne samo da sumiraju univerzalne istine religije (veliki moralni kod) već, također, oživljavaju Tekst i daju mu nevjeroyatnu živost, preciznost i fleksibilnost, obogaćujući komunikaciju kur'anske poruke kroz njihovu zadivljujuću i sveobuhvatnu narav.

Međunarodni institut za islamsku misao (IIIT) počeo je posljednjih godina objavljivati skraćene verzije svojih ključnih publikacija, i ovaj prijevod preuzet je iz skraćenog arapskog izdaja *el-Mefāhim el-miftāhijja li nazarijja el-ma'rifa fi l-Kur'āni l-kerīm*.

Živimo u doba u kojem je vrijeme jedna praktična premija u svim sferama života uključujući i one pisane i produkcijske naravi. Obilje intelektualnih, kulturnih i informativnih prinosa nesmanjeno se nastavljaju kao dio napora da se zadrži korak s pro-

mjenama u javnoj i privatnoj sferi, dok izdavačke kuće i *web-portali* ljudima pružaju najnovije i najsavremenije informacije na najlakši i najefektivniji način. Znanje ekonomije koje sada dominira svijetom iziskuje postupak 'kreativne adaptacije' informacije kao jednog od blokova svjetske zajednice u cjelini, i otuda ova serija skraćenih djela IIIT-a. Cilj je pomoći čitaocima da se okoriste dostupnim informacijama na što lakši, efektivniji i uspješniji način, koliko je to moguće, te da se dalje razvijaju njihove kritičke sposobnosti, tako da postanu sposobniji doprinijeti razvoju čovječanstva.

Skraćeni tekstovi pišu se u jasnom i lahko čitljivom stilu, i dok suštinski sadržaj izvornih djela biva sačuvan, čitaoci će primjetiti da, u interesu prostora, skraćena izdanja sadrže daleko manje fusnota od izvornih djela. Jedine bilješke koje se zadržavaju jesu one potrebne za objašnjenje ili ispravno postavljanje ideje budući da temeljni cilj ovog nastojanja jeste olakšanje brzog apsorbiranja sadržaja koji se prenosi. Čitaoci koji žele ići dublje u teme koje ih zanimaju ili pronaći potpunu dokumentaciju o bilješkama mogu se obratiti na izvorna djela, koja sadrže sve potrebne navode.

Ovo djelo objavljuje se kako bi se proširio diskurs i povećala svjesnost o pitanjima islamskog umjetničkog izražavanja i njegovih konačnih ciljeva i zadataka. Nema sumnje da je predmet specijaliziran, ali se nadamo da će najveći broj i općih i specijaliziranih čitalaca imati koristi od ponuđene perspektive i općih pitanja koja su istraživana.

Tamo gdje se datumi navode prema islamskom kalendaru (Hidžra), označeni su sa AH (poslije Hidžre). Inače, oni slijede gregorijanski kalendar i označeni su, tamo gdje je potrebno, sa CE (opća ili tekuća era). Arapske riječi su u *italiku*, izuzev onih koje su ušle u upotrebu. Dijakritički znakovi dodati su samo onim arapskim imenima koja se ne smatraju modernim. Engle-

Predgovor

ske prijevode iz arapskih referenci preuzeo je prevodilac.¹ Kur'anski ajeti citiraju se djelimično ili, pak, cjelovito.

Još od svog osnivanja 1981. godine IIIT služi kao centar za olakšavanje ozbiljnih učenjačkih npora. Prema ovome, i tokom proteklih deset godina, proveo je brojne programe istraživanja, seminare i konferencije i objavio naučna djela specijalizirana u društvenim naukama i na području teologije, i do danas ima više od četiri stotine naslova na arapskom i engleskom, a mnogi su prevedeni na druge glavne jezike.

Želimo zahvaliti autoru, prevodiocu kao i uređivačkom timu Ureda IIIT-a u Londonu, i svima onima koji su direktno ili indirektno bili uključeni u objavlјivanje ove knjige. Neka ih Bog nagrađi za njihove napore.

Januar, 2017.

¹ Zapravo, u knjizi se dominantno koristi prijevod Muhammeda Asada, izuzev ako nije drugačije naznačeno, s brojnim modifikacijama i kontekstualnim prilagođavanjima. Imajući ovo na umu, pri prijevodima kur'anskih ajeta koristili smo Asadov prijevod i komentar Kur'ana na bosanskom jeziku pod naslovom *Poruka Kur'ana*, s engleskog preveo Hilmo Ćerimović, El-Kalem, Sarajevo, 2004. (nap. prev.).

Uvod

Hvala Bogu Koji je objavio Kur'an s Visine kao mjerilo istine i laži. On nam je naredio da razmišljamo o Kur'antu, imajući na umu da ga jedino ispravno mogu razumjeti oni koji su stabilni u znanju, a u sjećanju će ga čuvati samo oni koji su obdareni uvidom.

Epistemološki aspekt Kur'ana bavi se činom razmišljanja i istraživanja (*en-nezar*), o kojem se i pravnici i filozofi slažu da je najvažnija dužnost ljudskih bića. Ovaj postupak je suštinski kako bi ljudi spoznali svog Stvoritelja, sami sebe i svijet oko sebe. Znanje o Stvoritelju i nama samima vodi nas ka potrazi za zadovoljavajućim odgovorima na životna pitanja. Što bolje budemo razumjeli izvore, vrste i ciljeve znanja, načine primjene i korištenja znanja, te način na koji se znanje kompilira, prenosi i razvija, bolje ćemo moći da testiramo znanje koje imamo i da ga povezujemo s kosmičkim zakonima i obrascima.

Kur'anska Objava donosi niz pojmova koji, uzeti zajedno, sumiraju univerzalne istine religije. Međutim, ne postoji način ispravnog razumijevanja Kur'ana bez izučavanja njegove terminologije, koja je ključ u pristupanju Božjoj volji. Posljedično tome, ova studija sadrži rječnik ključnih termina koji značenja ovih termina utvrđuje unutar kur'anskog konteksta.

Značenja datih kur'anskih termina varirat će zavisno od načina i konteksta u kojima se koriste, i od pitanja u vezi s kojima se spominju. Baš kao što pojam stvara termin, tako i termin i njegova upotreba oblikuju pojam. Kao terminološka analiza Kur'ana, ova studija istražuje termine unutar njihovih odgovara-jućih semantičkih i lingvističkih konteksta.

Ispravna komunikacija može se odvijati samo onda kada su pojmovi o kojima se raspravlja jasno definirani i shvaćeni i kada se termini koriste precizno. Izuzev kad su termini precizno definiirani, diskusije i rasprave neće se voditi oko činjenica, već oko samih riječi. Nije prihvatljivo upotrijebiti termine koji su nejasni ili odveć općeniti; otuda, one koji koriste takve termine treba zamoliti da ih objasne i razjasne kako bi dijalog bio konstruktivan. Razilaženja među učesnicima u debati često se pripisuju njihovoj upotrebi riječi, bilo zbog različitih termina koji se koriste da označe istu stvar ili zbog toga što se jedna te ista riječ koristi za označavanje više od jedne stvari. Ali, ako su intendirana značenja objašnjena i nejasnoće razjašnjene, tada je moguće razlikovati istinu od laži i ono šta se podrazumijeva, a šta ne podrazu- mijeva.

Balil Abd al-Karim

1

Izučavanje pojmoveva iz epistemološke perspektive

Pojmovi se mogu promatrati iz različitih uglova i biti podvrgnuti različitim pristupima. Oni se mogu izučavati lingvistički, psihološki, filozofski ili epistemološki. U ovom posljednjem slučaju, strukture pojmoveva podvrgnute su analizi koja objašnjava kako se formira odnos među pojmovima da bi se kreirala integrisana epistemološka polja.

U ovom poglavlju diskutirat ćemo o problemu značenja, tj. o promjenama koje se događaju u pojmu i njegovom značenju. U toku ove diskusije dotaknut ćemo se epistemološke nužnosti pojmoveva, analize pojmoveve strukture, promjena u pojmovima, mreža novih pojmoveva i metoda kategorizacije epistemoloških pojmoveva u Kur'anu. Diskusija će se odvijati na tri nivoa značenja: (1) leksičkom (*ed-dilāle el-mu'džemijje*), (2) praktičnom (*ed-dilāle el-isti'mālijje*) i (3) interpretativnom (*ed-dilāle et-te'vilijje*).

PRVO: EPISTEMOLOŠKA NUŽNOST POJMOVA

Svaki kulturni sistem bit će sastavljen od niza integrisanih epistemoloških polja. Takva polja uključuju, naprimjer, sferu religije, metafizike, matematike, logike, jezika i lingvistike, društva i sociologije itd. Svako ovo epistemološko polje sadrži niz pojmove koji su jedan s drugim povezani na specifičan način.

1) Vrijednost pojmovea

Svako epistemološko polje odvojeno je od drugih posebnim karakteristikama i pojmovima, dok se različita epistemološka polja povezuju zajedno kako bi se formirao jedan integriran epistemološki sistem. Analiza epistemološke strukture bazira se na tri temelja: (1) pojmovima, (2) odnosima koji povezuju pojmove u jedno semantičko polje i (3) odnosima koji različita semantička polja povezuju u veći epistemološki sistem. Pojmovi su nužan, ali ne i dovoljan, uvjet za predstavljanje epistemološkog polja. Njega čine pojmovi koji ističu karakteristike datog polja; međutim, mnogi autori uzrokuju nejasnoće ili izobličenje ideja i pojmovea tako što miješaju različita značenja. Zato bi upućeni u oblast trebalo da objasne sve pojmove koji čine određeno polje ili sistem.

2) Pojmovi u logičkom smislu

Pojam je niz specifičnih karakteristika i odlika koje razlikuju jedan entitet od drugog. U kontekstu ove diskusije, međutim, mićemo prihvati stanovište da je većina pojmovea obilježena neograničenom fleksibilnošću. Stoga su nekada njihova značenja šira, a nekada uža, dok istovremeno čuvaju svoje vlastito semantičko polje. Pojmovi treba da se promatraju kao vrsta univerzalnog ili

apstraktnog, kao istaknuti primjeri koji uključuju: slobodu i tiraniju, pravdu i nepravdu, istinu i laž, dobro i zlo, ljepotu i ružnoću.

3) Nastanak pojma

Pojam oličava značenje ili niz značenja koja mi izražavamo ili putem jedne riječi, kakva je riječ ‘znanje’, ili jednim izrazom kao što je ‘Božije znanje’. Kada se pojedinačna riječ koristi u komunikaciji u posebnom značenju, rezultat je termin oko kojeg postoji saglasnost specijalista u posebnom polju. Takav termin može se nastaviti upotrebljavati isključivo od onih koji se slažu u vezi s njim. Ali problem se javlja onda kada se pojedina riječ počinje koristiti za komunikaciju nekoliko različitih značenja bez pomoći lingvističkih konteksta koji omogućavaju razlikovanje pojedinačnog značenja riječi koje se intendira. Ova situacija razlikuje se od one u kojoj se jedna riječ koristi za prenošenje dvaju ili više različitih značenja, ali u kojoj mi, na temelju lingvističkog konteksta, možemo zaključiti koje se značenje riječi intendira.

Ova poteškoća ne javlja se u odnosu na pojmove sa jasno specificiranim značenjem. Primjer za ovo je situacija koja uključuje pojam demokratija, oko čije leksičke definicije – ‘vladavina naroda’ – postoji saglasnost, ali čije je značenje u aktualnoj upotrebi predmet debate.

Kada se poredak pojmoveva poremeti, odnosi među članovima muslimanske zajednice bivaju pogodjeni tako da njihove veze zasnovane na doktrini postaju sekundarne umjesto primarne. Ova vrsta preuređenja može se dogoditi zahvaljujući utjecaju ateističkih i egzistencijalističkih filozofa koji postavljaju individualni front u centar, a to čak može ići toliko daleko da pojedincu postane izvor legislative i mjera onoga što je dobro i loše, istinito i lažno.

DRUGO: ANALIZA POJMOVNE STRUKTURE

Da bi se definirao pojam, moramo dekonstruirati njegove elemente i identificirati njegov hijerarhijski poredak.

1) Identificiranje strukture pojma

Struktura pojma sadrži brojne elemente, od kojih su neki fundamentalni a drugi komplementarni. Fundamentalni elementi uživaju logički prioritet u strukturi s obzirom na to da nisu izvedeni iz bilo čega drugog. U ovom smislu oni nalikuju aksiomima i matematičkim i logičkim sistemima. Semantičari su povukli razliku između temeljnih i dodatnih značenja. Temeljno značenje vrši najvažniju funkciju jezika, a to je komunikacija i prijenos ideja. Stoga, precizno značenje pojma iziskuje od nas da analiziramo njegovu strukturu i identificiramo njegove sastavne elemente.

2) Važnost analize pojmovne strukture

Kao ilustraciju važnosti analitičkog postupka za precizno i ispravno razumijevanje pojmove uzmimo za primjer pojam *el-aql*, koji se općenito prevodi kao 'um' ili 'razum'. Pojmovi se mogu podijeliti na tri različite vrste: (1) epistemološki pojmovi, kakvi su znanje (*'ilm*), razumijevanje (*fahm*), mišljenje (*tafakkur*) i shvatanje ili percepcija (*idrāk*); (2) voljni pojmovi, kao što su odlučnost (*'azm*), izbor (*ikhtijār*), namjera (*qasd*) i volja (*irāda*) i (3) osjećajni – ili s osjećajima povezani – pojmovi kakvi su ljutnja (*gadab*), strah (*khawf*), zadovoljstvo (*ledhdd-he*) i bol (*elem*). Kada analiziramo strukturu pojma '*aql*' na ovaj način, mi utječemo na prirodu dijaloga koji se odvija oko njega

kao i na način na koji se dijalog odvija i na zaključke do kojih dovodi. Naučnici odavno prepoznaju da postoji veza između strukture jezika, strukture uma i strukture stvarnosti. Analiziranje strukture pojma omogućava nam da vidimo daljne pojmove koji su u osnovi i koji evoluiraju tokom vremena budući da se njihov sadržaj i raspon primjene šire. Zato je važno uočiti značenja pojmova koja su oni stekli u specifičnim historijskim fazama.

Da biste razumjeli precizno značenje riječi, vi, također, morate razumjeti konstelaciju riječi koje su semantički povezane s tom riječju. Ovo podrazumijeva izučavanje odnosa među pojedinim terminima unutar jednog semantičkog polja ili potpolja, budući da je značenje jedne riječi posljedica njezinog odnosa s drugim riječima. Slično tome, cilj koji počiva na analizi semantičkog polja jeste kompilacija svih riječi koje pripadaju određenom semantičkom polju, identifikacija odnosa među njima i objašnjenje njihove povezanosti sa svim pojmovima koji ih objedinjuju.

TREĆE: POJMOVI I PROBLEM ZNAČENJA

Na temelju čega prosuđujemo da je pojam jasan, nejasan ili besmislen? Koristimo govor kako bismo komunicirali o stvarima kao što su, između ostalih, doktrine, ljudski poslovi, književnost, priroda, matematika. Posledično tome, pažnja arapskih naučnika koju su godinama posvećivali pitanju značenja u lingvističkim naukama i filologiji usmjerena je ka izbjegavanju onoga što je nazvano „semantičkim bolestima“, koje ugrožavaju pojmove u različitim semantičkim poljima. Ovaj problem može se uočiti posebno u disciplinama filologije, lingvistike i temeljima jurisprudencije.

1) Pitanje jezika prema pristupu lingvista

U svojoj knjizi *el-Khasā'is* Ibn Džinnī navodi:

Arapi se bave rječnikom svoga jezika i usavršavaju ga proučavajući određene kontekste riječi i posmatrajući gramatičke strukture i pravila bilo u poeziji, govorništvu ili rimovanoj prozi, sa velikom brigom da ga održe i očuvaju. I zbog toga su značenja koja prenose svojim jezikom moćna i duboko utječu na njihove duše. Riječi jezika stoga su plovila koja prenose svoja značenja i put kojim se otkrivaju njegovi ciljevi i namjere.

Interes lingvista u semantici sam po sebi manifestira se u njihovom proučavanju leksikologije, u kompilaciji kur'anskih termina koji se ponavljaju s različitim aspektima značenja (*en-nezā'ir*), te u izučavanju metafore. Treba zapamtiti da je vokalizacija teksta Kur'ana bila jedna vježba iz semantike. Zapravo, nauke gramatika i sintaksa djelimično su nastale zahvaljujući činjenici da je jedan učač, učeći/citajući suru et-Tevbe, 9:3, pogrešno izgovorio frazu *resūluhu* ('Njegov Poslanik' u nominativu) kao *resūlihi* ('Njegov Poslanik' u genitivu), što je drastično promijenilo značenje ajeta od „Bog odbacuje sve one koji pripisuju Božanstvenost bilo čemu mimo Njega, a [tako čini] i Njegov Poslanik“ (ve *resūluh*) u „Bog odbacuje sve one koji pripisuju Božanstvenost bilo čemu mimo Njega, a [isto tako odbacuje] i Svoga Poslanika“ (ve *resūlih*).

2) Pitanje značenja prema pristupu retoričara

Retoričari ispoljavaju poseban interes za semantičke aspekte jezika kao što su doslovno značenje vs. metafora, struktura rečenice i proučavanje lingvističkih načina poput imperativnog načina (naredbe i zabrane), upitnog načina (pitanja), eksklamacija i dr. El-Džurdžānī (u. 474/1078), naprimjer, predložio je pojam *en-*

nazm ('poredak, ustroj, poetski stih'), koji je on razvio u sofističiranoj književnoj teoriji. Prema el-Džurdžāniju:

Termin *en-nazm* odnosi se na postupak uređenog govora na način koji iziskuju gramatička i sintakšička pravila i uz poznanje i pridržavanje prevalirajućih lingvističkih normi.

3) Pitanje značenja prema pristupu filozofa

Pitanje riječi i značenja istraživali su brojni muslimanski filozofi uključujući el-Kindija (339/951), Ibn Sinā ili Avicennu (428/1037), Ibn Rušda ili Averroesa (594/1198), Ibn Hazma (456/1064) i el-Gazālija (504/1111), čija je većina rasprava o logici i jeziku obrađivala ovu temu. Većina ovih učenjaka smatraла je da riječi indiciraju značenja na tri različita načina koji su postali poznati kao: (1) korespondencija (*dilālat el-mutābeqa*), (2) inkluzija (*dilālat et-tadmīn*) i (3) asocijacija (*dilālat el-iltizām*). Ovaj posljednji način odnosi se na način na koji riječ ili izraz ukazuje na nešto izvan onoga što je imenovano. Prema el-Gazāliju:

Na temelju načina na koji se značenja povezuju, riječi se mogu podijeliti u četiri kategorije: (1) homonime (*el-muštereke*), (2) generičke imenice (*el-mutewātī'e*), (3) sinonime (*el-muterādife*) i (4) različiti termine (*el-mutezājile*). Prva vrsta, homonim, jeste riječ koja se koristi za nekoliko različitih entiteta s različitim definicijama. Druga vrsta, generička imenica, uključuje cijelu grupu ili klasu i, kao takva, odnosi se na nekoliko različitih entiteta koji dijele neku zajedničku karakteristiku ili karakteristike. Treća vrsta, sinonim (*el-muterādife*), predstavlja nekoliko različitih riječi koje se odnose na isti entitet i dijele istu definiciju. I četvrta i posljednja vrsta, različiti termini (*el-mutezājile*), odnosi se na riječi koje nemaju ovih zajedničkih karakteristika.

4) Pitanje značenja prema riječima učenjaka o principima jurisprudencije

Proučavatelji principa islamske jurisprudencije zanimaju se i za jezik i za značenje zahvaljujući prisnoj vezi koja postoji između razumijevanja jezika i razumijevanja Božijeg zakona objavljenog na arapskom jeziku.

Nauka o temeljima jurisprudencije ima za cilj deducirati pravna pravila iz specifičnih tekstova, što je postupak koji iziskuje razumijevanje riječi tekstova iz kojih se ta pravila deduciraju. Učenjaci prava riječi dijele u četiri kategorije – sinonime (*muterādīfē*), homonime (*mušterēkē*), neograničene (*mutlaq*) i ograničene (*muqajjedē*). Ovi učenjaci imaju jasan interes, naravno, za naredbe i zabrane uzimajući u obzir činjenicu da su naredbe i zabrane te koje sačinjavaju fokus svakog govora upućenog moralno odgovornim činiocima.

Oni također vode računa o kontekstu, koji određuje značenja pravnih kategorija u koje se djela klasificiraju kao: dozvoljena (*el-ibāha*), obavezna (*vudžūb*), nemoguća (*ta'džīz*)² i savjet (*iršād*)³, a koja se temelje na razmatranjima kur'anskih značenja i strukture.

ČETVRTO: PROMJENA U POJMOMA

Pojmovi su ugrađeni u posebne ambijentalne i kulturne okvire. Otuda, općenito, svakodnevna upotreba termina povezanih s

-
- 2 Arapski termin *ta'džīz*, ovdje preveden kao nemogućnost, odnosi se na upotrebu imperativa ali ne da se dā stvarna naredba, već da se demonstrira nemogućnost onoga što se „naređuje“. Zato, kada Kur'an podstiče skeptike da načine suru nalik onoj u Kur'anu (v., naprimjer, sura el-Beqare, 2:23), intencija nije da se njima stvarno naredi da to učine, jer oni to ne bi mogli učiniti čak i da su pokušali. Zapravo, intencija je naglasiti da bi ovakav podvig bio neostvariv.
 - 3 Kao i u slučaju *ta'džīza*, termin *iršād* ovdje se odnosi na upotrebu imperativa za drugu svrhu a ne za davanje stvarne naredbe. Naprimjer, kada Kur'an podstiče ljudе koji su pozajmili novac da zapišu transakciju, to je jednostavno savjet da tako urade kao stvar dobre prakse, ali im se ne naređuje da tako postupaju (v. sura el-Beqare, 2:282).

filozofijom, naukom i književnošću može izazvati konfuziju zbog toga što, umjesto da budu samo znaci koji ukazuju na spoljnu stvarnost, riječi i izrazi koje koristimo postaju vezani za određenu mentalnu konceptualizaciju. Zato treba da budemo svjesni da se određene riječi povezuju s epistemološkim sadržajem filozofije i sistema mišljenja u kojem su nastale. Istovremeno, treba da vodimo računa o razlici između fenomena pojmovne promjene i fenomena pojmovne distorzije.

1) Razlozi za pojmovnu promjenu

Kulturalni pojmovi mijenjaju se zahvaljujući različitim uzrocima uključujući i pojavu novih potreba te psiholoških i socioloških faktora kao što su zabrane i tabui. Jer, iako su pojmovi koje izražavamo riječima apstrakcije, oni su ipak oblikovani konkretnim situacijama.

2) Pojmovna distorzija

Proces semantičke promjene prirodni je proces. Značenje jedne riječi može proći kroz različite faze evolucije. U svakoj toj fazi, modifikacija pojma susrest će se s prihvatanjem od govornika datog jezika uključujući i njihove akademske institucije. Međutim, ovaj proces razlikuje se od semantičke distorzije, koja se događa onda kada je značenje jedne riječi koja se razvija tokom vremena proturječno njezinom izvornom značenju.

Primjer ovog fenomena može se vidjeti u odnosu prema pojmu um ili razum (*el-'aql*). U jednoj fazi, metodi istraživanja uma sastojali su se u pokazivanju načina na koji se um javlja iz materije. Zaključak koji su neki istraživači izveli iz ovoga bio je da um nije ništa drugo osim fizičkog organa. Ali, ova materijalistička teorija uma na kraju je bila srušena na osnovu neospornih naučnih dokaza.

Materijalistički trendovi u nauci i filozofiji iskrivili su pojам 'um' ili 'razum' temeljeći svoj ekskluzivni fokus na fizičku funkciju. Zablude materijalizma počiva u miješanju dijela s cjelinom, to jest u zaključku da se, zato što su funkcije uma odvija posredstvom materije, i sam um sastoji od materije i ničega više. Nau-sprot ovome, islamski pojам znanja drži da je um duhovni entitet koji je, zajedno s tijelom, stvorio Uzvišeni Bog.

3) Koraci koje treba slijediti u tretiranju pojmova

Postoje posebni koraci koji se moraju slijediti ako želimo da pojmu pristupimo na ispravan i precizan način. Prvi korak jeste pri-znanje razlikovnih karakteristika jezika i kulturnog konteksta u kojem je pojam formuliran. Drugi korak je određenje svih leksičkih i tehničkih značenja povezanih s terminima u kojima se pojam izražava. Treći korak predstavlja identificiranje semantičkih procesa kroz koje je pojam prošao, uz razlikovanje značenja s kojima je bio povezan u početnoj formulaciji i značenja koja je zaimao tokom svoje historijske evolucije. I peti korak jeste analiza semantičke strukture pojma koja uključuje identifikaciju njegovih fundamentalnih i komplementarnih elemenata. Ovaj proces pomoći će nam da napravimo razliku između prirodne semantičke evolucije pojma i njegove distorzije, bila ona u formi sužavanja, širenja ili bilo čega drugog.

PETO: MREŽA KLJUČNIH POJMOVA U KUR'ANU

S obzirom na to da ja Kur'an za muslimane primarni izvor znanja, nužno je navesti kur'anske termine koji opisuju čin znanja, sredstva pomoću kojih se stječe znanje i vrijednost znanja. Ove

termine moramo zatim prevesti u pojmove. Neki kur'anski termini jasno su definirani, relativno samostalnih značenja, dok se drugi povezuju s dodatnim terminima koji se odnose na dati pojam. Posljedično tome, moramo ih organizirati u tematske grupe. Pod kategorijom 'um', naprimjer, navest ćemo sve termine koji se odnose na mentalne procese, kao što su: mišljenje (*tefek-kur*), razmišljanje (*tedebbur*), istraživanje (*nezar*), slušanje (*sem*) i viđenje (*besar*), dok ćemo pod pojmom Objava navesti termine povezane s poslanstvom (*nubuvve*), 'Knjigom' (*el-Kitāb*) i porukom (*er-risāla*).

ŠESTO: METOD KLASIFIKACIJE EPISTEMOLOŠKIH TERMINA U KUR'ANU

Postoji niz kur'anskih termina čija se značenja povezuju s '*ilmom*' i '*ma'rifom*', i koji su izvedeni kroz čitanje komentara Kur'ana.

Značenja takvih termina mogu se klasificirati u tri grupe: (1) leksičko, (2) praktično i (3) interpretativno.

1) Leksičko značenje (*ed-dilāle el-mu'džemijje*)

Termin 'lexičko značenje' koristi se za označavanje onoga za što su naučnici osnova jurisprudencije prosudili da je izvorno značenje neke riječi. Izvorno značenje termina može se modificirati jedino na temelju validnog dokaza. Leksičko značenje termina temelji se na njegovom relativnom položaju u semantičkom polju *vis-à-vis* drugih srodnih riječi. Odnosi među ovim različitim terminima moraju biti jasni zahvaljujući postojanju homonima, sinonima i antonima, kao i suptilnih distinkcija među terminima. Leksička definicija utjelovljuje mentalnu konceptua-

lizaciju koja se aktivira terminom koji se definira izvan njegovog uobičajenog konteksta društvenih običaja i religijskih vjerovanja. Osim specifičnog konteksta, riječ, međutim, nosi brojne moguće interpretacije. Stoga, lingvistički sadržaj koji prethodi i slijedi termin jeste najvažniji faktor za određivanje njegova značenja i semantičkog polja kojem on pripada.

2) Praktično značenje (ed-dilāle el-isti'mālījje)

Termin 'praktično značenje' odnosi se na značenje koje riječ prenosi u stvarnoj upotrebi ili u njezinom metaforičkom značenju u posebnom kontekstu, budući da se pojedinačne riječi koriste samo da prenesu njihova značenja u spoju s drugim riječima. Da bismo razumjeli pojedinačne riječi u Kur'anu, moramo utvrditi koje je značenje određena riječ imala tokom vremena kada je Kur'an objavlјivan. Postoje riječi koje su uzimale precizna, do sada nepoznata značenja i osobine zasnovane na načinu na koji su korištene u svom kur'anskem kontekstu ili u ukupnom vjerskom miljeu.

3) Interpretativno značenje (ed-dilāle et-te'velījje)

Interpretacija (*te'vel*) je sredstvo određivanja onoga što govornik namjerava reći riječima koje su on ili ona izgovorili ili napisali. Međutim, ovaj cilj ne može se postići bez pridržavanja pravila jezika koji se koristi. Zato, ako neko tvrdi da je značenje nečega što je neko rekao ili napisao različito od onoga što se čini da jeste, taj mora tu tvrdnju potkrijepiti dokazom. U suprotnom, možemo izgubiti povjerenje u jezik i njegovu sposobnost da obavlja svoju komunikacijsku funkciju. Interpretacija uključuje potvrdu da jedna riječ ili njih nekoliko prenose više metaforičko

nego doslovno značenje. Takva potvrda zauzvrat uključuje razumijevanje jedne ili više riječi unutar njihovog okružujućeg konteksta, i ako je potvrda dobro utemeljena, to nam omogućava da dođemo do boljeg osjećaja istine koja se prenosi riječima.

Dobro utemeljena interpretacija iziskuje da mi izučavamo način na koji su riječi bile ili jesu u aktualnoj upotrebi u svojim odgovarajućim kontekstima; iziskuje i da ocijenimo vezu između doslovног značenja i metafore, tako da tragamo za upotrebom homonima, te da budemo dobro upućeni u skolastičku teologiju misao s obzirom na to kako je ona oblikovala evoluciju određenih značenja riječi. Eš-Šātibī je ustvrdio: da bi interpretacija neke riječi u Kur'anu bila ispravna, ona mora biti u skladu s prvobitnim leksičkim značenjem te riječi, sa značenjem koje je imala u općeprihvaćenoj upotrebi u vrijeme kada je Kur'an objavlјivan, s njezinim pravnim određenjem i s njezinim metaforičkim smislom. Također interpretacija mora biti u skladu s pravilima i strukturu jezika, semantičkim kontekstom te onim što znamo u vezi s okolnostima objave ajeta o kojem je riječ.

2 Ma'rifa, 'ilm i vahj

Pojmovi se razjašnjavaju kroz proučavanje leksičkog značenja riječi. Počinjemo s utvrđivanjem korijena i izvedenicama riječi koja se proučava držeći se pravila jezika kojim se bavimo. Potom istražujemo načine na koje se riječi koriste kako bismo odredili njihova praktična značenja.

Praktični i interpretativni pristup objedinio sam iz sljedećih djela: *el-Mufredāt* el-Isfahānija, *el-Kullījāt* el-Kufevija, *Keššāf istilāhāt el-funūn* et-Tehānevija, *Islāh el-vudžūh* ed-Dāmegānija, *Nuzhet el-e'ajun ve n-nezā'ir* Ibnu l-Dževzija i *el-Vudžūh ve n-nezā'ir* Sulejmāna el-Qar'āvija.

Temeljeći studiju na karakteristikama po kojima se razlikuju različiti epistemološki pojmovi iz kur'anske perspektive, podijelio sam ih u tri grupe na osnovu toga da li su oni povezani s '*ilmom*, *ma'rifom* ili *vahjom*.

PRVO: POJMOVI POVEZANI S MA'RIFOM

1) Pojam *ma'rifa*

Postoje dva temeljna značenja derivirana iz trokonsonantskog korijena '-r-f. Prvo je – kontinuirani niz subjekata, dok je drugo povezano s tišinom i smirajem. Glagol *'arefe*, iz kojeg deriviramo glagolsku imenicu *ma'rifa*, označava znanje ili shvatanje nečega onako kako ono jeste pod pretpostavkom da je percepciju prethodilo neznanje ili da je neko zaboravio neku ili ukupnu prvobitnu percepciju ili shvatanje. Neki je definiraju kao percepciju nečega kroz razmišljanje o njegovim efektima. Neko ko zna nešto (*el-'ārif bi š-šej'*) jeste neko ko je ranije imao jasnu percepciju o tome, nakon koje je to zanegirao zbog nekih nejasnoća ili nesigurnosti. Otuda, termin *ma'rifa*, koji je povezan s osjećajem, 'viđenjem' srca i razlikom između onoga što se zna i ne zna, specifičniji je i kompletniji od riječi *'ilm*, koja je preuzeta iz svijeta apstraktnog mišljenja. Učenjaci smatraju da *ma'rifu* nije dozvoljeno pripisati Bogu zbog njezine povezanosti s prethodnim nedostatkom znanja i poricanjem kao i zbog činjenice da ona podrazumijeva jedno nepotpuno znanje koje se postiglo putem razmišljanja i kontempliranja.

Riječ *ma'rifa*, koja se u Kur'anu pojavljuje rjeđe nego riječ *'ilm* i njezine izvedenice, navodi se 24 puta kao glagol u različitim praktičnim značenjima. Ta značenja mogu se podijeliti u sedam grupa: (1) 'Fizičko prepoznavanje' (*el-ma'rifa el-hissija*). U suri el-Beqare, 1:146, čitamo: „Oni koji su nekada udostojeni Objavom znaju Poslanika (*ja'rifūnehu*) kao što znaju (*ja'rifūnehu*) vlastitu djecu.“ Riječ *ma'rifa* označava ono što je suprotno poricanju i odbijanju, kao što to čitamo u suri el-Mu'minūn, 23:69: "Ili oni, možda, nisu prepoznali (*lem ja'rifū*) svoga Poslanika, pa ga tako niječu"; (2) 'Identifikacija' (*ta'rīf*), kada neko identificira željeni cilj. Ovaj smisao riječi *ma'rifa* nalazi se u suri Muhammed, 47:6, gdje

nam se kaže da će Bog: „primiti [vjernike] u Džennet s kojim ih je On upoznao“ (*'arrefehā lehum*). (3) 'Međusobno poznavanje' (*te'āruf*). Ovaj smisao ilustrira se u suri el-Hudžurāt, 49:13, u kojoj Bog izjavljuje: „... i učinili od vas narode i plemena – da bise mogli upoznati jedne druge“ (*li te'ārufū*). (4) 'Priznanje' (*i'tirāf*). U suri et-Tevbe, 9:102, čitamo: „A [ima] drugih [ljudi koji] su postali svjesni svojih grijeha (*i'terefe bi dhunūbihim*) nakon što su činili čestita djela uporedo sa zlim djelima.“ (5) 'Čin dobrote' (nešto što ljudi općenito priznaju da je izvor blagoslova i dobročinstva) (*ma'rūf*, *'urf*), kao kada Bog u suri Āli 'Imrān, 3:110, kaže: „Vi ste, zaista, najbolja zajednica koja se ikad pojavila za [dobro] čovječanstva, vi propisujete da se čini ono što je pravo (*el-ma'rūf*) i zabranjujete da se čini ono što je krivo“, dok u suri el-E'arāf, 7:199, Bog kazuje Poslaniku "zapovijedaj da se čini ono što je ispravno" (*el-'urf*). (6) Brdo Arefat (*'arefāt*): „I kad se, u ustalasalom mnoštву, spustite do Arefata, spomenite Boga na svetom mjestu“ (sura el-Beqare, 2:198). (7) *El-E'arāf*, što se odnosi na uzdignuta mjesta na zemljji. Ova upotreba se nalazi u suri el-E'arāf, 7:48, gdje čitamo: „Ljudi na visinama (*ashābu l-e'arāf*) uzviknut će onima koje budu prepoznali po njihovim oznakama: 'Šta su vam koristile vaše zalihe i vaši arogantni putevi?'“

Glagolska forma prevedena kao 'međusobno priznanje' (*te'āruf*) temelji se na onome šta je dostupno umu i osjetilima. Što se tiče onoga što je skriveno ljudskoj percepciji, to je poznato samo Bogu. U suri Muhammed, 47:30, čitamo: „Bog zna (*ja'lemu*) sve što činite.“ Što se tiče čina priznanja (*i'tirāf*), on se derivira iz znanja koje je sigurno, ali postignuto više kroz iskustvo nego inherentno posjedovano znanje, kakvo je Božije znanje. Obje riječi: *ma'rūf* i *'urf* odnose se na djela i riječi koje su općenito prihvaćane kao dobranamjerne i korisne. Postoji saglasnost da su dozvoljena sva djela ili riječi koji nisu eksplicitno zabranjeni Božanskim zakonom: ovaj princip doprinosi očuvanju ljudskih kultura, tradicija i distinkтивnih identiteta čak i kada njima upravlja islamski zakon.

Sažetak o upotrebi termina *ma'rifa* u Kur'anu

Termin *ma'rifa* u Kur'anu se koristi u smislu stečene percepcije. Na brojnim mjestima njega prati spominjanje vidljiva znaka, bilo na licu, kada će instrument percepcije biti oko, ili u govoru, kada će instrument percepcije biti uho. Kur'an sadrži brojne primjere ovog fenomena uključujući i Božiju izjavu: „Na njihovim licima vidjet ćeš (*ta'rifu*) svjetlost blaženstva“ (sura el-Mutaffifin, 83:24).

Ponekad *ma'rifa* doseže nivo potpune izvjesnosti, kao u Božjem iskazu u suri el-Beqare, 2:146, da „oni koji su nekada udostojeni Objavom znaju Poslanika (*ja'rifūnehu*) kao što znaju (*ja'rīfāne*) vlastitu djecu“. Također se može primijetiti da se termin *ma'rifa* u Kur'anu većinom navodi zajedno s nečim što stoji nasuprot njemu. U suri en-Nahl, naprimjer, on je u suprotnosti s poricanjem: „Oni [koji se okrenu od njih] potpuno su svjesni blagodati Božijih, ali, i pored toga, oni ih poriču [kao takve] pošto je većina njih sklona poricanju Istine“ (16:83). U suri el-Beqare, 2:89, *ma'rifa* je u suprotnosti s nevjerovanjem: „Kad god bi im došlo nešto što oni priznaju [kao Istinu], oni bi to porekli (ne bi vjerovali u to).“ U suri Jūsuf, 12:68, nalazimo da je *ma'rifa* u suprotnosti s neznanjem: „Eto, zahvaljujući onome što smo mu Mi bili saopćili, on je zaista bio obdaren saznanjem [da Božija volja mora uvijek prevladati], mada većina ljudi to ne zna.“ U slučaju Poslanika, s jedne strane, politeističko poricanje njega bilo je rezultat laganja i svjesnog poricanja Istine koju je on donio. Štaviše, *ma'rifa*, onako kako se spominje u Kur'anu, opisuje se u različitim terminima u zavisnosti od toga da li se ona pripisuje politeistima ili onima koji potvrđuju Božiju jednost. Kada se pripisuje ovim drugim, ona se jednostavno odnosi na priznanje – katkada zajedno i pravednih i nepravednih, pokornih i nepokornih. Ali kada se pripisuje onima koji obožavaju Boga u Njegovoj jednosti, odnosi se na znanje koje podstiče na poniznost pred Bogom, ljubav prema Njemu, povezanost s Njime i žudnju za Njegovim prisustvom.

Bez obzira na to da li se dokaz izvodi iz pisane Objave ili Kreacije, on daruje unutrašnju sigurnost. Na pisanu Objavu aludira se u iskazu: „Kad god bi im došlo nešto što oni priznaju [kao Istinu], oni bi to porekli“ (sura el-Beqare, 2:89). Što se tiče racionalnog dokaza, Bog obznanjuje: „I reci: 'Sva hvala pripada Bogu! U svoje vrijeme On će učiniti da vidite [istinu] Njegovih poruka i onda ćete ih, sigurno, spoznati [onakvima kakve su]“ (sura en-Neml, 27:93). Postoje, dakle, dvoja vrata prema *ma'rifi*: (1) kontemplacija kur'anskih ajeta i (2) razmišljanje o vidljivim znakovima u stvorenom poretku i Božjoj mudrosti, moći i milosti koja se u njemu odražava (usp. Muhammed, 47:30).

2) Pojam *nekire*

Arapska riječ *nekire* derivira se iz trokonsonantskog korijena *n – k – r* i znači 'ne znati, odbaciti, odbiti', dok kao imenica *munker* označava pogrešno ili loše djelo i suprotna je pojmu *ma'rūf*, koji označava ispravno i dobro djelo.

Izvedenice iz korijena *n – k – r* javljaju se 36 puta u Kur'anu. Bog u suri Āli 'Imrān, 3:110, izjavljuje: „Vi ste, zaista, najbolja zajednica koja se ikad pojavila za dobro čovječanstva, vi propisujete da se čini ono što je pravo (*el-ma'rūf*) i zabranjujete da se čini ono što je krivo i u Boga vjerujete (*el-munker*).“ Riječ *munker* odnosi se na sve ono što bi razboritu i umno zdravu osobu moglo uzne-miriti i na sve ono što je islamski zakon zabranio. Korijen *n – k – r* koristi se nasuprot znanju u kur'anskom izvještaju u kojem Ibrahim, kada ja primio određene meleke kao goste i imao sumnje, govorи u sebi (51:25): „Ovi su stranci (*qavmun munkerūn*).“ Isto tako, u suri Jūsuf, 12:58, rečeno nam je da, iako je Jusuf prepoznao svoju braću ('*arefehum*), oni njega nisu prepoznali (*ve hum lehu munkirūn*). Particip aktivni *munkirūn* u ovom kontekstu prenosi smisao ignoriranja ili zanemarivanja, kao da se hoće reći da su

Jusufova braća bila povezana s Božijim blagoslovima premda oni nisu bili svjesni svog Izvora. Ovo zanemarivanje rezultat je nezahvalnosti, što je, isto tako, jedno od značenja riječi *kufir*. Drugi primjer korijena *n – k – r*, također nasuprot znanju, nalazi se u suri en-Neml, 27:41, u kojoj Sulejman naređuje džinima: „Izmijenite njezino [kraljice od Sabe] prijestolje tako da ga ona ne prepozna kao svoje (*nekkirū lehā 'aršehā*)“. Ova upotreba u skladu je s izvornim značenjem korijena *n – k – r*, koji se odnosi na sve ono što je suprotno pouzdanom znanju.

3) Pojam *kufir*

Trokonsonantski korijen *k – f – r* znači 'pokriti ili sakriti', a intenzivirani particip pasivni *mukeffir* koristi se za označavanje čovjeka koji je prekriven oklopom. Glagolska imenica *kufir*, često prevodenja kao 'nevjerništvo', koristi se nasuprot *īmānu* ili vjeri budući da čin *kufra* u odnosu na Božije blagoslove uključuje ne samo njihovo poricanje već i njihovo skrivanje. Particip aktivni *kāfir*, često prevoden kao nevjernik, prвobitno se odnosio na tamnu noć (koja skriva ono što bi inače bilo vidljivo). Izvedenice iz korijena *k – f – r*javljaju se 503 puta u Kur'anu i to u četiri različita smisla: (1) 'Nezahvalnost', kao u rečenici: „Pazi. Što se tiče onih koji su uporni u poricanju Istine – svejedno je da li ih ti opominješ ili ne opominješ – oni neće vjerovati“ (sura el-Beqare, 2:6). (2) 'Poricanje'. Ovaj smisao nalazi se u suri el-Beqare, 2:89: „kad god bi im došlo nešto što oni ne priznaju [kao Istinu], oni bi to porekli“ (*keferū bihi*). (3) 'Odricanje ili odbijanje'. U suri Ibrāhīm (14:22) citira se satana (šeitan) kako govori idolopoklonicima na Dan oživljjenja: „Ja sam uvijek odbijao priznati (*kefertu*) da ima ikakve istine u vašem nekadašnjem vjerovanju da ja imam neki udio u Božijoj Božanstvenosti.“ (4) Okretanje. U suri Ibrāhīm, 14:13, čitamo: "A oni koji su se okretali od poruke (*el-ledhīne keferū*) govorili su [ovako] posla-

nicima svojim: 'Mi ćemo vas, sasvim sigurno, prognati iz naše zemlje, osim ako se odmah ne vratite na naše puteve.'

Sva četiri ova značenja na ovaj ili onaj način povezana su sa činom pokrivanja ili skrivanja. Kako čitamo u suri el-Beqare, 2:88, nevjernici su sami sebi kazali: „Naša srca su omotači [koji čuvaju Božiju Riječ]: nije nam potrebno više.“ Drugim riječima, njihova srca zatvorena su za svaku istinu ili znanje s kojim bi drugi pokušali da ih upoznaju.

4) Pojam *idrāk*

Trokonsonantski korijen *d - r - k* prenosi smisao nečega što je dosegnuto ili nečega drugog što je dohvaćeno. Kada ljudski um „doseže“ ili „dohvaća“ ideju, on je onda i razumije. Ovaj korijen javlja se deset puta u Kur'anu u četiri različita smisla: (1) 'Zadržavanje, uzdržavanje'. U suri Jūnus, 10:90, naprimjer, govori se da su faraona preplavili i zadržali morski valovi (... *edrekehu l-gareq*). (2) 'Sustizanje'. U suri eš-Šu'arā', 26:61, govori se da je Musaova družina, kada se faraonova vojska približila, uzviknula: „O, mi ćemo, sigurno, biti sustignuti (*innā le mudrekūn*).“ (3) 'Dolaziti zajedno' (poput onih na početku linije i onih na njezinom kraju). Opisujući stanje onih koji su odbili Boga kao onih koji su stigli do Džehennema, sura el-E'arāf, 7:38, kazuje nam da „kad svi oni budu ušli u Džehennem (*hattā idhā iddārekū fīhā džemī'an*), posljednji od njih će [ovako] govoriti onim prvim: 'O, Uzdržavatelju naš! Oni su nas zaveli na stranputicu! Daj im, zbog toga, dvostruku patnju džehennemsку!'“ (4) 'Viđenje'. Govoreći o Bogu sura el-En'ām, 6:103, kazuje nam da "nijedan ljudski pogled Njega ne može obuhvatiti (*lā tudrikuhu l-ebsār*), a On obuhvata sve ljudske poglede (ve *huve judrikuhu l-ebsār*)“.

Značenje glagola *edreke/judriku*, kako se koristi u Kur'anu, u skladu je s leksičkom definicijom povezanom sa sustizanjem,

dohvaćanjem i zajedničkim dolaženjem uspješnih elemenata. Njegovo epistemološko značenje sastoji se u formiraju mentalne slike lišene presude, i u tom slučaju naziva se konceptualizacijom. A kada ta slika dolazi zajedno s presudom, nasprot pretvodnoj, onda se ona naziva afirmacijom. *Idrāk* predstavlja sliku nečega u umu osobe koja se angažira oko *idrāka*; drugim riječima, on/ona 'svjedoče' entitet koji se vidi putem slike.

5) Pojam *dirāje*

Trokonsonantski korijen *d - r - j* više ili manje sinoniman je glagolu '*alime*', znati, u teoretskom smislu. Ovaj korijen javlja se triнаest puta u Kur'anu kao dio fraze *mā edrāke* ili *mā judriķe*. Jedno od tih mjeseta je u suri el-Ahzāb, 33:63: "Ljudi će te pitati o Posljednjem času. Reci: 'Znanje o njemu je samo kod Boga; a po svemu što ti znaš (*ve mā judriķe*), Posljednji čas može biti vrlo blizu!'" Poput glagola '*arefe*' i '*alime*', glagol *derā* ukazuje na čin znanja koji slijedi nakon stanja neznanja. *Dirāje* ili znanje postoji u različitim stepenima; zato ono biva manje ili više potpuno. Kao takav, arapski termin za agnosticizam *lā-dirāje* odnosi se na stav nekoga ko drži da ljudski um nije u stanju shvatiti istinsku narav stvari.

6) Pojam *sidq*

Implicitirajući moć ili snagu, riječ *sidq* odnosi se na ono što je suprotno laži, koja nema ni snagu ni moć koja joj je inherentna. Druge izvedenice iz ovog korijena uključuju riječ *sidāq*, koja se odnosi na ženin miraz budući da je on nešto s pravom njezino; *siddīq*, intenzivna forma koja se odnosi na nekoga ko je uvijek istinoljubiv; *sidq*, odnosi se na korespondiranje između riječi

neke osobe i stvarnosti koju one oslovljavaju u vjerovanju govornika; i *misdāq*, odnosi se na kriterij putem kojeg se određuje istinitost nekog iskaza. Izvedenice iz korijena *s – d – q* pojavljuju se 127 puta u Kur'anu. One uključuju suru ez-Zumer, 39:32–33: „A ko bi mogao biti gori od onoga koji izmišlja laži o Allahu i dokazuje da je Istina (*es-sidq*) laž čim mu se ona iznese?... Ali onaj koji donosi Istinu (*džā'e bi s-sidq*), i onaj koji je srdačno prihvata kao istinu (*ve saddeqa bihi*) – oni su istinski svjesni Njega.“ U suri el-Beqare, 2:23, stoji: „Pa ako imalo sumnjate u ono što s Visina, potpuno, poklanjamo robu Našem [Muhammedu], onda sačinite jednu suru slične vrijednosti i pozovite bilo koga osim Boga da vam to potvrди – ako je ono što kažete istina!“ (*in kuntum sādidiqīn*). U suri ez-Zumer, 39:74, stanovnici Dženneta uzvikuju: „Sva hvala pripada Bogu, Koji je učinio da se Njegovo obećanje nama obistini (*sadeqanā va'dehu*), i Koji nas je obdario ovim prostranstvom [radost] kao našim udjelom.“ U suri en-Nisā', 4:122, upitani smo: „A čija riječ bi mogla biti istinitija (*asdequ*) od Božije?!“ U suri Merjem, 19:41, poslanik Ibrahim opisuje se kao „čovjek istine“ (*siddīq*). Druge izvedenice iz ovog korijena uključuju riječ ‘priatelj’ (*sadiq*), koja se nalazi u suri en-Nūr, 24:61; riječ ‘sadaka’ (*sadaqa*) u suri el-Beqare, 2:196, i ‘ženidbeni dar’ (*saduqāt*) u suri en-Nisā', 4:4.

7) Pojam *haqq*

Trokonsonatski korijen *h – q – q* prenosi smisao valjanosti, ispravnosti, pravde, obaveze, vrijednosti i istine. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 267 puta u Kur'anu. U suri el-Mu'minūn, 23:71, čitamo: „Ali kad bi Istina (*el-haqq*) bila u skladu sa njihovim naklonostima i odbojnostenima, nebesa i Zemlja bi sigurno pali u rasulo“, dok se u suri el-Qasas, 28:48, govori o Kur'anu: „A, sada, kada im je došla Istina (*el-haqq*) od Nas, oni kažu: 'Za-

što mu nije dato slično onome što je dato Musau?"“ U vezi s islamom, u suri el-Isrā', 17:81, kaže se: „Istina (*el-haqq*) je sada došla na [vidjelo], a laž je odumrla.“ U pogledu pravde, u suri en-Nūr, 24:25, obznanjuje se: „Toga Dana Bog će im u potpunosti platiti njihov pravedni udio“ (*dīnehum el-haqq*). U suri es-Sāffāt, 37:37, kazuje nam se da je „onaj koga [nazivate ludim pjesnikom] donio Istину (*el-haqq*)“, gdje se „Istina“ odnosi na potvrđivanje Božije jednosti. U suri el-En'ām, 6:73, riječ *el-haqq* odnosi se na istinitost („i kada On kaže: 'Budi!' Njegova riječ se obistini (*qavluhu l-haqq*); i Njegova volja će biti vlast...“). Nasuprot laži, čitamo u suri el-Hadždž, 22:62: „Tako je to, jer je samo Bog Konačna Istina (*el-haqq*), tako da je sve što ljudi prizivaju mimo Njega puka laž.“ U suri el-Beqare, 2:282, riječ *el-haqq* koristi se za novac: „neka onaj koji ugovara dūg...“ (*elledhī 'alejhi l-haqq*). U suri el-Beqare, 2:247, koristi se superlativ *ehaqqu* u značenju 'imati bolju tvrdnju'. Sura el-Me'āridž, 70:24, koristi korijen *h - q - q* u značenju 'priznavanje udjela u nečijoj imovini' (*haqqun ma'lūm*). Riječ *el-haqq* koristi se u značenju 'potreba' u suri Hūd, 11:79: „Nama nije (*haqq*) do tvojih kćeri.“ U suri el-Beqare, 2:71, riječ *haqq* odnosi se na jasnu istinu, dok se u suri er-Ra'd, 13:14, odnosi na afirmaciju toga da nema boga osim Allaha. U suri et-Tevbe, 9:111, koristi se riječ *haqq* u priloškom značenju 'istinski'. U suri el-Beqare, 2:261, govori se o tome kako su određeni poslanici bili ubijeni „bespravno“ (*bi gajri haqq*). Sve navedene upotrebe ovog korijena bliske su njegovom leksičkom značenju. Naime, kada Kur'an govori o Bogu kao „Konačnoj Istini“ (*el-Haqq*) (sura el-Mu'minūn, 23:116), time se potvrđuje da je Bog jedan s pravom vladanja i upravljanja, Koji je uvijek bio i uvijek će biti. Kur'an oslovjava nekoga čije je vjerovanje sukladno stvarnosti iskazanoj riječima na sljedeći način: "ono u šta ti vjeruješ očita je istina" (*inneke 'ale l-haqqi l-mubīn*) (sura en-Neml, 27:79). Također, riječ *haqq* koristi se u kontekstima koji opisuju nečije riječi i djela kao potvrdu toga kakvi bi oni trebalo da budu. Tako Bog u

suri es-Sedžde, 32:13, obznanjuje: „da se Moja Riječ obistinjuje“ (*haqqu l-qavlu minni*), dok sura el-Enfäl, 8:8, govori kako Božija volja „dokazuje Istinu da je istinita“ (*li juhiqqa l-haqqa*), gdje dokazivanje istinitosti uključuje dvostruki aspekt: (1) otkrivanje dokaza i znakova i (2) ispunjavanje Božijeg Zakona.

8) Pojam *jeqīn*

Trokonsonantski korijen *j - q - n* odnosi se na prestanak sumnje i neizvjesnosti. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 28 puta u Kur'antu u četiri različita značenja: (1) 'Pouzdana istinitost'. Sura en-Neml, 27:22, citira pticu pupavca kako govori Sulejmanu: "Ja ti dolazim iz Sabe s pouzdanom viješću" (*dži'tuke min sebe'in bi ne-be'in jeqīn*). Ova scena također se nalazi u suri el-Beqare, 2:4, u kojoj Bog hvali one „koji su u svom najdubljem biću sigurni u Budući život“ (*ve bi l-ākhireti hum jūqinūn*). (2) 'Smrt'. U suri el-Hidžr, 15:99, govori se o smrti riječju *jeqīn*, gdje se kaže: „I obožavaj Uzdržavatelja svoga sve dok ti smrt ne dođe!“ (*hattā je'tjeke l-jeqīn*). (3) 'Izvjesnost gledanja očima'. Sura et-Tekāthur, 102:7, upozorava nevjernike da će oni jasno vidjeti stvarnost Dana proživljjenja, kada će ga oni sigurno „vidjeti okom izvjesnosti“ (*'ajn el-jeqīn*). (4) 'Znanje'. Riječ *jeqīn* koristi se priloški u suri en-Nisā', 4:157, u kojoj nam se govori da ga oni "sigurni nisu ubili" (*mā qatelehu jeqīnen*).

El-jeqīn je termin kojim Kur'an govori o potvrđivanju i eliminaciji sumnje te uvjerenju koje je neokaljano iluzijom, pretpostavkom ili skepticizmom. Glagolom *tejeqqane* ne može se opisati Bog zato što je *jeqīn* znanje o nečemu koje se zadobije nakon stanja nesigurnosti i nakon što se akumulira dovoljno dokaza da bi se pružila solidna osuda. *Jeqīn* je povezan s *'ilmom*, ali ne i s *ma'rifom* ili pojmom *dirāje*. Kolokacije koje sadrži termin *jeqīn* jesu *'ilmu l-jeqīn*, *'ajnu l-jeqīn* i *haqqu l-jeqīn*, i među njima postoje određene razlike.

Osoba s *jeqīnom* dosegla je jasno vjerovanje. Pupavac predstavlja svoj izvještaj Sulejmanu s dokazom i znakovima da je ono što on predaje potpuno istinito i da će to donijeti sigurno znanje utemeljeno na prirodi njegova izvora i pouzdanosti prijenosa. On započinje riječima: „Ja sam [svojim znanjem] obuhvatio nešto što ti nisi još nikada obuhvatio [svojim znanjem].“ Tek onda on dodaje: „jer ja ti dolazim iz Sabe sa pouzdanom viješću“ (*džī'tuke min sebe'in bi nebe'in jeqīn*) (sura en-Neml, 27:22). Pupavac koristi frazu ‘ja sam [svojim znanjem] obuhvatio’ (*ehattu*), komunicirajući s osjećajem obuhvatnosti, dok je imenica za ‘vijest’ (*nebe'*) općenito rezervirana za izvještaj važnog značaja ili upozorenje na neku ozbiljnu ili neposrednu opasnost. Zatim pupavac opisuje svoju vijest riječju *jeqīn* ili ‘sigurno’. Na ovaj način on želi pokazati istinitost onoga što govori i ponuditi izliku za svoje odsustvo.

9) Pojam *kedhib*

Trokonsonantski korijen *k - dh - b* povezan je s neistinom bilo u smislu prenošenja neistine, obično s namjerom prevare, bilo u smislu pripisivanja neistine iskazu, osobi, ljudskim čulima itd. Izvedenice iz ovog korijena Kur'an koristi na 251 mjestu i to u šest različitih značenja. (1) 'Hipokrizija'. Korijen *k - dh - b* koristi se u ovom smislu u suri el-Beqare, 2:10, u kojoj se kaže da ih „užasna patnja očekuje zbog njihovog laganja“ (*bi mā kānū jekdhibūn*). (2) 'Kleveta'. U suri en-Nūr, 24:7, koristi se ovaj korijen da ukaže na čin iznošenja lažne optužbe protiv supruge. (3) 'Pobijanje'. U suri el-Vāqi'a, 56:2, koristi se imenica *kādhib* da ukaže na dokaz kojim bi se opovrgla stvarnost Proživljenja. (4) 'Nijekanje'. Kada se govori o viziji koju je Poslanik imao, u suri en-Nedžm, 53:11, kaže se: „Srce roba nije proglašilo neistinom (*mā kedhdhebe*) ono što je on vidi.“ (5) 'Nevjerništvo'. U suri Qāf,

50:5, govori se o onima koji su „dokazivali da je laž ova Istina (*kedhdhebū bi l-haqq*) kad god im je ona bila ponuđena“. (6) 'Fabriciranje neistine'. U suri ez-Zumer, 39:60, govori se o onima koji su „izmišljali laži o Bogu“ (*kedhdhebū 'alellāh*).

Riječ *kedhib* odnosi se na verbalni izvještaj ili ponašanje koje ne korespondira sa stvarnošću. Otuda Kur'an opisuje hipokriziju (*nifāq*) kao vrstu laži, ili *kedhib*, budući da riječi i djela licemjera ne odražavaju stvarnost unutar njegove ili njezine svijesti. Drugim riječi, hipokrizija je ispoljavanje naizgled vjere kako bi se sakrilo nevjerništvo i time drugi prevarili. U suri el-Beqare, 2:8–10, kaže se:

A ima ljudi koji kažu: "Mi zbilja vjerujemo u Boga i u Sudnji dan", dok oni ustvari ne vjeruju. Oni bi htjeli prevariti Boga i one koji su dosegli vjerovanje – ali oni ne varaju nikoga osim same sebe, a da to i ne primjećuju! Bolest je u njihovim srcima, a Bog tako pušta da im se bolest povećava; i užasna patnja ih očekuje zbog njihovog upornog laganja (*bi mā kānū jekdhibūn*).

O ovoj grupi ljudi čitamo u suri el-Mudžādele, 58:14, da se „oni tako kunu na neistinu“ (*jahlifūne 'ale l-kedhib*), „a znaju [da je to laž]“, i u suri Āli 'Imrān, 3:78, da „oni govore laži o Bogu iako dobro znaju [da je to laž]!“

10) Pojam *ifk*

Trokonsonantski korijen *i – f – k* odnosi se na čin poništavanja ili preusmjeravanja nečega iz njegova toka, i koristi se u sličnom značenju kao i *kedhib*. *El-Mu'tefikāt* je termin koji se odnosi na gradove nastanjene Lutovim narodom i koji su srušeni, dok se termin *me'fūk* odnosi na nekog ko je malouman.

Izvedenice iz korijena *i – f – k* pojavljuju se 30 puta u Kur'anu u sedam različitih značenja: (1) 'Laž'. Sura el-Ahqāf, 46:11, govori o nevjernicima koji Božiju poruku opisuju riječima „izmišljotina

drevna“ (*ifkun qadīm*). (2) ‘Lažno obožavanje’. U suri es-Sāffāt, 37:86, idolopoklonici su upitani: „Zar vi hoćete [da se klanjate pred] nekom laži – pred drugim božanstvima osim Boga“ (*e’ifken āliheten dūnillāh turīdūn*). (3) ‘Tvrdnja da Bog ima sina’. U suri es-Sāffāt, 37:151–152, čitamo: „O, zaista, samo iz svoje [sklonosti] da izmišljaju (*min ifkihim*) neki ljudi tvrde: ‘Bog je rodio [sina].’“ (4) ‘Optuživanje časne žene za nepristojno ponašanje’. Sura en-Nūr, 24:11, govori o onima „koji bi lažno optužili druge za razbludnost“ (*elledhīne džā’u bi l-ifk*). (5) ‘Zabluda’. Ovaj smisao predmetne riječi nalazi se u suri edh-Dhārijāt, 51:9, koja govori o tome kako će „takav biti zaveden... obmanut [daleko od Istine]“ (*ju’feku men ufi-ke*) (Jusuf Ali). (6) ‘Prevrtanje’. Sura en-Nedžm, 53:53, govori o „gradovima koji su bili srušeni“ (*el-mu’tefikāt*). (7) ‘Vradžbine’. U vezi s prikazom Musaovog susreta s faraonovim čarobnjacima koji su izazvali da se konopci pojavljuju kao da su zmije, u suri eš-Šu’arā’, 26:45, kazuje nam se da, kada je Musa bacio svoj štap, „on proguta sve njihove varke“ (*mā ju’fekūn*).

11) Pojam *iftirā'*

Glagol *ifterā'* derivira se iz trokonsonantskog korijena *f – r – j*, čije je jedno od značenja ‘isjeći ili podijeliti nešto’. Glagolska forma *ferā'* odnosi se na sjećenje nečega na način koji ga iskrivljuje ili narušava. Također se koristi u vezi s izmišljanjem laži, kao u frazi *Ferā' el-kidhb*, ‘Izmislio je laž’. Kada govorimo o štavljenoj koži, glagol *efrā'* odnosi se na postupak njezina sjećenja kako bi se ona oštetila ili uništila, dok se glagolska forma *ferā'* odnosi na postupak njezina sjećenja kako bi se ona popravila ili poboljšala.

Glagol *ifterā'* pojavljuje se 60 puta u Kur'anu, najčešće u vezi s lažima ili neistinama. Sura Āli 'Imrān, 3:94, govori o onima koji „izmišljaju laži o Bogu“ (*men ifterā' alellāhi l-kedhib*). U nekim slučajevima povezuje se s grijehom, kao u suri en-Nisā', 4:48, koja

govori da neko ko obožava idole „čini užasan grijeh“ (*ifterā ithmen 'azīmen*). Sura Jūnus, 10:37, proglašava da Kur'an „nikako nije mogao izmisliti niko osim Boga“ (*mā kāne hādhe l-Qur'ānu en juf-terā min dūnillāh*). Može se također koristiti u vezi s nekim nepoznatim djelom, kao u suri Merjem, 19:27, u kojoj se govori da je Merjemi, nakon što je rodila Isaa, njezin narod rekao: „Učinila si nešto nečuveno!“ (*leqad dž'i ti ferijjen*). U suri el-Qasas, 28:36, koristi se u vezi s riječju za magiju (*es-sihr*), koju je Muhammed Asad prevodio kao „očaravajuća rječitost“. Rečeno nam je da su faraoni njegova pratnja opisali Musaovu poruku od Boga kao „očaravajuću rječitost koju je izmislio [čovjek]“ (*mā hādhā illā sihrun mufteren*). Isto tako, neki ljudi Poslanikovog doba opisali su da je Kur'an „samo [od čovjeka] izmišljena laž“ (*mā hādhā illā ifkun mufteren*) (sura Sebe', 34:43). I u suri el-Mumtehane, 60:12, glagol je povezan s klevetom. Rečeno nam je da se žene koje se žele pridružiti muslimanskoj stvari moraju obavezati da se „neće upuštati u klevetu lažno je izmišljajući iz ničega“ (*lā je'tīne bi buhtānin jufterīnehū bejne ejdīhinne ve erdžulihinne*).

12) Pojam *buhtān*

Riječ *buhtān* odnosi se na neosnovanu klevetu, na čin optuživanja nekoga pogrešno za nešto što on ili ona nije učinio. Druga značenja glagola *behite* ili *behute* jesu: 'biti zbumjen, biti poražen u raspravi, ili nestati (reći za boje)'. Izvedenice iz korijena *b – h – t* pojavljuju se nekoliko puta u Kur'anu u različitim značenjima: (1) 'Seksualni nemoral'. Navedeni ajet iz sure el-Mumtehane, 60:12, Muhammed Sarwar prevodi kao izjavu da žene „neće iznositi lažne optužbe protiv bilo koga (poput toga da tuđu djecu podmeću svojim muževima)“ (*lā je'tīne bi buhtānin jefterīnehū bejne ejdīhinne ve erdžulihinne*). (2) 'Neistina'. U suri en-Nūr, 24:16, Bog kaže da muslimanska zajednica ne bi trebalo da vjeruje u prikrive-

ne glasine, već da na njih gleda kao na „strašnu klevetu“ (*buhtānun 'azīm*). (3) 'Nepošten dobitak'. Sura en-Nisā', 4:20, kazuje da čovjek koji se namjerava razvesti s jednom ženom i uzeti drugu, prvo mora dati dogovoreni vjenčani dar prvoj supruzi, bez obzira koliki on bio, jer, u suprotnom, bio bi optužen za ozbiljan grijeh (*buhtān*). (4) 'Zbunjenost'. U suri el-Beqare, 2:258, poricatelj istine koji je raspravljao s Ibrahimom opisuje se kao „zbunjen“ (Jusuf Ali) ili „zapanjen“ (Asad) (*buhītē ellēdhī kefer*).

13) Pojam *sahr*

Postoje tri različita značenja povezana s trokonsonantskim korijenom *s - h - r*. Kada se vokalizira kao *sahr*, onda se to odnosi na plućno područje tijela neposredno uz jednjak i dušnik. Kada se vokalizira kao *sahr*, onda se odnosi na čin prevare i čaranja stvaranjem nečega nestvarnog što izgleda kao stvarno, i kao takvo, odnosi se na magiju ili vračanje.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na 61 mjestu u Kur'anu u pet različitih značenja: (1) 'Znanje'. U suri ez-Zukhruf, 43:49, riječ *sāhir*, uobičajeno prevedena kao 'vračar', koristi se u pozitivnom značenju onoga ko ima znanje. (2) 'Obmana'. Sura el-Qamer, 54:2, kazuje nam da, kad bi se poricatelji Istine suočili s nekim čudnim znakom nastupajuće presude, oni bi to smatrali „stalnim prividjenjem“ (*sihrun mustemirr*). (3) 'Prevara očiju'. U suri el-E'arāf, 7:116, kaže nam se da, kada faraonovi čarobnjaci baciše štapove, „oni opčiniše oči ljudi“ (*seharū e'june n-nās*). (4) 'Osoba koja je bila opčarana ili je omađijala njega ili nju'. U suri el-Furqān, 25:8, kazuje nam se da su Poslanika neki njegovi neprijatelji opisali kao „opčinjena čovjeka“. (5) 'Biti slijep za Istinu'. Sura el-Mu'minūn, 23:89, pita one koji odbijaju vjerovati uprkos očiglednom dokazu: „Kako, onda, možete biti tako zavedeni“ (*fe'enна tusharūn*).

14) Pojam *qirā'e*

Trokonsonantski korijen *q - r - j* ili *q - r - 'odnoси se, između ostalog, i na čin skupljanja, povezivanja*. Kur'an je tako imenovan zato što on povezuje pravila, odredbe, kazivanja i slično.

Isključujući termine *el-qur'ān*, *el-qir'* i *el-qarje*, forma glagola *qare'e* pojavljuje se približno 17 puta u Kur'anu. Termin *el-qur'ān* pojavljuje se 70 puta, dok se isti termin, kada se konkretno odnosi na govor objavljen od Boga putem Poslanika, javlja 68 puta. Dva puta se javlja u značenju recitiranja/učenja u suri el-Qijāme, 75:17–18, u kojoj Bog Poslaniku u vezi s Kur'anom kaže: „Jer, zaista, Naše je da ga sakupimo [u tvome srcu] i da učimimo da bude kazivan [kako treba biti] (*'alejnā džem'ahu ve qur'āneh*). I kada ti ga kazujemo, slijedi njegov izraz (*fe idhā qare'nāhu fettebi' qur'āneh*).“ U suri el-E'alā, 87:6, koristi se intenzivna forma glagola u značenju 'naučiti'. Bog kaže Poslaniku: „Mi ćemo te poučavati (*senuqri'uke*), i ti nećeš zaboraviti.“ Znanje prikupljeno kroz učenje ili čitanje zavisi od toga da li je čitanje površno ili dubinsko. Čitajući i recitirajući Musaovu objavu dječca Israilova bila su svjesna ispravnosti onoga što je Bog objavio Svom poslaniku Muhammedu. Otuda u suri Jūnus, 10:94, čitamo da mu je Bog rekao: „I stoga, [o, čovječe], ako si u sumnji da li je [istinito] ono što ti [sada] darivamo sa Plemenitih Visina, pitaj one koji čitaju Božiju Knjigu [objavljenu] prije tvoga vremena.“

Glagolska imenica *qirā'e* odnosi se na čin kombiniranja slova i riječi pri recitiranju nečega bilo ono napisano ili memorirano. U ovom smislu ona se koristi u suri en-Nahl, 16:98, u kojoj se nalaže muslimanima da, kada čitaju ili uče Kur'an, „traže utočište kod Allaha od šejtana prokletoga!“ Isto tako, pojedincima pred Bogom na Sudnjem danu nalaže se da „čitaju“ knjigu koja sadrži njihova djela na zemlji (sura el-Isrā', 17:14). I u suri el-'Aleq, 96:1, Poslaniku je naređeno da „čita“ u ime svog Uzdržavatelja.

15) Pojam *dirāse*

Trokonsonantski korijen *d - r - s* označava skrivenost; riječ *ders* znači, između ostalog, 'skriveni put'. Glagol *derese* odnosi se na čin vršidbe, npr. pšenice, koja se u drevnim vremenima obavljala gaženjem biljki kako bi se one odvojile od zrna. Glagol *derese* također se odnosi na čin učenja budući da osoba koja se bavi činom *dirāse* 'gazi preko' ili prati ono što je ranije pročitano, kao što se čovjek kreće ili korača putem. Zato je drugo značenje imenice *ders* 'lekcija'. Glagol *derese* pojavljuje se šest puta u Kur'anu u sadašnjem i prošlom vremenu, i kao glagolska imenica. U izazivanju onih koji ne vjeruju u islamsku poruku Bog pita: "Ili, možda, imate [posebnu] Božiju Knjigu koju proučavate?" (*tedrusūn*) (sura el-Qalem, 68:37). U suri el-En'ām, 6:156, glagolska imenica koristi se u značenju 'učenje i prenošenje onoga što se proučava', dok se u suri el-En'ām, 6:105,106, glagol *derese* koristi u značenju 'temeljito proučavanje i primjena'; Bog veli Poslaniku: „...kako bi oni mogli reći: 'Ti si ovo jako uzeo k srcu'! (*dereste*)... slijedi ono što ti objavljuje Uzdržavatelj tvoj.“ Veli se da je ime poslanika Idrisa derivirano iz glagola *derese* na temelju njegovog intenzivnog proučavanja Božije Objave.

16) Pojam *tahsīl*

Trokonsonantski korijen *h - s - l* znači 'okupljanje, stjecanje i čuvanje'. Iz ovog korijena izvedena je riječ *havṣale*, koja se odnosi na gušu ptice, u kojoj ona čuva hranu koju sabere. Kaže se da se glagol *hassale* prvobitno odnosio na postupak izvlačenja zlata ili srebra iz stijene ili zemljišta, dok se imenica *hāsil* odnosi na konačan, krajnji ishod tog postupka. Kada je povezan s govorom, glagol *hassale* odnosi se na čin prikupljanja značenja onoga što se čulo. Glagol *hassale* pojavljuje se jedanput u Kur'anu u pasivnoj formi. U suri el-Ādijāt, 100:10, čitamo o Danu proživljjenja,

kada će „sve što je [skriveno] u ljudskim prsim biti otkriveno“ (*hussile mā fi s-sudūr*), tj. predočeno za sve da vide. U modernoj upotrebi, glagol *hassale* odnosi se ne samo na postizanje materijalnog bogatstva već i na postizanje i zadržavanje akademskog znanja; zato se nekada koristi da samo ukaže na akademski rad.

17) Pojam *ihsā'*

Postoje tri distinkтивna semantička opsega povezana s korijenom *h – s – j*. Prvi ima vezu s prevencijom, drugi s brojanjem, razumijevanjem i ograničavanjem, a što se tiče trećeg, on uzima formu imenice *hasā* i odnosi se na šljunak.

Izvedenice iz korijena *h – s – j* pojavljuju se 11 puta u Kur'anu u dva različita značenja: (1) 'Brojanje i računanje'. Ovo značenje ilustrira se u suri Ibrāhīm, 14:34, u kojoj čitamo: „I ako biste pokušali izbrojati Božije blagodati, nikada ih ne biste izbrojali!“ (*lā tuhsūhā*) i u suri et-Talāq, 65:1, koja govori o „računanju“ (praćenju) perioda čekanja razvedene žene. (2) 'Evidentiranje i iscrpno obračunavanje'. U suri Jā Sīn, 36:12, Bog obznanjuje da će On na Danu proživljenja reći: „O svemu Mi vodimo računa u Zapisu Jasnome“ (*ve kulle šej'in ahsajnāhu fi imāmin mubīn*). U suri el-Kehf, 18:49, rečeno nam je da će ljudi, kada vide evidenciju svojih neobuzdanih grijeha na Sudnjem danu, povikati: „O, teško nama! Kakva je ovo knjiga?! Nije izostavila ništa, ni malo ni veliko, već je uzela sve u obzir!“ (*lā jugādiru sagīreten ve lā kebīreten illā ahsāhā*). Značenje sveobuhvatnog računanja, isto tako, nalazi se u suri el-Džinn, 72:28, koja nas podsjeća da Bog “potanko vodi računa o svemu [što postoji]“.

18) Pojam *taqdīr*

Trokonsonantski korijen *q – d – r* ima veze s obimom nekog entiteta i suštinskom prirodom. Imenica *kader* odnosi se na Božansko

predodređenje i Božiju moć nad stvaranjem, dok se glagolska imenica *taqdīr* odnosi na čin uređivanja ili raspoređivanja poslova, ili procjenjivanja nečega ili nekoga u odnosu na nešto drugo ili nekoga drugog.

Ovaj korijen pojavljuje se 146 puta u Kur'anu u različitim formama i u četiri različita značenja: (1) 'Razumijevanje i procjenjivanje'. U suri ez-Zumer, 39:67, kaže nam se da idolopoklonici „nemaju istinskog razumijevanja Boga (*mā qaderullāhe haqqa qadrīh*). (2) 'Oskudna raspodjela'. Sura er-Ra'd, 13:26, kazuje nam da Bog "daruje obilno uzdržavanje ili ga daje u oskudnoj mjeri (*ve jaqdiru*) kome On hoće". (3) 'Moć'. U suri el-Beled, 90:5, arogantni i samozadovoljni upitan je: „Zar on misli da niko nema moći nad njim“ (*ejaħsebu en len jaqdire 'alejhi ehadun*). (4) 'Određivanje stvaranja ljudskog bića u materici, ciklusa prirode i mjere svih stvari u egzistenciji'. U suri el-Murselāt, 77:23, Bog kaže: „Tako smo Mi odredili (*feqadernā*) [narav čovjekova stvaranja]; a izvanredna je, zaista, Naša moć da odredimo [šta treba biti]“ (*fe ni'me l-qādirūn*). U suri Jūnus, 10:5, čitamo o Bogu Koji je „odredio [Mjesecu] mijene“ (*qadderehu menāzile*) kako bi ljudi bili u stanju "računati godine i mjeriti [vrijeme]". Slično čitamo u suri el-Muzzemil, 73:20, gdje nam se kaže da „Bog određuje razmjer noći i dana“ (*juqaddiru l-lejle ve n-nehār*). U suri el-Furqān, 25:2, kazuje se da Bog sve stvara i određuje njegovu prirodu (*fe qadderehu taqdīren*), dok nas sura et-Talāq, 65:3, podsjeća da je „Bog svemu ustanovio njegov rok [i mjeru]“ (*dže'alellāhu li kulli šej'in qadren*).

19) Pojam *bahth*

U svom izvornom značenju, trokonsonantski korijen *b - h - th* označava čin traženja nečega u zemlji. Od tada je njegovo značenje prošireno na čin traženja bilo čega ili koga, tokom istraživanja nekog pitanja, ili ulaganja napora u vezi s nekim pitanjem ili

nekom stvari. U skorije vrijeme glagol *behathe* usko se povezuje s akademskim ili naučnim istraživanjem budući da je ono postupak kojim se nastoji otkriti ono što je skriveno ili nepoznato. Sura et-Tevbe (također poznata i kao sura Berā'e) ponekad se spominje i kao sura el-Buhūth zbog njezinih referenci na istragu o licemjerima u muslimanskoj zajednici i njihovim tajnama.

20) Pojam kešf

Trokonsonantski korijen *k – š – f* odnosi se na uklanjanje nečega iz nečega drugog tako da se ono otkrije. Imenica *kešef* odnosi se na čelavu tačku na čuperku konja; glagol *tekešše* koristi se za munju kad se pojavi na nebu, a imenica *kāšife* odnosi se na nešto što otkriva ili otklanja nešto drugo. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 20 puta u Kur'anu. U suri Qāf, 50:22, Bog se obraća bezbožnom na Sudnjem danu riječima: "Zaista, ti nisi mario za ovaj [Sudnji dan]; ali sada smo Mi uklonili s tebe tvoj zastor pa ti je danas oistar vid!" (*kešefnā 'anke gitā'ekē*). Upotrijebljen u nominalnom obliku, korijen *k – š – f* nalazi se u suri en-Nedžm, 53:58, koja, govoreći o Posljednjem času, kaže „da će ga samo Bog otkriti“, doslovno: nema drugog otkrivateљa osim Boga (*lejse lehu min dūnillāhi kāšife*). Isto tako, sura el-En'ām, 6:17, kazuje nam da, ako Bog dopusti nesreću u našim životim, niko je mimo Njega ne može otkloniti (*fe lā kāšife lehu illā Huve*). Također, u suri el-En'ām, 6:41, rečeno nam je da, ako Bog hoće, On može otkloniti nesreću kad Ga pozovemo (*fe jukšifū mā ted'ūne ilejhī*).

21) Pojam *neqīb*

Trokonsonantski korijen *n – q – b* općenito se odnosi na otvaranje na nečemu ili bušenje rupe. Drugi smisao ove riječi jeste prelazak,

kao u slučaju kada neko brzo pređe put kako bi se spasio. Imenica *neqīb* može se odnositi na drveni duvački isntrument koji podsjeća na obou (mizmar), u kojoj je izbušena rupa, dok se imenica *neqībe* odnosi na dušu ili duh osobe, ili na prodornu viziju ili uvid. Ista imenica može se odnositi i na iskopavanje vijesti.

Korijen *n – q – b* pojavljuje se tri puta u Kur'anu. U suri el-Mā'ide, 5:12, koristi se u značenju lidera, vođe (*neqīb*). U suri Qāf, 50:36, glagol *neqqabe* koristi se u značenju lutanja zemljom u potrazi za utočištem (*fe neqqabū fi l-bilādi hel min mehīs*). U suri el-Kehf, 18:97, korijen *n – q – b* koristi se u značenju probijanja rupe na nečemu (*naqb*). Ovaj korijen prvobitno je imao značenje iskopavanja; onda se značenje preusmjerilo na širi smisao traženja, tako da se jedan učenjak ili svako ko je intelligentan i pronicljiv može nazvati *neqqāb*, 'onaj koji kopa ili traga za znanjem'. Činjenica da se korijen *n – q – b* povezuje s iskopavanjem i penetracijom do srca ili unutarnjim aspektom nečega, duša, duh ili um nazvani su *en-neqībe*.

22) Pojam *ba'there*

Izvorni korijen povezan s ovim korijenom je *b – th – r*; slovo '*ajn*' je kasnije dodato. Njegovo temeljno značenje ima veze s promatranjem i ispitivanjem. Glagol *ba'there* znači 'rasipati, rasuti, posuti oko ili baciti u nered'. Također, može se odnositi na čin okretanja naopako, prevrtanja ili vađenja. Ovaj korijen pojavljuje se samo dva puta u Kur'anu. Prvi primjer je u suri el-Infitār, 82:4, u kojoj se govori o prevrnutim grobovima (*ve idhe l-qubūru bu'thi-ret*). Ista upotreba je i u suri el-'Ādijāt, 100:9, koja govori da će ono u grobovima „ustati i na vidjelo izaći“ (*idhā bu'thire ma fi l-qubūr*). U ova dva ajeta referira se na to da će oni koji leže u grobovima biti dovedeni hitro do mjesta gdje će im se suditi za ono što je skriveno u njihovim srcima. U oba ajeta glagol je u

pasivnom obliku s ciljem da privuče našu pažnju na samu akciju ili pokret. Poenta koju treba primijetiti jeste da drugi citirani ajet govori ne o *onima koji su u grobovima*, već o *onom što je u grobovima*. Razlog za to mogao bi biti da je većina onoga što leži ispod zemlje neživo, dakle, referira se na „nulti rod“. Drugi način objašnjavanja upotrebe „nultog roda“ jeste pretpostavka da, kada se oni podižu iz svojih grobova, oni su mrtvi, nisu svjesni, ali to ponovo postaju nakon što su izvađeni. I zapravo, proživljene se u Kur'anu imenuje kao *ba'th*.

23) *Pojam kitābe*

Korijen koji čine konsonantsi *k – t – b* označava čin pridruživanja jedne stvari drugoj. Izvedenice iz ovog korijena javljaju se 319 puta u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) 'Propisati'. Obraćajući se muslimanskoj zajednici, Bog kaže: "O, vi koji ste dosegli vjerovanje, post je propisan vama (*kutibe 'alejkumu s-sijām*) kao što je bio propisan onima prije vas (*kemā kutibe 'allelledhīne min qablikum*)" (sura el-Beqare, 2:183). (2) 'Narediti'. U suri el-Mudžādele, 58:21, čitamo: „Jer Bog je ovako naredio (*ketebellāh*): 'Ja i Moji poslanici sigurno ćemo pobijediti'" (također v. el-Hidžr, 15:4, i el-Beqare, 2:235). (3) 'Zapisati'. Govoreći o vjernicima sura el-Mudžādele, 58:22, kazuje nam da je Bog „zapisao“ (*kete-be*) vjeru u njihovim srcima. Kada Kur'an kaže da je Bog „zapisao vjeru“ u srcima vjernika, to znači da je Bog prouzrokovao ili im omogućio da vjeruju u ono u šta treba da vjeruju. (4) 'Obećati'. U suri el-Mā'ide, 5:21, Musa kazuje svojim sunarodnjacima da uđu u Svetu zemlju koju im je Bog obećao (*ketebellāh*). (5) 'Pisati'. Sura el-Beqare, 2:79, govori o onima „koji pišu...“ (*lilledhīne jektubūne l-kitāb*).

Imajući na umu navedena značenja, postupak pisanja uključuje pridruživanje slova jednih drugima u formi rukopisa. Slika

pisanja, ili knjige, metaforički se koristi za Božiji govor, iako Božiji govor ustvari nije zapisan (usp. el-Beqare, 2:2). Isto tako, kao što vidimo u ajetima koje smo citirali, slika pisanja ili knjige metaforički se koristi za Božiju naredbu, Božije naređenje i Božije obećanje. Razlog za ovu metaforu leži u činjenici da prije nego što se nešto zapiše, ono je volja, a potom se govori. Postupak započinje činom volje, a završava činom pisanja. Sura el-E'arāf, 7:157, izjavljuje da je Poslanik „spomenut“ (*mektūben*) u svetim spisima jevreja i kršćana. Nalazimo da se riječ *kitāb* koristi za Objavu datu Musau i za kršćanske svete spise, baš kao što se koristi i za Kur'an (sura el-E'arāf, 46:12; usp. Fussilet, 41:3, i sura Āli 'Imrān, 3:78). Riječ *kitāb* također se koristi na način koji je izvan njezinog izvornog značenja. U suri el-Džāthije, 45:28, i suri el-Kehf, 19:49) koristi se u značenju knjige koja sadrži zapis o ljudskim djelima za koja će ljudi biti odgovorni na Sudnjem danu.

24) Pojam *zubur*

Korijen koji sadrži konsonante *z - b - r* povezuje se s dvama distinkтивnim značenjima. Jedno je to da nešto osigura ili ojača. Glagol *zebere* može se koristiti kad se govori o ojačavanju bunara kamenjem, naprimjer. Izvedenica iz korijena ovog značenja je imenica *zubre* (pl. *zubur*), koja označava komad željeza. Imenica (ili predjev) *zubejr* odnosi se na lukavu, samopouzdanu osobu. Drugi niz značenja povezan s korijenom *z - b - r* ima veze sa čitanjem i pisanjem. Odatle deriviramo riječ *zebūr*, koja se odnosi na Davudove Psalme, riječ *mizber*, ili pero, i *zubur*, ili svete knjige.

Ovaj korijen pojavljuje se devet puta u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) 'Knjige Božije mudrosti'. Riječ *zubur* koristi se u ovom smislu u suri Āli 'Imrān, 3:184, i u suri en-Nahl, 16:44. (2) 'Objava data Davudu'. U suri en-Nisā', 4:163, Bog kaže: "I kao što smo objavili Davudu Knjigu Božanske mudrosti" (*zebūr*). (3) 'Božiji zapis ljudskih djela' (sura el-Qamer, 54:52). (4) 'Komad

željeza' (sura el-Kehf, 18:96). U suri el-Mu'minūn, 23:53, riječ *zubur* koristi se u značenju 'komad' u metaforičkom smislu.

25) Pojam *sifr*

Trokonsonantski korijen *s – f – r* prenosi smisao otkrivanja, izlaganja, otvorenosti i jasnoće. Imenica *sefer* koristi se za putovanje zato što, kada putuju, ljudi ostavljaju svoje domovine i otkrivaju nova mjesta i ljude. Glagolska imenica *sefr* odnosi se na pisanje budući da ono donosi (otkriva, iznosi na vidjelo) pisani materijal koji je potreban. Imenica *sifr* (pl. *esfār*) odnosi se na veliku knjigu ili na dio jevrejskih svetih spisa, dok imenica u pluralu *sefereh* znači 'pisci' ili 'izaslanici', i u tom smislu koristi se u suri 'Abese, 80:15. Riječ *sefereh*, kako se tu koristi, može se odnositi na mleke koji „putuju“ tamo-ovamo između Boga i Božijih poslanika kao nositelja Objave. Značajno je istaći da je arapska riječ za ambasadora *sefir* (pl. *suferā'*); ambasador je jedan od onih koji se trude da promovišu pomirenje među različitim strankama.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 12 puta u Kur'anu u pet različita značenja: (1) 'Faze putovanja' (*asfār*; v. Sebe', 34:19). (2) 'Knjige' (*asfār*; v. el-Džumu'a, 65:2). (3) 'Osvijetljenost'. U suri 'Abese, 80:38, opisuju se lica dobročinitelja na Danu proživljjenja kao „svijetla“ (*musfire*). (4) 'Praskozorje'. U suri el-Muddeththir, 74:34, koristi se glagol *esfere* za označavanje svitanja. (5) 'Putovanje'. U suri el-Beqare, 2:184, koristi se imenica *sefer* za označavanje stanja „na putovanju“ ('*alā sefer*).

26) Pojam 'ahd

Korijen sastavljen od konsonanata ' – *h* – *d* ima brojne nijanse značenja. On ima veze sa znanjem i upoznavanjem, obavezivanjem i posvećenošću, zalogom i obećanjem. Jedno od značenja

imenice 'ahd (pl. 'uhūd) jeste 'mjesto stanovanja kojem se pleme ponovo i iznova vraća'. Imenica *ma'had* (pl. *me'āhid*), u modernom govoru definirana kao 'institut', isto tako je i 'dobro poznata lokacija'. Iz ovog korijena deriviramo riječi kao što su *mu'āhade* ('ugovor li sporazum'), *et-te'ahhud* ('ugovaranje') i *'uhde*, 'ugovor o prodaji ili drugoj ugovornoj obavezi'. Sva ova spomenuta značenja, dakle, uključuju neku vrstu obavezivanja, jer su to stvari kojih se treba pridržavati. Kao takav, ovaj korijen povezuje se s pojmovima svetosti, sigurnosti, odgovornosti i zaštite.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na 41 mjestu u Kur'anu i to u tri šira značenja: (1) 'Zapovijedanje ili naređivanje'. U suri Jā Sīn, 36:60, koristi se glagol *'ahide* u smislu zapovijedanja ili naređivanja. Također u suri el-Beqare, 2:125, Bog obznanjuje: „I ovako smo zapovijedili Ibrahimu i Ismailu: 'Očistite Moj Hram...'“ (ve 'ahidnā ilā Ibrāhīme ve Ismā'ile en tāhhirā bejtī...). Isti smisao glagola *'ahide* nalazi se u suri Tā Hā, 20:115, u vezi s Ademom. (2) 'Sporazum'. U suri el-E'arāf, 7:134, čitamo da su djeca Israilova u divljini zovnula Musaa govoreći: „O, Musa, moli se za nas Uzdržavatelju svime na osnovu zavjeta o poslanstvu koji je On s tobom napravio!“ (*bi mā 'ahide indek*). (3) 'Običanje ili zavjet'. Sura el-Beqare, 2:177, hvali one „koji održe obećanja svoja kad god ih daju“ (*el-mūfūn bi 'ahdihim idhā 'āhedū*). Isto tako, sura el-Mu'minūn, 23:8, hvali one koji su odani svojim zavjetima (*'ahdihim*) (usp. el-Me'āridž, 70:32, el-Beqare, 2:80 i Āli 'Imrān, 3:76; za glagolsku formu također v. et-Tevbe, 9:1, en-Nahl, 16:91 i el-Feth, 48:19).

27) Pojam *kelām*

Korijen sastavljen od konsonanata *k - l - m* ima dva nivoa značenja, od kojih jedan ima veze sa smislenim govorom, a drugi s rannama. U svom prvom značenju, korijen *k - l - m* donosi izvedeni-

ce kao što su *kelām*, 'govor', i *kelime*, 'riječ'. U svom drugom značenju, korijen *k - l - m* donosi riječi *kelm*, 'rana' (pl. *kilām* ili *kulūm*). Riječ *kulām* odnosi se na robusno zemljiste.

Izvedenice iz korijena *k - l - m* pojavljuju se 75 puta u Kur'anu u dva ukupna smisla: 'Božiji govor' i 'ljudski govor'. (1) 'Božiji govor'. Sura en-Nisā', 4:164, kazuje nam da je Bog govorio Svojom riječju Musau (*kellemellāhu Mūsā tekli'ma*); sura el-Beqare govori o "Riječi Božijoj" (*kelāmullāh*) koja dolazi onima koji je odbijaju, a u suri el-Kehf, 18:109, izvaljuje se da, čak i kada bi mora bila mastilo za Božije riječi (*kelimātu rabbī*), mora bi se iscrpila prije nego što bi se iscrpile Božije riječi. Referirajući se posebno na Kur'an, sura et-Tevbe, 9:6, upućuje muslimanske borce da pruže zaštitu politeisti koji bi je mogao tražiti kako bi „čuo riječ Božiju“ (*hattā jesme'a kelāmellāh*). U suri el-Beqare, 2:37, čitamo da je „Adem primio riječi [upute] (*kelimātin*) od svoga Uzdržavatelja“, a u referenci na Ibrahimova iskušenja koja je prošao u vezi s obrezivanjem i mogućim žrtvovanjem svoga sina, u suri el-Beqare, 2:29, izjavljuje se da je Bog „iskušao Ibrahima [Svojim] naredbama“ (*bi kelimātin*). (2) 'Ljudski govor'. Sura Merjem, 19:29, citira Merjemine savremenike koji pitaju kako mogu da razgovaraju (*nukellimu*) s novorođenčetom. Govoreći o nekome kome se približava smrt i koji zaziva Boga jednostavno zato što se plaši presude, u suri el-Mu'minūn, 23:100, rečeno nam je da je to samo „riječ koju on izgovara“ (*innehā kelimetun huve qā'iluhā*), bez značenja onoga što kaže. U suri el-Kehf, 18:5, kritikuju se oni koji šire iskrivljena učenja: „Grozna je ova izjava (*keburet kelimeten*) koja dolazi iz njihovih usta“ (*takhrudžu min efvāhihim*). Isa je također rekao da je „Riječ Božija“ (sura en-Nisā', 4:171) budući da je direktno stvoren stvaračkom naredbom „Budi!“ Naslov „Riječ Božija“ (*kelimetullāh*) možda je dat Isau zahvaljujući izjavi koju je on, prema Kur'anu, uputio iz kolijekve, riječima „Ja sam rob Božiji! On me udostojio Objavom i učinio me vjerovjesnikom“ (sura Merjem, 19:30).

Kur'an izjavljuje da primaoci prethodnih objava „iskriviljuju značenje objavljenih riječi izvlačeći ih iz njihove cjeline“ (*juharri-fūne l-kelime 'an mevādi'ih*) (sura el-Mā'ide, 5:13). Neki su razumjeli da fraza *juharrifūne l-kelime 'an mevādi'ih* znači da su zapisane Božanske riječi, zapravo, izmijenjene. Međutim, kada su rukopisi jednog svetog teksta bili široko rasprostranjeni, postaje izuzetno teško da se takvo nešto uradi. Zato je bolje razumjeti da se ova fraza odnosi na iskriviljenu interpretaciju svetih spisa.

28) Pojam *qavl*

Korijen sačinjen od konsonanata *q - v - l* povezuje se sa činom govora ili verbalne artikulacije. Imenica *qavl* (pl. *aqvāl, eqāvīl*) odnosi se na nešto izrečeno ili čin njegova izricanja i može se povezati i s dobrom i sa zlom; što se tiče iskaza *el-qīle ve l-qāl*, on se povezuje sa zlom budući da nosi smisao štetnih insinuacija ili tračeva. Isto tako, iskaz *teqavvele 'alejhi* znači 'izmisliti laž ili širiti glasine o nekome'. Glagol *qāvele* i *teqavvele* ima veze s pregovaranjem i pozivanjem.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 1 722 puta u Kur'antu. Riječ *qavl* koristi se u brojnim značenjima, najviše u onom koje ima veze s kombiniranjem glasova dostupnim slušatelju kroz govorni jezik, bilo u formi pojedinačnih riječi ili potpunih iskaza. Glagol *qāle* može se koristiti u značenju onoga što neko misli o sebi. Otuda u suri el-Mudžādele, 58:8, čitamo: "Igovore sa sobom..." (*jeqūlūne fī enfusihim*). Glagol *teqavvele* koristi se u suri el-Hāqqa, 69:44, u značenju 'pripisivanje vlastitih iskaza nekome drugom'. Ono što neko kaže može biti, naravno, neusaglašeno s onim u što vjeruje i što čini. Zato nam se u suri Āli 'Imrān, 3:167, kazuje da licemjeri izgovaraju „svojim ustima nešto što nije bilo u njihovim srcima“, dok u suri eš-Šu'arā', 26:226, čitamo da pjesnici „govore ono što ne rade“.

29) Pojam *nutq*

Trokonsonantski korijen *n – t – q* sadrži dva temeljna semantička polja: jedno je povezano s govorom i artikulacijom, a drugo s tipom odjeće poznate kao *nitāq*, a koja je neka vrsta pojasa. Glagol *netaqa* odnosi se na čin artikuliranja smislenih zvukova.

Izvedenice iz korijena *n – t – q* pojavljuju se 12 puta u Kur'anu u dva temeljna značenja: (1) 'Zvuci koji proizlaze iz nečijih usta'. U suri es-Sāffāt, 37:92, naprimjer, Ibrahim se ruga idošlima svoga naroda, govoreći: „Šta vam je pa ne odgovarate?!” (*mā lekum la tentiqān*). (2) 'Pisani govor'. U suri el-Mu'minūn, 23:62, Bog izjavljuje da će na Sudnjem danu biti „knjiga koja govoriti istinu” (*kitābun jentiqu l-haqq*).

Pridjev *nātiq*, koji se odnosi na subjekt sposoban da proizvodi smislene zvukove, primjenjuje se najčešće za ljudska bića; kada se primjeni na druge subjekte, onda se koristi u ograničenom ili metaforičkom smislu. U suri en-Neml, 27:16, u kojoj Sulejman kaže da je on „podučen govoru ptica“ (*ullimnā mentiq et-tajr*), Kur'an ukazuje na zvukove ptica kao na "govor", jer je tako te zvukove shvatao Sulejman, koji je razumio šta mu ptica poput pupavca govori. Ovo je bilo nešto jedinstveno za Sulejmana. Sulejmanu su, dakle, ptice „pričale“ jer je on razumio njihov jezik, dok bi nekome ko nije razumijevao njihov jezik, one bile, za sve svoje namjere i svrhe, „tihe“. Isto tako u suri el-Džāthije, 45:29, Bog kazuje onima okupljenim na Dan proživljena: „Ovaj Naš zapis govori (*hādhā kitābunā jentiqu*) o vama s punom istinom.“ Iako u pisanoj formi, Božiji zapis ljudskih djela „govori“ posredstvom poruke koja se dešifrira putem oka; na isti način i izgovorene riječi mogu se odnositi na "knjigu" koja se dešifrira putem uha. Božiji zapis svjedoči protiv ljudi, izazivajući u njima sjećanje na ono što su radili.

30) Pojam *lisān*

Korijen koji sačinjavaju konsonanti *l – s – n* označava dio tijela koji je povezan s ostatkom tijela s jednoga kraja, a čija dužina odgovara njegovoj lokaciji i funkciji. Jezik (*lisān*, pl. *elsun* ili *elsine*) je poznat primjer takvog organa. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 24 puta u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) 'Jezik'. U suri en-Nahl, 16:103, koristi se riječ 'jezik' za oznaku ljudskog jezika; v. također suru er-Rūm, 30:22. (2) 'Riječi'. Sura el-Mā'ide, 5:78, kazuje nam da su oni od sinova Israилovih koji su se pobunili protiv Boga bili „prokleti jezikom Davuda i Isaa, sina Mejremina“ ('*alā lisāni Dāvūde ve 'Isā ibn Merjem*). (3) 'Stvarni jezik'. Riječ *lisān* koristi se u ovom smislu u suri el-Qijāme, 75:16; Bog naređuje Poslaniku da ne pomjera svoj jezik brzo kada prima Kur'an. (4) 'Sposobnost prenošenja istine' (*lisāne sidq*) (sura eš-Šu'ara', 26:84; usp. Merjem, 19:50; eš-Šu'arā'. 26:195). Isto značenje riječi *lisān* nalazi se i u Tā Hā, 20:27, gdje Musa moli Boga „i razdriješi uzao na jeziku mome“ (*vahlul 'uqdeten min lisāni*), i gdje se riječ 'jezik' koristi ne u smislu fizičkog dijela njegova tijela, već za njegovu sposobnost da prenese Božiju poruku. Tome značenju blisko jeste i značenje 'rječitost' (v. el-Qasas, 23:84). Jezik se također povezuje s mačem: „nasrnuti na vas oštrim jezicima“ (sura el-Ahzāb, 33:19), s osobom koja govori (sura en-Nahl, 16:116) i s instrumentom za izobličenje istine (sura Āli 'ImrĀn, 3:78).

31) Pojam *bukm*

Trokonsonantski korijen *b – k – m* odnosi se na nemogućnost govora, bilo djelimično (naprimjer, mucanje) ili u potpunosti. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 6 puta u Kur'anu zajedno s gluhoćom. U suri el-Beqare, 2:118 i 171, naprimjer, navodi

se zajedno s gluhoćom i sljepilom. U suri el-Isrā', 17:97, riječima „slijepi i nijemi i gluhi“ opisuje se kazna poslije smrti zbog odbijanja da čovjek koristi svoje sposobnosti u pokornosti Bogu tokom života na zemlji.

32) Pojam *hadīth*

Trokonsonantski korijen *h - d - th* označava dolazak ili postojanje kao i novinu. Govor se, pošto je nešto iz čega nastaju drugi realiteti, označava glagolskom imenicom *hadīth*, koja također može značiti 'razgovor ili izvještaj o nečemu što je Poslanik činio, rekao ili odobrio'. Kao pridjev, riječ *hadīth* znači 'nov ili skorašnji', dok glagolska imenica *muhādetha* označava konverzaciju ili čin konverzacije.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 36 puta u Kur'anu u pet različitih značenja: (1) 'Obavijestiti'. Glagol *haddetha* koristi se u ovom značenju u suri el-Beqare, 2:76: „Zar ćete ih obavještavati o onome što vam je Bog otkrio?“ (*etuhaddithūnehum bi mā fetehallāhu 'alejkum*). (2) 'Riječi'. U suri en-Nisā', 4:87, postavlja se pitanje: „A čija riječ bi mogla biti istinitija od Božije?“ (*men asdequ minellāhi hadithen*). (3) 'Govor'. U suri et-Tūr, 52:34, podrugljivci se izazivaju da načine „govor“ (*hadīth*) koji se može usporediti s rječitošću Kur'ana. (4) 'Učenja'. U suri ez-Zumer, 39:23, kazuje nam se da je Bog objavio „najbolja učenja“ (*ahsene l-hadīth*) u formi Kur'ana. (5) 'Priča o stvarima iz prošlosti koja služi kao primjer drugima'. Ovo značenje nalazi se u suri Sebe', 34:19, u kojoj Bog kaže de je On raspršio nekad moćne ljude Sabe, tako da su oni postali „[jedna od onih] priča [o nečemu što je davno minulo]“ (*dže'almānum ehādīth*) (također Jūsuf, 12:101, i Nedžm, 53:59).

33) Pojam *khaber*

Trokonsonantski korijen *kh – b – r* ima dvije primarne denotacije. Prva je znanje o nečemu. Iz ove denotacije deriviramo imenicu *khaber*, koja znači 'izvještaj ili vijest'. Termin *khaber* širi je od termina *nebe'* jer implicira intimnije znanje o istinskoj prirodi nečega. Iz istog korijena deriviramo pridjeve *khabīr*, *khābir* i *khabir*, koji označavaju znanje i iskustvo. Kada se koristi s određenim članom i primjeni na Boga, pridjev *el-Khabīr* znači 'Sveznajući'. Riječi *khibre*, *khubur* i *mikhbere* odnose se na znanje ili iskustvo nečega, dok se glagoli *istakhber* i *tekhaber* odnose na čin skupljanja znanja ili informacije. Druga denotacija je 'mehkoća, bogatstvo i prosperitet'. Termin *khabrā'* označava mehko zemljiste, dok imenica *khabīr* označava orača zato što on omekšava i priprema zemljiste za sađenje.

Izvedenice iz korijen *kh – b – r* pojavljuju se 53 puta u Kur'anu i sve imaju veze sa znanjem na jedan ili drugi način. U suri en-Neml čitamo da je Musa, kad je video vatru na izvjesnoj udaljenosti, svojoj porodici rekao da će on to istražiti i donijeti neku „vijest“ (*khaber*) u vezi s onim što je našao (usp. el-Qasas, 28:29; za plural, „vijesti“, v. ez-Zelzele, 99:4). U suri et-Tevbe koristi se plural *akhbār* u istom smislu, dok se u suri Muhammed, 47:31, koristi plural *akhbār* u značenju „tvrdnji“ onih koji nisu željeli da idu u rat za islam. Sura el-Kehf, 18:68 i 91, koristi nominalnu formu *khibr* u smislu znanja ili iskustva nečega.

Riječ *khabīr* pojavljuje se 45 puta u Kur'anu kao jedno od 99 imena Božijih, Čije znanje obuhvata sve što jeste, što je bilo i što će biti, i sve aspekte toga, izvanske i unutarnje. Rije *khabīr* u Kur'anu se primjenjuje isključivo za Boga. U suri el-Beqare, 2:234, čitamo: „A Bog zna sve što radite“ (*Allāhu bi mā ta'melūne khabīr*; usp. Fātir, 35:14), dok je u suri Hūd, 11:1, Bog opisan kao Onaj ko je „Mudar i Sveobaviješten“ (*Hakīmin Khabīr*). Bog je „Nedokučiv [u Svojoj mudrosti] i o svemu Obaviješten“ (*Letīfun Khabīr*) (sura el-Hadždž, 22:63); „Sveznajući, o svemu Obavije-

šten“ (*'Alīmun Khabīr*) (sura Luqmān, 31:34) i „potpuno svjestan [potreba] Svojih robova, i On sve vidi“ (sura Fātir, 35:31).

34) Pojam *belāg*

Korijen koji se sastoji od konsonanata *b – l – g* prenosi ideju dosezanja nečega, vremenski ili prostorno, u materijalnom i nematerijalnom smislu. Glagolska imenica *belāg* može značiti, između ostalog, 'saopštenje ili izjava', dok glagoli *eblega* (glagolska imenica: *iblāg*) i *bellega* (*teblīg*) znače 'prenijeti poruku'. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 77 puta u Kur'anu, od čega 25 primjera ima veze s prenošenjem znanja. U deset upotreba ovog korijena navodi se smisao prenošenja Božije poruke. U suri el-Mā'ide, 5:67, Bog naređuje Poslaniku da saopšti/prenese sve ono što primi putem Objave, a ako to ne učini, onda neće "prenijeti Njegovu poruku" (*fe mā bellagte risāleteh*). U suri el-Enbijā, 21:106, riječ *belāg* koristi se u značenju 'Božija poruka ljudskim bićima' (usp. Ibrahim, 14:52), a u suri Āli 'Imrān, 3:20, isti termin koristi se u značenju 'čin prenošenja poruke'. U suri et-Tevbe, 9:6, naređuje se muslimanskim borcima, kod kojih je politeista zatražio zaštitu, da mu odobre njegov zahtjev i da ga „otpreme na mjesto gdje će se osjećati sigurnim“ (*eblighu me'meneh*). Riječ *belāg* u Kur'anu se najčešće opisuje pridjevom *mubīn*, „jasno“, budući da jasna poruka stavlja veći teret na primaoca poruke. Upotrebo glagola *belega* u smislu 'dosezanje', u suri Jūsuf, 12:22, govorи se kad je Jusuf „do-stigao punoljetstvo“ (*belega eśuddeh*).

35) Pojam *bušrā*

Trokonsonantski korijen *b – š – r* povezuje se s pojmom nečega dobrog i lijepog. Povremeno se ovaj korijen povezuje s lošim vije-

stima, kada, ipak, mora biti specificiran kontekstom. Inače se pretpostavlja da je predmetni događaj dobrodošao. Imenica *bušrā* odnosi se na dobre vijesti, a glagol *bešsere* na obznanjivanje dobrih vijesti. Riječi *tebāšīr* i *bušrā* također se odnose na plodove palme ili neke druge biljke koji se beru.

Izvedenice iz korijena *b - š - r* pojavljuju se 123 puta u Kur'anu u pet različitih značenja: (1) 'Dobre vijesti'. Glagol *bešsere* (*bešsertumūnī*, *tubešširūn*, *bešternāke*) koristi se u suri el-Hidžr, 15:54–55. (2) 'Seksualni odnos'. U suri el-Beqare, 2:187, glagol *bešsere* koristi se u značenju seksualnog odnosa u smislu da je koža jedne osobe u direktnom kontaktu s kožom druge osobe. (3) 'Hranjiva kiša'. U suri er-Rūm, 30:46, govori se o Bogu Koji šalje vjetrove koji „nose radosne vijesti“ (*jursile r-rijāha mu-bešširāt*). (4) 'Neko ko donosi dobre vijesti'. U suri el-Beqare, 2:119, govori o se Božijem Poslaniku kao „donosiocu radosnih vijesti“ (usp. el-Mā'ide, 5:19). (5) 'Ljudska bića' (riječ *bešer* je istovremeno i singular i plural). Riječ *bešer* koristi se u ovom smislu u suri el-Mā'ide, 5:28.

Ljudska bića nazivaju se *bešer* na arapskom na osnovu javljanja kose na njihovoј koži (*el-bešere*) umjesto krvna, vune i sl. Veza između glagola *bešsere* i *ebšere* i lijepih vijesti počiva u tome da, kada prenesete kakvu dobru vijest, ona prouzrokuje da se izgled njegovog ili njenog lica (*bešere*) razvedri i relaksira. Upotreba glagola *bešsere* u vezi s neprijatnim ili zastrašujućim vijestima je izuzetak iz pravila (v. Āli 'Imrān, 3:21; en-Nahl, 16:59, i ez-Zukhruf, 43:17).

36) Pojam *nush*

Trokonsonantski korijen *n - s - h* upućuje na pomirenje između dva subjekta; zato se glagol *nesaha* koristi za označavanje čina šivenja (koji uključuje spajanje komada u harmoničnu cjelinu);

čistotu te zalijevanje ili davanje pića. Prvobitno se particip aktivni *nāsih* odnosio na krojača. Riječi *nush* i *nasīha*, koje upućuju na iskrenost, iskren savjet ili zastupnika, označavaju suprotno od prevare ili obmane. Otuda se iskreno pokajanje imenuje kao *tevbetu n-nesūh*.

Izvedenice iz korijena *n - s - h* pojavljuju se 13 puta u Kur'anu i to u dva primarna značenja: (1) 'Upozoriti ili savjetovati'. Ovo značenje nalazi se u suri el-E'arāf, 7:62, gdje se povezuje s Nuhovim riječima njegovom narodu: "i savjetujem vam dobro" (*ensahu lekum*), dok se u istoj suri, 7:79, kazuje da je poslanik Salih rekao svom narodu: "i dobar savjet vam dao" (*nesahtu lekum*), što je implikacija da je savjet dat u dobroj volji i s iskrenom nadom da će pomoći osobi kojoj se obraća. (2) 'Čistota i iskrenost'. Sura et-Tahrīm, 66:8, nalaže onima koji vjeruju da se "okrenu Bogu u iskrenoj tevbi" (*tūbū ilellāhi tevbeten nesūhan*).

37) Pojam *qasas*

Korijen *q - s - s* prvobitno se odnosio na postupak slijedeњa ili praćenja. Iz njega deriviramo riječ *qisās*, koja označava pravnu praksu koja iziskuje odmazdu za fizičku štetu načinjenu drugima, tako što se slična šteta nanese počiniocu, budući da osoba koja se kažnjava kao da „slijedi stazu“ onoga koga je ranije povrijedila. Glagol *qassa* znači 'povezati ili kazivati', dok riječ *qissa* ili priča (plural *qisās*) uključuje 'slijedeњe' događaja koji su povezani.

Ovaj korijen pojavljuje se 30 puta u Kur'anu u pet različitih značenja: (1) 'Spomenuti ili imenovati'. U suri en-Nisā', 4:164, Bog kazuje Poslaniku o poslanicima koje mu je On prije „spomenuo“. Postoje „poslanici koje smo ti spomenuli prije ovoga“ (*rūsulen qad qasasnāhum 'alejke min qablu*). (2) 'Povezati ili kazivati (priču)'. U suri el-Qasas, 28:25, kazuje nam se o tome kako Musa dolazi do svoga budućeg punca, „i ispriča mu priču [o svom

životu]“ (*ve qassa 'alejhi l-qasas*); također v. el-E'arāf, 7:176 i Tā Hā, 20:99. (3) 'Objasniti'. U suri en-Neml, 27:76, kazuje nam se da Kur'an „objasnjava potomcima Israilovim većinu [onoga] o čemu oni imaju različita gledišta“ (*inne hādhe l-Qur'āne jequssu 'alā benā isrā'āle ekthere elledhī hum fīhi jakhtelifūn*). (4) 'Pratiti trag'. Sura el-Kehf, 18:64, kazuje nam da su se Musa i njegov slu-ga „vratili, sve po svome tragu“ (*irteddā 'alā āthārihimā qasasa*). (5) 'Pravedna odmazda' (*qisās*) u slučajevima gdje je počinjeno ubistvo; v. el-Beqare, 2:178.

38) Pojam dželv

Trokonsonantski korijen *dž - l - v* koristi se da se iskaže čin ili postupak postajanja jasnim ili vidljivim. Može se koristiti u iska-zu kao što je 'Otkrio sam mladu' (*Dželevtu l-'arūs*). Ženski pri-djev *dželvā'* može se koristiti u opisu vedrog neba (*semā'un dželvā'u*). S prijedlogom '*an* glagol *dželā/jedžlū* može značiti 'ostaviti ili napustiti mjesto': *Dželā el-qavmu 'an menāzilihim*, 'Ljudi su napustili svoje domove'. Kao prijelazni glagol *dželā* može značiti 'dotjerati', kao u 'Dotjerao je sablju' (*Dželā es-sejf*), 'osloboditi nekoga brige' (*Dželā 'anhu el-hemm*) ili 'otkriti stvar' (*Dželā el-emr*).

Ovaj korijen javlja se četiri puta u Kur'anu u dva različita značenja: (1) 'Isplivati na vidjelo ili učiniti vidljivim'. Ovo znače-nje nalazi se u suri eš-Šems, 91:3, koja nam kazuje da razmišlja-mo o „danu dok otkriva svijet“ (*en-nehāri idhā džellāha*); u suri el-E'arāf, 7:187, koja nam kazuje da će samo Bog otkriti Posljed-nji čas kada dođe vrijeme (*lā judžellīhā li vaqtihā illā Huve*), i u suri el-E'arāf, 7:143, u kojoj se koristi glagol *tedžellā* za označavanje Božije objave Njegove slave na Sinajskoj gori. (2) 'Napustiti kuću'. Sura el-Hašr, 59:3, koristi glagolsku imenicu *dželā* za označavanje progona iz nečije domovine.

39) Pojam *indhār*

Korijen *n – dh – r* kreće se oko pojma strah ili izazivanje straha. Glagol *endhere*, iz kojeg je izvedena glagolska imenica *indhār*, znači 'informirati nekoga o nečemu čega se treba bojati' – drugim riječima 'upozoriti'. Izvedenice iz korijena *n – dh – r* pojavljuju se 130 puta u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) 'Opominjanje'. U suri Jūnus, 10:2, Bog naređuje: „Opominji ljude“ (*endhir en-nās*). Riječ *endher*, također u značenju 'opominjanje', nalazi se u suri el-Ahqāf, 46:21, koja kazuje o poslaniku posланом plemenu 'Ād, koji je „opominjao svoj narod“ (*endhere qavmeh*) (v. također sura Fussilet, 41:13). (2) 'Opomena'. U suri en-Nedžm, 53:56, kazuje se: „Ovo je opomena (*hādhā nedhīr*) kao i one nekadašnje opomene“ (*mine n-nudhuri l-ūlā*). (3) 'Poslanici od Boga koji su došli kao opominjatelji' (*nudhur*, sura el-Qamer, 54:23). U suri Fātir, 35:37, govori se kako su oni koji se nisu kajali molili Boga da budu oslobođeni kažnjavanja u zagrobnom životu, da bi se podsjetilo da im je „opominjatelj“ (*nedhīr*) dolazio, ostavljajući ih bez opravdanja. (4) 'Zavjet'. Oni koji su na hadžu u Mekki trebali bi „ispuniti svoje zavjete“ (*jūfū nudhūrehum*) (sura el-Hadždž, 22:2; sura el-Beqare, 2:270).

40) Pojam *tahdhīr*

Trokonsonantski korijen *h – dh – r* prenosi značenje 'budnost i oprez'. Imenica *hadher* označava izbjegavanje nečega zbog straha. Pridjev *hadhir* znači 'oprezan, budan, na opazu' (usp. *hādhīr*, 'spreman'), dok imenica *tahdhīr* označava upozorenje. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 21 put u Kur'anu i imaju tri različita značenja: (1) 'Izazivanje straha'. U suri Āli 'Imrān, 3:28 i 30, čitamo: „Bog vas opominje da Ga stalno imate na umu“ (*ju-hadhdirukumullāhu nefseh*). (2) 'Biti na opazu'; v. el-Mā'ide,

5:41, „budite na oprezu“ (*ihdherū*). (3) ‘Plašiti se’. Obraćajući se licemjerima koji su pokušali naškoditi muslimanskoj zajednici, u suri et-Tevbe, 9:64, obznanjuje se: „Allah će iznijeti na vidjelo baš ono čega se plašite“ (*innellāhe mukhridžun mā tahdherūn*). Isto tako, u suri ez-Zumer, 39:9, koristi se glagol *hadhere* u značenju pune svjesnosti kada se govori o nekome ko, “misleći na život na onome svijetu (*jahdheru l-akhire*), provodi dio noći u molitvi“, dok se u suri en-Nisā', 4:71, koristi imenica *hidhr* u značenju ‘predostrožnost u ratnom vremenu’: „Budite potpuno pripremljeni“ (*khudhū hidhrekum*).

41) Pojam *belā'*

Korijen *b - l - j* (ili *b - l - v*) ima dva primarna značenja: (1) ‘postati istrošen ili nositi nešto’ (*belije/jeblā*) i (2) ‘staviti na ispit, iskušati’ (*ibtelā/jebtelī* ili *belā/jeblū*). Iskušavanje ili nevolja (*belā*) može doći u formi zla ili dobra; ako je u formi zla (*mihna*), onda se iskušava lična vjera i izdržljivost pacijenta, a ako je u formi dobra (*mihna*), onda se iskušava nečija zahvalnost.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 37 puta u Kur'anu u šest različitih značenja: (1) ‘Iskušavanje ili nevolja’. U suri el-Beqare, 2:155, Bog kazuje vjernicima: „I, sasvim sigurno, Mi ćemo vas iskušavati opasnošću i glađu i gubitkom ovosvjetskih dobara“ (*ve le nebluvennekum bi šej'in mine l-khayfi ve l-džū'i ve naqsin mine l-emvāl*). Isto tako, u suri Muhammed, 47:31, Bog obznanjuje: „i sasvim sigurno ćemo vas sve iskušavati (*ve lene-bluvennekum*)... jer Mi ćemo iskušati [istinitost] svih vaših tvrdnjii“ (*ve nebluve akhbārekm*). Značenje iskušenja nalazi se također u suri el-Ahzāb, 33:11, u kojoj nam se kaže da su vjernici „iskušani“ (*ubtulije l-mu'minūn*). U suri el-Beqare, 2:124, kazuje nam se da je Bog „iskušao Ibrahima“ (*ibtelā Ibrahime rabbuh*) kroz naredbe koje mu je dao. U srodnom značenju riječ *jeblū* ko-

risti se u suri Jūnus, 10:30, u kojoj se kazuje da će na Sudnjem danu svaka duša "dokazati [plodove] (*teblū kullu nefṣ*) djelā koja je učinila u prošlosti" (*mā eslefet*). (3) 'Učiniti vidljivim'. U suri et-Tāriq, 86:9, kazuje se da će na Dan proživljenja tajne biti „ogoljene“ (*tublā es-serā'ir*).

DRUGO: POJMOVI POVEZANI S 'ILMOM

1) Pojam 'ilm

Trokonsonantski korijen ' - l - m označava ono čime se nešto razlikuje od drugih subjekata. Odатле deriviramo imenicu *'alā-me*, koja označava znak ili indikaciju, riječ *'alem*, koja označava zastavu ili bajrak; riječ *'ilm*, nekad se prevodi kao 'nauka', a nekad jednostvano kao 'znanje', i stoji nasuprot neznanju ili *džeħlu*. Particip aktivni *'ālim* (pl. *'ulema'*), koji znači 'zNALAC', odnosi se na naučnika ili učenjaka. Za Boga se koristi u suri el-Mu'minūn, 23:92, gdje čitamo da je Bog Onaj Koji zna ono što je skriveno i ono što je dostupno ljudskoj percepciji (*Ālimu l-gajbi ve š-šeħā-de*); isto tako, imamo imenicu *'alīm*, koja označava visokoobrazovanog i koja, kad joj se pridruži određeni član (*el-'Ālīm*), jeste jedno od Božijih imena u značenju 'Sveznajući'. Glagol *'alime* znači 'znati ili nešto otkriti', dok intenzivnija forma *'alleme* znači 'podučiti' (glagolska imenica: *ta'līm*), a glagolska imenica *ma'lūm* označava orijentir ili putokaz (nešto pomoću čega je put poznat ili prepoznat).

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 856 puta u Kur'anu i to u četiri osnovna značenja: (1) 'Označavanje ili razlikovanje'. U suri Muhammed, 47:31, Bog obznanjuje da će On iskušavati ljude kako bi „razlikovali (*na'lemu*) one između vas koji se uporno bore [na Našem Putu] i koji su strpljivi u nevolji“ (*el-mudžāhidīne min-*

kum ve s-sâbirîn). (2) 'Znanje'. U suri en-Nahl, 16:19, uvjeravamo se da Bog „zna (*Allâhu ja'lemu*) sve što tajite kao i sve što na javnost iznosite“ (*mâ tusîrûne ve mâ tu'linûn*). Isto tako, imenica *'ilm* koristi se u suri Hûd, 11:14, u kojoj se kaže da je Kur'an objavljen shodno Božijem znanju (*unzile bi 'ilmillâh*). (3) 'Podučavanje'. Ova izvedenica nalazi se u suri el-Mâ'ide, 5:4, i odnosi se na obuku lovačkih životinja. Particip aktivni, *mu'allim* ili 'učitelj', koristi se u suri ed-Dukhân, 44:14, u kojoj se kazuje da su protivnici optuzili Poslanika da ga Kur'anu podučava neko drugi. (4) 'Učenje'. Glagol *te'allem*, koji znači 'učiti', koristi se u suri el-Beqare, 2:102, u odnosu na ljude koji su se upoznali s magijom.

2) Pojam *hibr*

Trokonsonantski korijen *h - b - r* povezuje se sa srećom, zadovoljstvom i ljepotom, a koristi se kad se govori o preostalim tragovima nečega pozitivnog i dobrog. Imenica *hibr* koristi se za označavanje mastila, supstance koja se koristi pri pisanju (postupak koji se može promatrati kao oblik uljepšavanja), dok se imenica *habr* ili *hibr* (pl. *ahbâr*) odnosi na osobu koja piše. (Učenjaci se razilaze da li se ova imenica treba pisati kao *hibr* ili *habr*; prema el-Dževheriju, ako se odnosi na mastilo, prikladnije ju je pisati i izgovarati kao *hibr*, a ako se povezuje s učenjem i prozom, onda se treba izgovorati *habr*. Preciznije, imenica *habr* koristi se za označavanje jevrejskih ili kršćanskih učenjaka ili klerika, ili, jednostavno, za dobru osobu. Sura el-Mâ'ide, četvrta sura u Kur'anu, poznata je kao sura el-Ahbâr. Druge imeničke forme uključuju *habre*, *hubre*, *hibir* i *hibire*, dok se čin poboljšanja ili uljepšavanja nečijeg pisalog zapisa ili poezije imenuje kao *tahbîr*.

Forma plurala *ahbâr* pojavljuje se četiri puta u Kur'anu u značenju 'učenjak' (v., naprimjer, sura el-Mâ'ide, 5:63) i dva puta u drugim značenjima. Učenjaci se imenuju kao *ahbâr* zbog tra-

gova njihovog učenja koje ostaje u formi pisanih djela i sjećanja u umovima i srcima ljudi.

3) Pojam *rabbānī*

Korijen *r – b – b* prenosi brojna različita značenja: (1) 'Popraviti i/ili održavati nešto'. Iz ovog smisla deriviramo imenicu *rabb*, koja se odnosi na posjednika, vlasnika, gospodara, tvorca ili staratelja. Otuda, glagol *rabbe* također može značiti 'podići ili odgojiti (dijete)'. (2) 'Ostati sa (nekim) ili u (mjestu)'. Ako govorimo o zemlji kao *merebb*, naprimjer, to podrazumijeva da ona stalno prima kišu i zbog ovog razloga oblaci su nešto što se imenuje kao *rebāb*. (3) 'Uključiti i prihvati nešto'. Imenica *rabbānī* označava nekoga ko ima znanje o Uzvišenom Bogu. Rečeno je da je riječ *rabbānī* uvedena u arapski iz sirijačkog ili hebrejskog u značenju 'obožavani, Božanski ili nebeski'.

Riječ *rabbānī* pojavljuje se četiri puta u Kur'anu. U suri el-Mā'ide, 5:44, naprimjer, govori se o „...[ranim] Allahu poslušnim ljudima (*er-rebbānijjūn*) i čestiti“ (*ve l-ahbār*) (također v. el-Mā'ide, 5:63). To su bili učenjaci kojima je povjerena Božija riječ, koji su svjedočili njezinu istinu, kojima je dodijeljen zadatak da duhovno njeguju ljude, da ih podučavaju, da im izdaju presude zasnovane na jevrejskom zakonu i da djeluju u svojstvu poslanika i saosjećajnih njegovatelja. Termin *el-ahbār* odnosi se na visoko utjecajne, vodeće učenjake čija su učenja bila autoritativna i za koje se znalo da govore istinu svojim narodima. Oni su opisani kao *rebbānijjūn*, što je viši status od čestiti, ili *ahbār*, koji su bili veoma učeni, duboko čvrsti pojedinci s uvidom u to kako voditi ljude, upravljati njihovim poslovima i služiti njihovim interesima. Kao što je rečeno, ti učenjaci bili su Harunovi potomci, koji su se pridržavali puta poslanika. Neko napominje da, dok se termini *rebbānijjūn* i *ahbār* povezuju u dva navedena ajeta iz sure el-Mā'ide, termin *rebbānijjūn* sam se javlja u suri Āli 'Imrān, 3:146.

4) Pojam *kursī*

Trokonsonantski korijen *k – r – s* odnosi se na postupak prikupljanja, sabiranja ili sabijanja na vrhu nečega drugog. Iz ovog korijena deriviramo imenicu *kurrāse* (pl. *karāris*), a znači ‘sveska ili bilježnica koja se sastoji od strana složenih jedna na drugu’. Imenica *kursī* može se odnositi na znanje, ili na sjedenje, stolicu, tron ili krevet. Glagol *inkirās* znači ‘primijeniti ili posvetiti se nečemu’; imenica *kirs* označava nagomilane ruševine ili ostatke, kao i uzrok ili porijeklo nečega; dok imenica *kerkese* označava ponavljanje ili intonaciju.

Termin *kursī* pojavljuje se dva puta u Kur'anu u dva različita značenja. U jednom od ovih primjera ona konotira znanje, kao što nam se kazuje u suri el-Beqare, 2:255, da Božiji *kursī*, tj. Njegov znanje ili vlast – obuhvata nebesa i Zemlju. U drugom primjeru, a u skladu s leksičkom definicijom riječi *kursī* kao nečega čvrstog na čemu se sjedi, ona se koristi za označavanje Sulejmanovog prijestolja (sura Sâd, 38:34).

Na kraju, prepostavlja se da se riječ *kursī* odnosi na nebesku sferu koja sadrži nebeska tijela.

5) Pojam *ethāre*

Trokonsonantski korijen *e – th – r* prenosi tri primarna značenja: (1) ‘predstavljanje nečega’, (2) ‘spominjanje nečega’ i (3) ‘preostali rezultat nečega’. Riječ *ethāre* (pl. *ethārāt*) odnosi se na preostalu ili trajnu posljedicu. Riječi *uthre*, *ma'there* i *ma'thure* odnose se na časno djelo, djela koja se prenose s generacije na generaciju. Riječ *ether* označava ono što ostane od nečega – trag ili posljedicu; imenica *uthr* označava ožiljak, tj. trag koji ostaje od zacijeljene rane, a imenica *ithr* označava procijeđeni ekstrakt maslaca.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na 31 mjestu u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) 'Trajne posljedice ili naslijede'. Sura Gāfir, 4:21, spominje drevne narode čiji je trajni utjecaj (*āthār*) na zemlji bio veći od drugih (usp. er-Rūm, 30:9). U suri Jā Sīn, 36:12, Bog govori kako će On, na Sudnjem danu, registrati „tragove [dobra i zla]“ koje su ljudi ostavili iza sebe. (2) 'Koraci'. Sura es-Sāffāt, 37:70, kritizira politeiste jer tako željno prate stope svojih predaka (*āthārihim*). (3) 'Prednost'. Sura el-Hašr, 59:9, hvali one koji drugima pružaju utočište od zla i „daju im prednost nad sobom“ (*ju'thirūne 'alā enfusihim*). (4) 'Jedinstvena naklonost'. Sura Jūsuf, 12:91, govori kako Jusufova braća, nakon otkrivanja visoke pozicije koju je on postigao u Egiptu, izjavljuju: „I sasvim sigurno, Allah te je uzdigao visoko iznad nas“ (*leqad ātherekellāhu 'alejnā*).

Glagol *ethere* označava čin prenošenja ili prosljeđivanja nečega, posebno učenja i znanja. Riječ *ethāre* ili *ethere* označava mjesto o kojem su stvari ispričane ili napisane a čije posljedice ostanu za sljedeće generacije, dok se fraza *ethāretin min 'ilm* (dosl. „ostatak znanja“ – sura el-Ahqāf, 46:4) može koristiti i za označavanje učenjaka s trajnim, efikasnim naslijedjem.

6) Pojam *qabes*

Korijen *q - b - s* prvobitno se koristio u vezi s vatrom, a zatim se počeo koristiti u relevantnim metaforama. U vezi sa znanjem, može se reći da je neko *iqtibese 'ilmen*, tj. tražio je ili stekao znanje, ili prenio je ili podijelio znanje s nekim drugim (*aqbeseihu 'ilmen*). Ovaj korijen pojavljuje se tri puta u Kur'anu. U suri Tā Hā, 20:10, kazuje se kako je Musa, kad je video vatru u divljini, svojoj porodici rekao da će im možda moći donijeti „glavnju odatle“ (*minhā bi qabes*; usp. en-Neml, 27:7). A u suri el-Hadīd, 57:13, kazuje nam se da će na Dan proživljjenja licemjeri reći

vjernicima „Dajte nam tračak vašeg svjetla!“ (*unzurūnā naqtebis min nūrikum*). Zato je prvobitno značenje riječi *qabes* bilo povezano s vatrom; a potom je njezino značenje metaforički prošireno na označavanje upute ili svjetla.

7) Pojam *rusūkh*

Prvobitno značenje korijena *r – s – kh* imalo je veze sa čvrstinom, ukorijenjenošću i penetracijom tla. Kada se primijeni na potok ili jezerce, glagol *resekha* znači da se njegova voda osušila zato što je potopljena u zemlju. Pridjev *rāsikh* znači ‘stabilan, čvrsto ukorijenjen ili dobro utemeljen’. Otuda se *er-rusūkh fi l-ilm*, ‘dobra utemeljenost u znanju’, odnosi na shvatanje znanja na temelju ustanovljenog ili uvjerljivog dokaza i/ili nepobitnih argumenata. Riječ *rāsikh* pojavljuje se dva puta u Kur'anu. U suri Āli 'Imrān, 3:7, govori se o onima koji „imaju duboko znanje“ (*er-rāsikhūn fi l-ilm*), dok se u suri en-Nisā', 4:126, koristi taj termin na isti način. Ebū 'Amr citira el-Muberreda, koji kaže da „oni koji imaju duboko znanje jesu oni koji studiraju zajedno“. Prema el-Muberredu, samo oni koji nauče Kur'an napamet mogu postati oni koji imaju duboko znanje, dok Ibn 'Abbās interpretira referencu *er-rāsikhūn fi l-ilm* u suri Āli 'Imrān 3:7, da označava „one koji su potpuno realizirani u znanju, tako da ništa ne može izazvati sumnju u to“.

8) Pojam *sejjid*

Riječ *sejjid* derivira se iz korijena *s – v – d* u značenju ‘vladati nad/upravljati’. Ovo značenje zapravo je derivirano iz činjenice da je *sejjid* neko ko vlada ili upravlja većinom ljudi – tj. običnim ljudima (*sevādu n-nās*). Tako se riječ *sejjid* (pl. *sāde*) koristi u

značenju 'lider, učitelj, vladar' i, općenito, 'neko ko proniče, razumijeva i posjeduje bogatstvo i koristan utjecaj'. Termin *sejjid* pojavljuje se tri puta u Kur'anu u odnosu na vladara koji je velikodušan i uman. (1) U suri Jūsuf, 12:25, taj termin koristi se u značenju 'muž'. (2) Sura el-Ahzāb, 33:67, koristi pluralnu formu, *sāde*, u smislu 'lidera'. (3) 'Plemenit ili izuzetan među ljudima'. U ovom značenju ova riječ koristi se u suri Āli 'Imrān, 3:39, u odnosu na poslanika Jahjaa (Ivana/Jovana Krstitelja).

9) Pojam *hudždže*

Korijen *h - dž - dž* prenosi četiri temeljna smisla: (1) 'Namjeravati – posebno namjeravati doći do određenog cilja ili destinacije'. Iz ovoga deriviramo imenicu *mehadždže*, koja se može odnositi na destinaciju, mjesto hodočašća, svetilište ili put, kao i imenicu *hadždž*, koja označava hodočašće ka Mekki. (2) 'Diskutirati ili raspravljati sa' (*hādžedže*). Iz ovog glagola deriviramo imenice *hudždže* u značenju 'dokaz ili argument u korist određene pozicije'. (3) 'Očna kost', koja se na arapskom naziva *hidžādž*. (4) Povlačenje, koje se naziva *hadžhadže*. S ovim smislom povezana je riječ *mihdžādž*, koja znači 'sklon raspravljanju/svadljiv'.

Izvedenice iz korijena *h - dž - dž* pojavljuju se 20 puta u Kur'anu u dva različita značenja. Prvo je 'neprijateljstvo ili opiranje'. Ovo značenje navodi se u suri el-Beqare, 2:139, koja pita jevreje i kršćane: „Kako se možete prepirati s nama o Bogu“ (*e tuhādždžūnenā fillāh*). Isto tako, sura Āli 'Imrān, 3:66, kaže: "Vi ste oni koji raspravljate (*hādžedžtum*) o onome što vam je poznato" (*fīmā lekum bihi 'ilm*). Drugo značenje je 'jasan dokaz'. Ova upotreba nalazi se u suri el-En'ām, 6:149, koja nas podsjeća da je „konačan dokaz [svake istine] samo kod Boga“ (*fe lillāhi l-hudždžetu l-bāliga*). Također, dokazi koje navode oni koji čine loša djela nemaju validnost u argumentaciji, kao što čitamo u

suri eš-Šūrā, 42:16: „A što se tiče onih koji bi još raspravljali o Bogu (*juhādždžūnā fillāh*) nakon što su Ga [oni sami] priznali (*min ba'di mā ustudžībe leh*) – svi su njihovi dokazi bez ikakve valjanosti u očima Uzdržavatelja njihova“ (*hudždžetuhum dāhi-datun 'inde rabbihim*). Svaka strana ima za cilj odbaciti drugu stranu u pogledu stava o kojem se raspravlja, i sve što se citira u prilog nečijih tvrdnji naziva se *hudždže*, čak i ako je nevažeće, kao što smo vidjeli u navedenom primjeru iz sure eš-Šūrā, 42:16 („svi su njihovi dokazi bez ikakve valjanosti“ – *hudždžetuhum dāhidatun*).

Postoje dvije različite vrste *hudždže*. Prva, koja se naziva uvjerljivim argumentom (*hudždža iqna'iyya*), pomaže ljudima koji nemaju sposobnost baviti se složenim racionalnim dokazima i može ih dovesti do sigurnosti pružanjem više vrsta dokaza. Druga vrsta, nazvana kao *hudždža burhānija*, jeste dobro ute-meljen argument na osnovu nepobitnog dokaza. Primjer ove vrste argumenta nalazi se u suri el-Enbijā', 21:22: „Jer kad bi na nebu ili na Zemlji bilo ikakvih drugih božanstava osim Allaha, oba [ta carstva] sigurno bi se srušila!“ Ako bi bilo više božanstava, oni bi se nadmetali za kontrolu nad svime što postoji, što bi potpuno poremetilo Kosmos. Međutim, ako se 'Bog' definira kao Biće koje posjeduje konačnu moć, onda ne bi moglo postojati nijedno alternativno božanstvo, a još manje bi se mogli nadmetati za kontrolu i autoritet s jednim Bogom.

10) Pojam *burhān*

Korijen ove glagolske imenice je *b - r - h - n*, a ona znači 'uspostavljanje dokaza za nešto'. Glagol *ebrehe* isto tako znači 'podržati dokaz'. Termin *burhān* pojavljuje se u Kur'anu na osam mjesta u četiri različita značenja. (1) 'Manifestacija Istine'. U suri en-Nisā', 4:174, čitamo: „O, ljudi! Sada vam dolazi objava Istine

(*burhān*) od vašega Gospodara.“ A u suri Jūsuf, 12:24, kazuje nam se da je Jūsuf, kada je bio iskušan da podlegne zavodljivom navaljivanju supruge svoga gospodara, „vidio dokaz istine Uzdržavatelja svoga“ (*burhān rabbih*), koji ga je ojačao da se odupre. (2) 'Dokaz'. U suri el-Mu'minūn, 23:117, rečeno nam je da nema nikakvog dokaza (*burhān*) za postojanje bilo kakvog boga osim Allaha. (3) 'Znak Božanskog autoriteta'. U suri el-Qasas, 28:32, izvaljuje se da, nakon davanja Musau sposobnosti da izvede dvije vrste čuda pred faraonom, Bog ukazuje na njih kao na "dva znaka" (*burhānān*) da je Musa došao s Božanskom porukom.

Imenica *burhān* znači 'postati bijelim'. Riječ *burhān* odnosi se na najsigurniji od svih dokaza i označava beskompromisnu istinitost. Prema učenjacima principa jurisprudencije, *burhān* je ono što odvaja istinu od laži, ispravno od pokvarenog.

11) Pojam *sultān*

Ova riječ derivira se iz trokonsonantskog korijena *s - l - t*, koji ima veze s vlašću, silom, autoritetom i nadmoći. Riječ *sultān* može označavati moćan argument ili dokaz, ili moć monarha ili guvernera. *Sultān* nečega je njegova snaga ili intenzitet. Upotrijebljena kao glagolska imenica, riječ *sultān* ne može imati plural. Međutim, kada se koristi za označavanje vladara, njezin plural je *selātīn*.

Riječ *sultān* pojavljuje se 35 puta u Kur'antu u dva različita značenja: (1) 'Moć i autoritet'. U suri Ibrāhīm, 14:22, koristi se ta riječ u ovom značenju kada se izjavljuje da će šeitan (satana) na Sudnjem danu priznati svojim negdašnjim pristalicama: „Ipak, ja nisam imao nikakve vlasti (*sultān*) nad vama“ (usp. Sebe', 34:21). (2) 'Dokaz za neku tvrdnju'. U ovom značenju koristi se u suri Jūnus, 10:68, kao i na još 28 mjestu. Riječ *sultān* koristi se za označavanje dokaza (*hudždže*) zbog toga što se na umove i srca

ljudi nekada primjenjuje moć putem snažnih argumenata ili dokaza, naročito ako su u pitanju učeni i razboriti ljudi vjere. Što se tiče njezine upotrebe za označavanje vlasti vladanja riječ *sultān* označava Božiju vlast i vladanje Zemljom.

12) Pojam *āje*

Riječ *āje* derivira se iz korijena *a – j – j*, koji može označavati viđenje ili razmatranje, ili namjeru obraćanja određenoj osobi. Imenica *āje* upućuje na znak. Prema el-'Asme'iju, *āje* čovjeka jeste njegova osoba. Otuda, u primjeru koji je naveo el-Khalīl, ako kažemo da je pleme izašlo sa svojim *ājāt* (pl. od *āje*), mi onda mislimo na to da je ono izašlo sa svim svojim ljudima zajedno (*kharedže l-qavmu bi ājātihim*). Riječ *āje* također se može upotrijebiti za označavanje jedinice kur'anskoga teksta (pl. *āj*), moralne lekcije ili vremena.

Riječ *āje* pojavljuje se 328 puta u Kur'anu u sljedećim značenjim: (1) 'Znak'. „A među čudima Njegovim (znakovima – *ājātih*) je i ovo: On vas stvara od praha“ (sura er-Rūm, 30:20; usp. el-'Anekubūt, 29:44). Takva „čuda“ ili „znakovi“ daju ljudima pristup većim ili manjim stepenima znanja o Bogu u zavisnosti od njihovih individualnih sposobnosti ili njihove spremnosti da razmišljaju ili uče. U različitom ali povezanom smislu sura eš-Šu'arā', 26:128, ukazuje na paganske oltare kao „znakove“ bezobzirne ludosti i idolopoklonstva. (2) 'Jedinica Kur'ana'. Riječ *āje* može se odnositi na svaku frazu u Kur'anu koja prenosi Božansku odluku, bez obzira da li ta fraza zauzima čitavu suru ili samo jedan dio sure; također riječ *āje* može se koristiti kao oznaka za svaku jedinicu određenu brojevima u kur'anskom Tekstu. U ovom smislu v. suru Āli 'Imrān, 3:7, i suru el-Džāthije, 45:8. (3) 'Čudo'. Sura el-Qasas, 28:36, ukazuje na čuda koja je Musa činio kao *ājāt*. (4) 'Znak Božije milosti'. U suri Merjem, 19:21, Isa se

spominje kao *āje*. (5) 'Naredba ili zabrana'. (Za ovo značenje v. suru el-Beqare, 2:187.)

13) Pojam *džidāl*

Značenje povezano s korijenom *dž – d – l* jeste 'sve veće rivalstvo ili suprotstavljenost'. Imenica *edždel* je ime za jastreba, dok se imenica *džedel* može odnositi na žest(inu) suprotstavljenosti. Glagol *džedele* ukazuje na čin čvrstog tkanja ili sukanje kao i na jačanje i rast zrna u zraku. Isto tako, fraza *Džeddelehu* (trpno: *indžedele, tedžeddele*), znači 'Oborio ga je na zemlju' (*sare'ahu 'ale l-džidāleh*).

Izvedenice iz korijena *dž – d – l* pojavljuju se 29 puta u Kur'anu u značenju 'natezanje, svađa, rasprava i diskusija'. U suri er-Ra'd, 13:13, govorи se o onima koji „raspravljaju o Bogu“ (*judžādilūne fillāh*), u suri el-Beqare, 2:197, izjavljuje se da se oni koji su na hadžu u Mekki moraju sustegnuti od svađe (*džidāl*), a u suri el-Kehf, 18:54, ljudska bića opisana su prvenstveno kao bića „uvijek sklona prepirici“ (*el-insānu ektherē šej'in džedelen*). U suri en-Nahl, 16:125, Poslaniku se naređuje da „raspravlja“ (*džādil*) s onima koji se ne slažu s njim na lijep način. Dijalog ili diskusija u svrhu ubjedivanja može se usporediti s postupkom vezivanja čvorova ili zatezanja (*el-džedel*) u smislu tkanja ili „pletenja“ argumenata na takav način da su oni dovoljni jaki da privuku protivnika na svoju stranu.

14) Pojam *su'āl*

Korijen *s – ‘ – l* prenosi pojam pitanja ili upita. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 128 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Zahtjev za pravnu odluku'. Sura el-Beqare, 2:189, kazuje nam da „će te oni pitati o mlađacima“ (*jes'elūneke 'ani l-ehilleh*) (v. također suru el-Beqare, 2:215, 217, 219 i 220). (2) 'Traženje

pomoći – prosjačenjei. U suri ed-Duhā, 93:10, ukazuje se na osobu koja moli materijalnu pomoć s participom aktivnim *sā'il*, ‘onaj koji moli’. (3) ‘Ponizna molba’. Riječ *sā'il* također se koristi za ukazivanje na nekog ko moli Boga (v. el-Me'āridž, 70:1). (4) ‘Molba, zahtjev ili traženje’. Kada Nuh moli Boga da spasi njegova sina nevjernika od velike poplave, Bog kaže Nuhu da Ga ne moli za stvari o kojima nema znanja (*lā tes'elnī mā lejse leke bihi 'ilm* – sura Hūd, 11:46). Isto značenje ove riječi navodi se u suri er-Rahmān, 55:29, koja opisuje kako sve u postojanju iz potrebe traži Boga (usp. edh-Dhārijāt, 51:19). (5) ‘Pozvati na odgovornost’. Ovo značenje koristi se u suri el-E'arāf, 7:6, u kojoj Bog izjavljuje: „Mi ćemo, bez ikakve sumnje, pozvati sve kojima je Božanska Poruka posljana (*felenes'elenne elledhīne ursile ilejhim*) da polože račun, i Mi ćemo, bez ikakve sumnje, pozvati i nositelje Poruke da polože račun“ (*ve lenes'elenne l-murselīn*). (6) ‘Međusobno raspravljanje’ (v. suru en-Nebe', 78:1).

Glagolska imenica *su'āl* označava čin traganja za znanjem ili sredstva njegova stjecanja. Na ovaj način pozvani smo da tražimo znanje (v. suru el-Enbijā', 21:7). Isto tako, ova imenica može se odnositi na čin traganja za materijalnim bogatstvom ili na sredstva njegova stjecanja (v. suru edh-Dhārijāt 51:19; citirano). Za Boga bi bilo kontradiktorno da traži znanje kad je On Sveznujući. Otuda, kada se Bogu pripše pitanje, cilj toga jeste prijekor, upozorenje osobi koja je nešto upitana, ili da se on ili ona navede da prizna, dokaže ili učini nešto. Naprimjer, u suri el-Mā'ide, 5:116, rečeno nam je da je Bog pitao Isaa, sina Merjemina, da li je on ljudima rekao da njega i njegovu majku obožavaju kao božanstva umjesto Boga. Bog je ovo, naravno, pitao ne da bi stekao znanje, već da bi nešto saopćio onima oko njih, prekorio ljude zbog lažnih učenja i naveo ih da priznaju pravu doktrinu.

Pitanje nalikuje želji. Međutim, kada neka želja (*umnije*) ima veze s nadom ispunjenja nečega, onda se ona identificira kao mogućnost, a pitanje (*su'āl*) uključuje potragu za odgovorom. Reto-

ričko pitanje može biti potpuno isto kao i njegov odgovor. Ali u slučaju pitanja koje je postavljeno da bi se nešto naučilo ili potražila uputa, učitelj će biti poput doktora koji se bori da izliječi bolesnu osobu. U ovoj ulozi, on obraća pažnju na ono što bolest iziskuje, a ne na ono što pacijent kaže. Kada odgovara na pitanje, takav učitelj može se suzdržati od davanja informacije koja je tražena i umjesto toga dati informaciju koju je tražilac trebalo da traži ili koja je zapravo potrebna. Ovaj pristup neki spominju kao „pristup mudraca“. Kada se ovaj pristup koristi, onda će odgovor biti opećenitiji od pitanja. U suri Tā Hā, 20:17–18, naprimjer, Bog pita Musaa šta on to drži u desnoj ruci, na što Musa odgovara: „To je moj štap!“ Potom dodaje: „Ja se na njega oslanjam i njime mlatim lišće studu svome; i za [mnoge] druge potrebe služi mi on.“ U suri eš-Šu'arā', 26:70–71, kaže se da je Ibrahim upitao svoga oca i svoj narod šta je to što oni obožavaju. Na to su oni odgovorili: „Obožavamo idole.“ A zatim su, kao da su ljuti na Ibrahima, dodali: „i mi zauvijek ostajemo posvećeni njima.“ Onaj koji odgovara na pitanje sa više informacija nego što je zatraženo također može namjeravati da pokrene pitaoca na akciju. Ova vrsta situacije prikazuje se u suri el-E'arāf, 7:113–114, kada faraonovi čarobnjaci pitaju faraona da li će oni biti nagrađeni ako nadvladaju Musaa, a on im odgovara: „Svakako, i, zbilja, uistinu, bit ćete među onima koji su mi bliski.“ U nekim situacijama odgovor može biti sažetiji nego što se pitalac nada da će biti, dok u drugim upitana osoba možda uopće neće odgovoriti na pitanje, pogotovo ako je upit postavljen ne sa željom da se zna, već jednostavno iz tvrdoglavosti.

15) Pojam dževāb

Trokonsonantski korijen *dž – v – b* prenosi dva primarna značenja. Prvo je značenje probijanja, prodiranja ili prolaza. Može se reći *Džubtu l-erda* ('Prošao sam zemlju'). U ovom slučaju, gla-

golska imenica bit će *dževb*, dok će particip aktivni biti *dževvāb*. Može se reći *edžābehu* ('odgovorio mu je'). Iz ovog korijena deriviramo imenicu *dževāb* ('odgovor'), *džā'ibe* (pl. *dževā'ib*), u značenju 'neočekivana ili izvanredna vijest', glagol *džāvebe* (glagolska imenica: *mudžāvebe*), u značenju 'odgovoriti ili sarađivati', i *tedžāvebe* (glagolska imenica: *tedžāvub*), u značenju 'odgovorno ili harmonično komunicirati' (s nekim). Druge izvedenice još uključuju glagol *istedžvebe* (glagolska imenica *istidžvāb*), u značenju 'ispitati', *istedžābe* (glagolska imenica: *istidžābe*), u značenju 'odgovor (na molbu) ili odgovoriti'.

Izvedenice iz korijena *dž - v - b* pojavljuju se 43 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Isjeći ili prodrijeti'. U suri el-Fedžr, 89:9, rečeno nam je da je narod Semud "dubio stijene u dolini" (*džābu s-sakhre bi l-vād*). (2) 'Odgovoriti, prilagoditi se'. Bog o samome Sebi, 2:186, kaže: „Ja se odazivam (*udžību*) pozivu molitelja kad god Me zovne“ (*da'vete d-dā'i idhā de'ān*). Također v. suru Jūnus, 10:89. (3) 'Pokoravati se'. U suri el-Ahqāf, 46:31, čitamo: „Odazovite se Božnjem pozivu“ (*edžībū dā'i jellāh*), dok sura Āli 'Imran, 3:172, govori o vjernicima "koji se odazavaše Bogu" (*istedžābū lillāh*). (4) 'Odgovoriti na pitanje' (*dževāb*); v. el-E'arāf, 7:82.

Ako je pitanje koje je spomenuto u Kur'anu već postavljeno Poslaniku, odgovoru koji mu je dat da ga kaže prethodi naredba „reci“ (*qul*) bez prethodnog *fe* ili 'pa'. Naprimjer, u suri el-Isrā', 17:85, kaže nam se da su ljudi pitali Poslanika o prirodi inspiracije (*jes'elūneke 'ani r-rūh*), a njemu se naređuje da im odgovori riječju *qul...* „reci“ (usp. el-E'arāf, 7:187). Nasuprot tome, na drugim mjestima citira se pitanje koje još nije bilo postavljeno; zato se sadašnje vrijeme koje se koristi u Kur'anu zapravo odnosi na buduće vrijeme. U suri Tā Hā, 20:105, naprimjer, čitamo „A oni će te pitati o [tome šta će se desiti s] brdima [kad se ovaj svijet završi]. Ti reci...“ U ovom slučaju, Božjoj naredbi šta da se kaže prethodi jedno *fe*, u značenju 'pa' (*fe qul...*). Značenje je, dakle, sljedeće: 'Ako te oni pitaju... pa reci...'

16) Pojam *fetvā*

Korijen koji čine konsonanti *f – t – j* sadrži dva temeljna značenja. Prvo je značenje mladosti, novosti i svježine, iz kojeg deriviramo imenicu *fetā* (pl. *fitje* ili *fitjān*) u značenju 'mladić' ili 'mlada kamila'. Drugo značenje je pojašnjenje pravnog propisa. Glagol *eftā* koristi se za opisivanje akcije koju poduzima pravnik koji poznaje pravno pitanje ili problem.

Izvedenice iz korijena *f – t – j* pojavljuju se na 21 mjestu u Kur'anu u dva različita značenja. (1) 'Mlad čovjek'. U suri el-Enbijā', 21:60, čitamo o Ibrahimu, kome se narod njegova doba obraća kao „mladiću“ (*fetā*) koji je prezrijevo govorio o njihovim bogovima. (2) 'Pojašnjenje pravnog propisa'. U suri en-Nisā', 4:127, riječ *eftā* koristi se u značenju donošenja pravnog propisa, kao što nam je rečeno da će sam Bog ljudima dati propis (*Allāhu juf-tikum*) o ženama njihovog vremena. To je drugo značenje koje nas zanima u ovom kontekstu.

Glagolska forma *f – t – j* pojavljuje se 11 puta u Kur'anu u značenju 'traženje znanja i razumijevanje specifičnog problema ili pitanja'. U ovom značenju ova riječ koristi se u suri Jūsuf, 12:43, gdje, nakon misterioznog sna, vladar traži od svojih plemića da mu ga objasne, rekavši: „Razjasnite mi [smisao] moga sna“ (*eftūnī fī ru'jāje*). Riječ *fetvā* koristi se u značenju odgovora koji je dao učenjak prava o nekom problematičnom pravnom pitanju, dok se glagolska imenica *iftā'* odnosi na postupak davanja takvog odgovora.

17) Pojam *bejān*

Korijen *b – j – n* daje glagol *bāne/jebīnu*, koji označava postupak odvajanja ili distanciranja jedne stvari od druge, ili postupak izloženosti, postajanja jasnim, ili, pak, dolaženja do vidjela. Dru-

ge glagolske izvedenice su *ebāne*, *bejjene*, *istebāne* i *tebejjene*, dok su riječi *bejān* i *tibjān* (v. en-Nahl, 16:89) glagolske imenice iz istog korijena.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 258 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Nešto dugo, temeljito razmotriti'. U suri el-Hudžurāt, 49:6, Bog kaže vjernicima: „Ako vam dođe neka poročna osoba s nekom klevetničkom pričom (*in džā'ekum fāsiqun bi nebe'in*), dobro je provjerite“ (*fe tebejjenū*). (2) 'Dokaz i argumenti'. Sura el-Beqare, 2:158, koristi pluralnu imenicu *bejjināt* u značenju 'jasni znakovi' objavljeni u Kur'anu (singular *bejjine* v. u suri el-En'ām, 6:57). (3) Postati jasno ili očigledno. U suri Ibrāhīm, 14:45, Bog kazuje o onima koji odbijaju Njegovu poruku koja im je „postala očigledna“ (*tebejjene*) i kako je On postupio s neposlušnim ljudima prije njih. (4) 'Postati prepoznatljiv'. Tokom mjeseca ramazana muslimani mogu nastaviti mrsiti sve dok se crna nit ne mogne razlikovati od bijele niti (*hattā jetebejjene lekumu l-khajtu l-ebjedu mine l-khajti l-esved*), 2:187. (5) 'Jasno'. Božija Objava sadrži „poruke koje jasno pokazuju Istину“ (*ājātin mubejjināt*) (sura en-Nūr, 24:34). (6) 'Sposobnost samoizražavanja'. U suri er-Rahmān, 55:4, kaže nam se da je Bog obdario ljudska bića da „artikuliraju misli i govor“ ('*allemehu l-bejān*).

Forma kvadrilitera⁴ pojavljuje se ili s hemzetom na početku (*ebāne*) ili s udvostručenim konsonantom (*bejjene*), dok se forma trilitera ne pojavljuje u Kur'anu u značenju otkrivanja ili pojašnjavanja. Ustvari, imamo forme kvadrilitera (*ebāne*, *bejjene*) i kvinkvilitera (*tebejjene*) u prošlom i sadašnjem vremenu. Također imamo particip aktivni *mubejjin* u suri en-Nūr, 24:34, i suri et-Talāq, 65:11. Imperativ se javlja tri puta u formi *tebejjenū* (dva puta u suri en-Nisā', 4:94, i jedanput u suri el-Hudžurāt 49:6).

⁴ Upotreba termina kvadrilitera na ovome i drugim mjestima gdje se govorи o proširenim glagolskim vrstama čija paradigmа se sastoji od četiri konsonanta nije u skladu sa kategorizacijom kakva postoji u arapskoj gramatici. Ovakva upotreba javlja se u prijevodu ove knjige na engleski, dok to na nije slučaj u arapskom izvorniku. Isti je slučaj i sa upotrebotom termina kvinkvilitera. (*Op. ur.*)

Drugi particip aktivni derivaran iz ovog korijena je *mubīn* (iz glagola *ebāne/jubīnu*), a znači 'jasan ili očigledan'. Sura Jūsuf, 12:1, naprimjer, opisuje kur'ansku Objavu kao "jasnu, koja naočigled pokazuje Istinu" (*mubīn*). Glagolska forma *tebejjene* javlja se osamnaest puta bilo u prošlom (sura Sebe', 34:14) ili sadašnjem vremenu ili, pak, u imperativu.

Glagolska imenica *bejān* koristi se u značenju otkrivanja ili objašnjenja nečega i ima općenitije značenje od riječi *nutq*, koja se posebno koristi u odnosu na ljudska bića, ali ne i na druga stvorena. Postupak objašnjenja sadržan u *bejānu* može podrazumijevati govor ili djelo. Govor se može imenovati kao *bejān* zato što on otkriva značenje koje osoba namjerava iskazati. U suri el-Qijāme, 75:19, Bog izjavljuje da je On Onaj Koji će objasniti Kur'an, rekavši: „A onda će biti Naša obaveza da objasnimo njezino značenje“ ('alejnā *bejāneh*). Zapravo, sve ono što specificira općenito ili objašnjava nejasno, bilo da je u pitanju govor ili djelo, ono se može imenovati kao vrsta *bejāna*. U suri Āli 'Imrān, 3:138, naprimjer, događaj iz prošlosti opisuje se kao *bejān* ili 'jasna lekcija'.

Postoji pet različitih načina na koje se postupak *bejāna* može odvijati kroz govor ili djelo. Prvi je onaj koji se naziva *bejānu t-taqrīr*, tj. čin koji objašnjava i potvrđuje značenje nečega što je rečeno. U suri el-Hidžr, 15:30:31, kaže nam se da, kad je Bog naredio melecima da se poklone Ademu, svi oni su to učinili izuzev Iblisa. Tim činom ovi meleci potvrdili su obavezujuću prirodu onoga što je Bog naredio. Ova vrsta *bejāna* također se ilustrira u suri el-En'ām, 6:38, u kojoj se ukazuje na ptice koje "lete na svoja dva krila". Ovo je potvrđivanje doslovnog smisla onoga što je rečeno zbog mogućnosti da iskaz bude metaforičan, jer je moguće kazati, naprimjer, da osoba „leti s entuzijazmom“, ili tome slično. U sadašnjem kontekstu, referenca na ptičija krila potvrđuje da Kur'an ovdje govori o doslovnom, a ne figurativnom letenju. Druga vrsta naziva se *bejānu t-tefsīr*, tj. interpretacija ili objašnjenje riječi čije značenje može biti nejasno zbog

upotrebe homonimnih, općenitih ili dvosmislenih iskaza. Treća vrsta naziva se *bejānu t-tagjīr*, a označava čin promjene smisla riječi ili iskaza putem uvjeta, izuzimanja ili specificiranja. Četvrta vrsta poznata je kao *bejānu t-tebdīl*, koja označava isto što i abrogacija. I peti način naziva se *bejānu d-darūre*, pojašnjenje po potrebi. Ova vrsta *bejāna* jeste pojašnjenje koje se događa uprkos šutnji o predmetu o kojem je riječ zbog neke nužnosti u okružujućem kontekstu.

Bejānu d-darūre, pojašnjenje po potrebi, opet je podijeljeno u četiri podvrste: (1) 'Ono što se prepoznaće ne samo putem onoga što je navedeno već i onoga što nije navedeno'. Ovo se ilustrira u suri en-Nisā', 4:11, u kojoj nam se, u raspravi o pravima nasljedstva i raspodjeli, kazuje da, ako umrli „nije ostavio djeteta i njegovi roditelji su [jedini] nasljednici, onda će njegova majka imati trećinu...“ Iako nije navedeno u Tekstu, putem *bejānu d-darūre* možemo zaključiti da ostatak od dvije trećine nasljedstva ide ocu. Ovo zaključujemo ne jednostavno na temelju šutnje o očevom dijelu, već ne temelju nužnog smisla onoga što je rečeno o potrebi dijeljenja nasljedstva. (2) 'Ono što se jasno vidi na osnovu identiteta ili specijalizacije osobe koja govori (ili piše) o predmetu koji je posrijedi'. (3) 'Ono što pokazuje neophodnost zaštite kupca od štete'. (4) 'Ono što je jasno na osnovu značenja lingvističkog konteksta'. Neko, naprimjer, može reći: 'Dugujem mu stotinu i tri dirhema' (103) (*Lehu 'alejje mi'etun ve thelāthetu derāhim*), 'tri odijela' (*thelāthetu ethvāb*), 'konj' (*afrās*) i sl. Fraza *thelāthetu derāhim*, 'tri dirhema', koja se povezuje putem riječi 'i' (ve) kojoj prethodi *mi'etun* (jedna stotina), jasno ukazuje da se broj 100 povezuje s dirhemima, a ne s odijelima ili konjima. Da je, suprotno tome, osoba rekla '103 odijela' (*mi'etun ve thelāthetu ethvāb*), onda bi fraza 'tri odijela' (*thelāthetu ethvāb*) bila povezana putem riječi 'i' (ve) kojoj prethodi *mi'etun* ili 100, što bi jasno pokazalo da govornik misli na stotinu tri odijela, a ne na dirheme ili konje.

18) Pojam šerh

Trokonsonantski korijen *š - r - h* označava čin otvaranja, razotkrivanja, širenja i objašnjavanja. Glagol *šereha* može značiti 'objasniti' ili 'učiniti jasnim', a intenzivirana forma *šerreha* znači 'rezati' (sir, meso itd). Izvedenice iz korijena *š - r - h* pojavljuju se četiri puta u Kur'anu u smislu širenja ili proširenja. Ako se glagol *šereha* upotrijebi u odnosu na prsa, onda se odnosi na čin otvaranja uma i srca da primi nešto poput upute, znanja istine i pokornosti Bogu, čineći ih posudom mudrosti, samopouzdanja i hrabrosti. U ovom smislu ova riječ koristi se u suri ez-Zumer, 39:22, u kojoj se govori o onima čija su srca otvorena islamu (*men šerehallāhu sadrehu li l-islām*) i o onome ko je primio svjetlo (*fe huve 'alā nūrin min rabbih*) (v. također sura el-En'ām, 6:125, sura Tā Hā, 20:25, i sura el-Inširāh, 94:1). Arapska riječ *sadr*, iako se automatski odnosi na prsa, koristi se, u takvim situacijama, za označavanje srca i uma (usp. en-Nās, 114:5). Prsa se također mogu motriti kao 'tvrđava' (*hisn*) unutar koje je srce zaštićeno od napada zlih sila.

Na koncu, treba istaći da se glagol *šereha* također može koristiti da ukaže na čin otvaranja nečega spram loših utjecaja. U suri en-Nahl, 16:106, naprimjer, ukazuje se na nekoga ko je svoje srce otvorio poricanju Istine (*šereha bi l-kufri sadren*). Tako glagol *šereha* izvorno označava 'fizički akt', a metaforički se koristi u odnosu na duhovne realitete.

19) Pojam tefsīr

Trokonsonantski korijen *f - s - r* označava čin objašnjavanja, otkrivanja ili iznošenja na vidjelo. Za glagolsku formu *fessere* (glagolska imenica: *tefsīr*) veli se da je sinonimna glagolu *evvele* (glagolska imenica: *te'vīl*), koja znači 'interpretirati', 'otkriti ono što se

intendira govorom' a što je dvosmisленo ili problematično. *Te'vīl* je postupak određivanja u kojem razumijevanje jedne riječi ili fraze odražava značenje koje je intendirano da se iskaže u svom posebnom kontekstu. Riječ *fesr* (ili *tefsīr*) označava fizičko ispitivanje vida i čin donošenja suda u vezi s time, dok glagolska imenica *tefsīr* predstavlja postupak dijagnosticiranja bolesti. Imenica *tefsīr* javlja se jedanput u Kur'anu u suri el-Furqān, 25:33, u kojoj Bog uvjerava Poslanika da će mu On dati kroz Kur'an „najbolje objašnjenje“ (*ahsene tefsīren*). Isto tako, sve ono pomoću čega se spoznaje šta nešto znači naziva se *tefsīr*. Razlika između *ta'rīf* i *tefsīr* je ta što *ta'rīf* označava objašnjenje značenja riječi, a *tefsīr* pojašnjenje jedne riječi ili fraze upotrebom termina koji se bolje razumiju ili su poznatiji. Što se tiče razlike između *tefsīra* i *te'vīla*, *tefsīr* djeluje na nivou očiglednih značenja termina ili riječi, dok *te'vīl* djeluje na nivou skrivenih ili simboličkih značenja.

20) Pojam *hikme*

Korijen *h – k – m* označava čin ograničavanja ili provjeravanja. Iz ovog korijena deriviramo imenicu *hukm* ili 'pravilo', koja se primarno odnosi na ograničavanje zla putem sprečavanja nepravde. Isto tako, imenica *hikme*, općenito prevedena kao 'mudrost', odnosi se na sprečavanje neznanja. Particip aktivni *hākim*, ili 'vladar', označava nekoga ko provodi pravne propise (*ahkām*, jed. *hukm*). Riječ *hikme* općenito se povezuje s pravdom ('*adl*), znanjem ('*ilm*), velikodušnošću (*hilm*), poslanstvom (*nubuvve*) i objavljenim knjigama. Glagol *ahkeme* više ili manje sinoniman je s glagolom *etqane*, koji znači 'savljadati, uraditi vještvo ili ispravno' ili 'uraditi nešto tako ispravno i snažno da to ne može biti oštećeno ili ugroženo'. Shodno ovome, govor opisan izvedenim pridjevom *muhkem* jeste nedvosmisleni govor čije riječi i značenje nisu predmet ni sumnje ni okolišanja.

Izvedenice iz korijena *h – k – m* pojavljuju se 11 puta u Kur'anu u pet različitih značenja: (1) 'Sredstvo opomene'. U suri el-Beqare, 2:231, Bog poziva primaoce Kur'ana da ozbiljno prihvate „Objavu i mudrost kojima vas je udostojio sa Plemenitih Visina – da bi vas time savjetovao“ (*mā enezele 'alejkum mine l-kitābi ve l-hikmeti je'izukum bih*). (2) 'Razumijevanje i znanje'. Govoreći o Ivanu Krstitelju (Jahja), Bog u suri Merjem, 19:12, izjavljuje: „Mi smo mu dali mudrost (*ātejnāhu l-hikme*) dok je još dijete bio.“ Slično, Bog izjavljuje u suri en-Nisā', 4:54, da je On dao „Objavu i mudrost (*el-kitāb ve l-hikme*) Kući Ibrahimovoju“ (također v. el-Beqare, 2:269). (3) 'Čin odlučivanja o pravnim pitanjima'. Tako Bog naređuje Poslaniku (5:42): „Ako im sudiš, sudi im pravično“ (*fe in hakemte, fahkum bejnehum bi l-qist*).

Riječ *hakīm*, koja znači 'mudrac' ili 'mudar čovjek', prenosi nekoliko različitih značenja. Jedno od njih je 'učenjak' ili 'učeni pojedinc'; veli se: da bi neko bio opisan kao *hakīm*, on mora spojiti znanje s djelom. Tako se u suri el-Fussilet, 41:33, pita: „A ko bi mogao govoriti bolje od onoga koji poziva [svoje bližnje] Bogu, i čini ono što je pravedno i čestito, i kaže: 'Uistinu, ja sam od onih koji su Bogu predani?'“ Drugo značenje je 'neko ko majstorski (*ahkeme*) radi ono što radi'. Treće značenje koje prenosi riječ *hakīm* jeste 'očigledno' ili 'jasno'. S obzirom na osnovni smisao korijena *h – k – m* kao prevencije ili sprečavanja, on se koristi kad se govori o reguliranju preciznog znanja i djelovanja putem direktnog ispitivanja značenja stvari i oštrog zapažanja koje dolazi s akumuliranim iskustvom. Svoje plemstvo Arapi su nekoć zvali *hukemā'*, ili 'sveci', u znak priznanja njihovih ispravnih mišljenja, razboritosti i integriteta. *El-Hakīm* je također jedno od 99 imena Božijih, Čijem opažanju ništa ne izmiče i Koji upravlja, uređuje i vlada univerzumom Svojom svećoću i sveznanjem (usp. el-Mā'ide, 5:118; sura el-En'ām, 6:18 itd.). U ovom smislu riječi *hakīm* je više ili manje sinonimna s riječju *hākim* u značenju 'vladar' ili 'upravitelj', iako je termin *hukm* ('vlastanje, upravljanje, presuda') širi od termina *hikme* ('mudrost').

Jedna od predloženih definicija *hikme* jeste ‘znanje stvari kakve jesu’. Da bi bilo svrstano u *hikmu*, znanje mora biti popraćeno uravnoteženim stavovima i djelima, tj. izbjegavanjem viška i zanemarivanja. Ovo je u skladu sa činjenicom da ‘ilm, prema većini učenjaka, nije samo apstraktno razumijevanje, već ravnoteža znanja i djela, a jedno ili drugo imaju prioritet u zavisnosti od prirode situacije.

Naveden je pregled kur'anskih pojmove relevantnih za koncept ‘ilma’ u njegovim različitim aspektima. I drugi termini mogu biti uključeni, no, s obzirom na dužinu ove studije, izabrao sam jednostavno samo da ih spomenem bez detaljne rasprave o njima. Ovi dodatni termini su: *hilm* (‘inteligencija, razumijevanje’), *rušd* (‘razboritost, zrelost, osjetljivost’), *lutf* (‘suptilnost’), *ihsān* (‘vrlična, djelo u ime drugoga’) i *īnās* (‘percepcija, razboritost, posmatranje’); *khavf* (‘strah’), *khišje* (‘strahovanje’) i *inābe* (‘povratak, pokajanje’); *fesāha* (‘rječitost, vješto usmeno izražavanje’) i *lahn* (‘gramatički neispravno’); *e'alen* (‘javno objelodanjivanje’), *istikhrādž* (‘vađenje, dedukcija’) i *khaskhas* (‘postati jasan, očigledan’), a koji se svi na jedan ili drugi način odnose na govor i informacije koje su prezentovane slušatelju ili čitatelju.

21) Pojam *hudā*

Korijen koji čine konsonanti *h - d - j* ima dva temeljna značenja. Prvo je značenje ‘uputstvo pored puta’; u participu aktivnom odnosi se na nekoga ko ide ispred drugih kako bi im pokazao put. Kao takve, imenice *hidāje* i *hudā*, koje znače ‘prava uputa’, označavaju ono što je suprotno zabludi. Drugo temeljno značenje ovog korijena jeste ‘darivanje milosti’, tj. dar (*hedijke*). Termin *el-*

Hādī jedno je od Božijih imena(sura el-Hadždž, 22:54), Koji daje uvid Svojim slugama i pokazuje im put znanja, tako da oni mogu opaziti i priznati Njegovo Gospodarstvo i Božanstvenost.

Termin *hudā* sa svojim općim i specifičnim značenjima pojavljuje se 316 puta u Kur'anu. Sura el-Beqare, 2:5, govori o onima koji „slijede Vođstvo (*huden*) što dolazi od njihova Uzdržavatelja“. Također u suri el-Beqare, 21:120, Bog naređuje Poslaniku: „Reci: 'Allahovo vođstvo je jedino istinsko vođstvo'“ (*inne huddāhi huve l-hudā*). Za razliku između *hudā* i *dalāle*, u značenju 'uputa' i 'zabluda', vidi suru el-Beqare, 2:216. Glagolska forma nalazi se u suri eš-Šūrā, 42:52, u kojoj Bog kaže Poslaniku: „Ti ćeš,isto tako, voditi ljude na Pravi put“ (*ve inneke le tehdī ilā sirātin musteqīm*) (također v. el-Beqare, 2:38, Tā Hā, 20:50, el-E'alā, 87:3, el-Džinn, 72:2, Jūnus, 10:35, i el-Qasas, 28:56). U suri en-Neml, 27:41, javlja se druga forma glagola (*tehtedī, jehtedūn*) u značenju 'dozvoliti sebi da se bude upućen'.

Sve spomenute upotrebe koriste izvedenice korijena *h - d - j*, tako da se kreću oko pojma upute i inspiracije. Riječ *hidāje*, onako kako se se koristi u Kur'anu, označava čin davanja razumijevanja i uspjeha, usmjeravanje drugih od puta zablude ka putu vjere koja vodi dobrobiti i blagoslovima. Kada opisuje ljudska bića, ta riječ opisuje čine molitve i pokazivanja drugima Pravoga puta. Neki primjenjuju riječ *hidāje* na nečiji napor da uputi druge uspješno ili neuspješno, dok je drugi primjenjuju samo za nečije uspješne napore budući da je *hidāje* suprotno od *dalāle* ili zablude.

Što se tiče upute pripisane Bogu, ona može poprimiti četiri forme. Prva je ona koja se daje svakom moralnom, odgovornom ljudskom biću u vidu uvida i sposobnosti razumijevanja (v. Tā Hū, 20:50, i el-Beled, 90:10). Druga vrsta upute jeste ona data poslancima putem posebnog Božanskog poziva, objavom Kur'ana i sl. (v. el-Enbijā', 21:73, i el-En'ām, 6:90). Treća vrsta jeste uspjeh posebno dat onima koji dopuštaju da budu upućeni, a koju poriču oni koji odbijaju vjeru. I četvrta jeste uputa ka Džennetu na onome svijetu.

22) Pojam *ittibā'*

Korijen *t - b* – ‘označava čin praćenja ili slijedeđenja. Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 175 puta u Kur'anu i to u sljedećih devet značenja: (1) ‘Praćenje’. U suri el-Kehf, 18:66, Musa pita osobu velikog znanja i mudrosti da li može da je prati u smislu putovanja s njom (*hel ettebi'uke*). (2) ‘Oponašanje’. U suri Jā Sīn, 36:21, čitamo upozorenje na oponašanje/slijedeđenje (*ittebi'ū*) „onih koji ne traže nikakve nagrade od vas“ (*ittebi'ū men lā jes'elukum edžren*). (3) ‘Pridržavanje’. U suri en-Nahl, 16:123, ljudi se pozivaju da se pridržavaju “vjere Ibrahimove” (također v. el-Mā'ide, 5:48). (4) ‘Slijedeđenje puta’. Sura en-Nisā', 4:115, govori o nekome ko “slijedi (*jettebi'*) put drugačiji od puta vjernika” (*gajre sebili l-mu'minīn*) (v. također sura el-En'ām, 6:153). (5) ‘Bavljenje’. Sura el-Beqare, 2:102, s neodobravanjem govori o onima koji se bave (*ittebe'ū*) lošim vještinama koje su dominirale u vrijeme Sulejmana (sura en-Nisā', 4:157). (6) ‘Usvajanje, okretanje prema’. U suri el-Beqare, 2:145, Bog govori Poslaniku o tome kako jevreji i kršćani nisu usvojili (*tebi'ū*) njegovu naredbu u pogledu molitve. (7) ‘Poslušnost’. U suri en-Nisā', 4:83, Bog kaže vjernicima: da nije bilo Njegove milosti i velikodušnosti, većina njih bi poslušala (*letteba'tum*) šeštana. (8) ‘Traganje’. U suri Āli 'Imrān, 3:162, čitamo o onome ko „teži za lijepim prijemom kod Boga“ (*men ittebe'a ridvānallāh*) (v. također el-Mā'ide, 5:16). (9) ‘Jurnjava’. U suri eš-Šu'arā', 26:52, Musa se upozorava da brzo krene sa sinovima Israilovim kako bi napustili Egipat, jer će biti gonjeni (*innekum muttebe'ūn*).

23) Pojam *šūrā*

Korijen *š - v - r* sadrži dva temeljna značenja: (1) ‘otkriti ili izraziti nešto’ i (2) ‘uzeti nešto’. Može se, naprimjer, kazati: *Šurtu*

d-dābbe, 'Uzeo sam životinju', dok se imenica *mišvār* odnosi na put na koji se uzima životinja. Također, isti glagol može se koristiti zajedno s medom kao u *Šāre l-'asel* ili *Ešāre l-'asel* ('Uzeo je med'), gdje se košnica iz koje se uzima med označava kao *mišvār*. Druga glagolska izvedenica jeste glagol *šāvere*, koji znači 'konsultirati se s nekim' (v. Āli 'Imrān, 3:159). Ovo značenje derivira se iz glagola *šāre* u smislu uzimanja zato što, kada se čovjek konsultira s drugom osobom, on zapravo traži da "uzme" njegovo ili njezino mišljenje o nečemu. Isto tako, glagol *istešāre* znači 'tražiti nečiji savjet' (*šūrā*), dok se imenica *šūrā* može odnositi na čin zajedničkog konsultiranja (v. eš-Šūrā, 42:38). Imenica *mustešīr* također se može odnositi na steonu devu koja se može razlikovati od one koja nije steona. Glagol *ešāre/jušīru* može značiti 'pokazati' ili 'načiniti gest jednom rukom', kao u suri Merjem, 19:29.

24) Pojam fitre

Trokonsonantski korijen *f - t - r* ima nekoliko različitih značenja. Ona su sljedeća: (1) 'otvaranje ili činjenje vidljivim', (2) 'stvaranje i novina', (3) 'brzo lomljenje' (4) 'davanje nečemu posebne naravi ili konstitucije'.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 20 puta u Kur'anu: (1) 'Stvaranje'. Ovo značenje nalazi se u suri Jūsuf, 12:101, koja koristi particip aktivni za označavanje Boga kao „Utemeljitelja nebesa i Zemlje“ (*fātīrī s-semāvātī ve l-erd*). (2) 'Greška ili slabost'. Ovo značenje nalazi se u suri el-Mulk, 67:3, u kojoj se kazuje da mi nećemo opaziti „mahanu“ (*futūr*) u Božijem stvaranju. (3) 'Urođena konstitucija ili temperament'. Sura er-Rūm, 30:30, ukazuje na „prirodnu sklonost koju je Bog usadio u ljude“ (*fitret-tallāh illeti fetare n-nāse 'alejhā*). (4) 'Cijepanje ili paranje po dužini'. Sura el-Infitār, 82:1, govori o Danu proživljjenja kao o vremenu kad će nebo biti "rascijepljeno" (*idhe s-semā'u -nefetaret*).

25) Pojam hajj

Korijen koji sačinjavaju konsonanti *h – j – j* ima dva primarna značenja. Prvo je 'biti živ', dok je drugo 'stid', plašljivost ili stidljivost'. U odnosu na prvo značenje predmetnog korijena imamo izvedenice *hajāt* (život) i *hajevān* (životinja, živo biće, derivirano iz *hajejān*). Kiša se nekada naziva *hajj* zbog njezine povezanosti sa životom na Zemlji te njezinog obnavljanja i održavanja. Jasan put katkada se naziva *tarīq hajj*, dok je glagol *hajije/jahjā* sinonim glagolu *istebāne/jestebīnu* u značenju 'postati jasan ili očigledan' ili 'vidjeti, opaziti, primijetiti'.

Riječ *hajja/ahjā'* u Kur'anu se javlja 35 puta, riječ *ihjā'* (oživljavanje) 50 puta, a *istihjā'* 4 puta. Jedanput se javlja u značenju 'življjenje' (sura en-Nahl, 16:97), 44 puta u značenju 'pozdrav' (*tehijke*), 4 puta u značenju 'držanje nekoga u životu kako bi se učinio ratnim zarobljenikom' (sura el-Beqare, 2:49; sura el-E'arāf, 7:127 i 141; sura Ibrāhīm, 14:6) i 2 puta u značenju 'biti živ' (*hajj*) (v. Ja Sin, 36:70, i el-En'ām, 6:122).

26) Pojam zann

Korijen koji sačinjavaju konsonanti *z – n – n* sadrži dva suprotna značenja: 'sigurnost' i 'sumnja'. Glagol *zanne/jezunnu* može biti sinonim glagolu *ejqane/jūqinu*, 'biti siguran'. U suri el-Beqare, 2:249, naprimjer, ukazuje se na ljude „koji su sa sigurnošću znali (*elledhīne jezunnūn*) da će pred Boga izići“ (*ennehem mulāquullāh*). Ovaj glagol često se javlja u Kur'anu. S druge strane, isti glagol može označavati sumnju. Iz ovog značenja deriviramo riječ *zinne* u značenju 'sumnja, strepnja, optužba'. Glagolska imenica *zann* može se odnositi na znanje ili na kolebanje između dva nepotvrđena vjerovanja.

Termin *zann* javlja se 69 puta u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) 'Oprezna sigurnost sa svjesnošću'. U suri el-Beqa-

re, 2:230, izjavljuje se da se ranije vjenčani muškarac i žena mogu jedno drugom vratiti „ukoliko oboje misle (*zannā*) da će biti u stanju držati se granice koju je postavio Bog“. (2) ‘Sumnja ili nepotvrđeno vjerovanje’. U suri el-Džāthije, 45:32, navodi se da skeptici o Posljednjem času govore: „Mi ne znamo šta taj Posljednji čas može biti; mi mislimo da je to sam prazno nagađanje (*in nezunnu illā zannen*), i [stoga] mi nismo nimalo uvjereni“ (*ve mā nahnu bi mustejqinīn*). (Slično značenje nalazi se u suri el-Inšiqāq, 84:14). (3) ‘Paranoične ili prazne misli’. Sura el-Ahzāb, 33:10, obraća se onima koji su blizu smrti na bojnom polju: “i kada su vas najprotuslovnije misli o Bogu salijetale” (*tezunnūne billāhi z-zunūnā*). Riječi *zann* i *šekk* značenjski su povezane. Međutim, riječ *zann* implicira da je jedna mogućnost veća od druge. Jedna osoba može imati razlog da vjeruje da je određena stvar istina, iako također drži mogućim da je istina suprotna tome. Njezino vjerovanje (*zann*) da je nešto moguće (a ne sigurno) razlikuje ga od znanja (*'ilm*), dok ga postojanje dokaza koji podržava datu mogućnost razlikuje od puke sumnje (*šekk*).

27) Pojam haseb

Korijen *h - s - b* ukazuje na četiri temeljna značenja: (1) ‘brojanje ili računanje’ (*hasebe/jahsubu*), (2) ‘uzimati u obzir, smatrati, prepostavljati’ (*hasebe/jahsibu* ili *hasibe/jahsibu*), 3) ‘mali jastuk’ koji se naziva *husbāne* (pl. *husbān*) i (4) ‘bolest koja uzrokuje izbjeljivanje kože i oštećenje kose’, osoba koja je time pogodjena naziva se *ahseb*.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 110 puta u Kur'anu u četiri različita značenja: (1) ‘Brojanje ili računanje’. U suri Jūnus, 10:5, koristi se riječ *hisāb* za mjerenje vremena. (2) ‘Držati odgovornim’. Ovo značenje nalazi se u suri el-Talāq, 65:8, koja ukazuje na teški račun (*hisāben šedīden*) kojem je Bog podvrgao

one koji su prezirali Njegove naredbe. (3) 'Dovoljno'. U suri et-Tevbe, 9:129, Bog naređuje Poslaniku da kaže onima koji odbijaju da vjeruju: „Bog je meni dovoljan! Nema nikakvog božanstva osim Njega! U Njega se samo uzdam.“ (4) 'Onaj koji uzima u obzir postupke ljudskih bića'. Riječ *hasīb* koristi se u ovom značenju u odnosu na Boga u suri en-Nisā', 4:6. (5) 'Razmišljanje, prepostavljanje'. Glagol *hasebe* koristi se u ovom značenju u suri el-'Ankebūt, 39:2, i u suri Āli 'Imrān, 3:142.

U suri Āli 'Imrān, 3:37, kaže nam se da, kada je Zekerija posjetio Merjemu u Hramu i našao je s hranom čiji izvor nije mogao identificirati, pitao ju je odakle je ona to dobila, a ona je odgovorila: „Od Boga! On dariva opskrbu kome hoće, bez ikakvog računala“ (*bi gajri hisāb*). Fraza *bi gajri hisāb*, ovdje prevedena kao 'bez ikakvog računa', može se razumjeti u značenju da ono što Bog daje, On daje a da to nije zasluženo. Također se može razumjeti u značenju da Bog za ono što daje ne uzima zauzvrat. Treće, ona može značiti da Bog daje više nego što ljudska bića ikada mogu izmjeriti.

28) Pojam džehl

Korijen *dž - h - l* ima dva primarna značenja. Prvo je 'ono što je suprotno znanju', dok je drugo 'ono što je suprotno mir(ovanju)'. Kada se koristi u prvom značenju, tada deriviramo imenicu *medžhel* (pl. *medžāhil*) u značenju 'nepoznato, neistraženo područje ili teritorija', i *midžhele*, koja ukazuje na nešto što vodi neznanju. Glagolska imenica je *džehl* ili *džehāle*; glagol *tedžāhele* znači 'simulirati neznanje' ili 'nedostatak znanja', dok particip aktivni, 'neznalica', glasi *džāhil* ili *džehūl* (pl. *džuhhāl* ili *džuhelā*). Deva s neidentificiranim oznakama naziva se *nāqa medžhūle*; glagol *istedžhele* znači 'smatrati nekoga neznalicom ili neobrazovanim'.

U slučaju drugog značenja, deriviramo imenicu *midžhel*, koja ukazuje na drveno žarilo koje se koristilo za miješanje žara. Isto tako, iskaz *istedžhelet er-riḥu el-gusnā* znači da je vjetar pokrenuo granu dok je puhal kroz nju.

Izvedenice iz korijena *dž – h – l* pojavljuju se 24 puta u Kur'anu. U svim ovim slučajevima one se na jedan ili drugi način povezuju s nedostatkom znanja. U mnogim slučajevima nedostatak znanja vidi se kao nešto namjerno i grešno (usp. el-Beqare, 2:67), ali u nekim slučajevima to nije tako. U suri el-Beqare, 2:273, riječ *džāhil* jednostavno se koristi u značenju 'nesvjesnost', bez ikakve implicitne kritike. Sura en-Nisā', 4:17, izjavljuje da Bog prihvata pokajanje onih koji čine zlo „iz neznanja“ (*bi džehāle*). Sura Āli 'Imrān, 3:154, ukazuje na „pagansko neznanje“ (*džāhilije*), dok sura ez-Zumer, 39:64, bilježi riječi koje Poslanik upućuje nevjernicima: „O, vi koji niste svjesni šta je ispravno, a šta je krivo?“ (*ejuhe l-džāhilūn*).

29) Pojam *bātil*

Korijen koji sačinjavaju konsonanti *b – t – l* označava nečiji odlazak ili njegov kratkoročni boravak ili trajanje (glagol je *betale/jebtulu*, glagolska imenica: *butul/butūl*). Učestalo se koristi suprotno od pojma istine. Paticip aktivni *bātil* (pl. *ebātil*), koristi se za označavanje onoga što je lažno, ništavno ili nevažeće.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na približno 36 mjestu u Kur'anu i to u tri različita značenja: (1) 'Laž'. Riječ *bātil* u ovom značenju koristi se u suri Fussilet, 41:42. Također v. el-Isrā', 17:81, el-Hadždž, 22:62, koje sve što ljudi obožavaju mimo Boga opisuju kao „laž“ (*el-bātil*), kao i suru el-Beqare, 2:42, u kojoj se ljudima naređuje da ne „prekrivaju Istину izmišljotinom“ (*la telbisu l-haqqa bi l-bātil*). (2) 'Poništenje'. U suri el-Beqare, 2:264, ljudi se podstiču da ne „poništavaju“ svoja dobra djela (*lā*

tubtilū sadeqātikum) podsjećajući druge kako su bili dobri prema njima. (3) 'Nepravda'. U suri el-Beqare, 2:188, apeluje se na ljudе da jedni drugima ne troše resurse „nepravedno“ (*bi labātil*).

30) Pojam *hevā*

Trokonsonantski korijen *h – v – j* označava ideju pada(nja) i praznine. Iz ovog korijena deriviramo imenicu *hevā'*, koja ukazuje na vazduh zbog njegove očigledne praznine. Glagol *hevā/jahvī* znači 'pasti' (glagolska imenica: *hevā*), iz kojeg deriviramo imenicu *hāvije*, koja označava jamu ili provaliju (u koju nešto pada). S određenim članom, ova imenica također označava Džehennem (*el-hāvije*, provaliju u koju pada poricatelj Istine). Drugo značenje imenice *hevā* jeste 'hri, žudnja i strast', koje se smatraju lišenim svih koristi. Isto tako, riječ *hevā* može označavati romantičnu ljubav u njezinim pozitivnim i negativnim aspektima.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na 38 mesta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Pasti/padati'. Sura en-Nedžm, 53:1, ukazuje na Božiju poruku kao onu „koja silazi“ (*idhā hevā*). Koristeći glagol više u metaforičkom smislu, sura Ibrāhim, 14:37, sadrži Ibrahimovu molitvu da ljudska srca „naginginju“ (*tehvī*) prema stanovnicima doline u koju se nastanio (također v. el-Hadždž, 22:31). (2) 'Žudnja'. Sura en-Nāzi'āt, 79:40, koristi termin *hevā* za označavanje „osnovnih želja“. (3) 'Nestati'. Sura Tā Hā, 20:81, koristi glagol *hevā* u ovom značenju, kazujući nam da se onaj ko donosi Božansku osudu na sebe, „sam bacio u propast“ (*fe qad hevā*). (4) 'Prazan prostor'. U suri Ibrāhim, 14:43, opisuju se srca zločinaca kao „srca bez dna, prazna“ (*ef'idetuhum hevā*), tako da su oni preplašeni i zbumjeni onim što svjedoče na Sudnjem danu. (5) 'Pakao'. Ovo značenje nalazi se u suri el-Qāri'a, 10:19, u kojoj se, jednim indirektnim ukazivanjem

na Džehennem, govori o ponoru, bezdanu (*hāvije*) u kojem se grešnici nalaze. (6) 'Hir, kapric'. Za ovu upotrebu v. suru el-Beqare, 21:145, u kojoj plural *ehvā'ehum* Asad prevodi kao „pogrešni pogledi“ (usp. el-Mā'ide, 4:48).

TREĆE: POJMOVI POVEZANI S VAHJOM

1) Pojam vahj

Korijen koji sačinjavaju konsonanti *v – h – j* ukazuju na čin prenošenja znanja o nečemu na brz, suptilan način. Imenica *vahj* označava signal, znak ili brzo proslijedenu poruku. Imenica *vehā* odnosi se na inspiraciju ili tihi glas. Glagol *tevehhā* znači 'požuriti ili brzo djelovati', dok pridjev *vahijun* znači 'užurban' ili 'ishitren'. Glagol *istehhā* znači 'nazvati nekoga i poslati ga te tražiti uvid ili razumijevanje od njega'. Isto tako, glagol *vehhā* znači 'požuriti nekoga ili nešto'.

Izvedenice iz korijena *v – h – j* pojavljuju se 79 puta u Kur'anu u pet različitih značenja: (1) 'Znak, signal ili gest'. Sura Merjem, 19:11, kazuje nam kako je Zekerija izišao iz Hrama i svom narodu pokazao (*evhā ilejhim*) kako da hvale Boga jutrom i večeri. (2) 'Navesti na primisli, šaputati'. Sura el-En'ām, 6:112, zle sile opisuje da „jedne drugima šapću“ u pokušaju da zavaraju i obmanu. (3) 'Inspiracija'. U suri el-Qasar, 28:7, Bog izjavljuje: „Mi ovako nadahnusmo majku Musaovu“ (*evhajnā ilā ummi Mūsā*). (4) 'Bogom dan instinkt'. Sura en-Nahl, 16:68, kazuje nam kako je Bog „nadahnuo pčelu“ (*evhā...ile n-nahl*) da gradi dubove za sebe na planinama i drveću. (5) 'Božija objava'. Glagol *evhā* također se koristi za opisivanje Božije komunikacije s poslanicima putem Njegove objave, kao u suri en-Nisā', 4:163, u kojoj Bog kaže: "Mi smo nadahnuli (*evhajnā ilā*) Ibrahima, i

Ismaila, i Ishaka, i Jakuba i njihove potomke.“ Imenica *vahj* također se nalazi u suri eš-Šūrā, 42:5. u značenju „iznenadne inspiracije“. Proces *vahja* – iznenadne inspiracije ili Objave – događa se viđenjem izaslanika od Boga i čuvenjem onoga što on govori, kao onda kada je Džibril dostavio Božiju poruku Poslaniku. U drugim slučajevima, pak, poruka se može čuti bez viđenja izaslanika, kao u slučaju kada je Musa čuo Božiji govor, ali Ga nije video. Kur'an upozorava protiv onoga ko lažno tvrdi da prima Božiju inspiraciju; otuda u suri el-En'ām, 6:93, citamo: „A ko bi mogao biti bezbožniji od onoga koji izmišlja laži o Bogu, ili kaže: 'Ovo mi je objavljeno' (*qāle ūhije ilejje*), a ništa mu nije objavljeno (*ve lem jūhā ilejhi še' un*).“ Glagol *evhā* također može označavati Božiju inspiraciju ljudima da čine dobra djela. Govoreći o Ishaku i njegovom sinu, Bog u suri el-Enbijā', 21:73, kaže: „Mi ih nadahnusmo [željom] da čine dobra djela“ (*evhajnā ilejhim fi'le l-khajrāt*). Bog je nadahnuo Isaove učenike da mu povjeruju (sura el-Mā'ide, 5:111). Isti ovaj glagol, međutim, može se koristiti za označavanje zlih insinuacija (v. el-En'ām, 6:121). Arapska riječ koja se najčešće koristi za označavanje inspiracije koja se daje drugim ljudima mimo poslanika jeste *ilhām*, dok inspiracija koja se daje drugim stvorenjima – npr. pčelama – jeste *teskhīr*.

2) *Ilhām*

Trokonsonantski korijen *l - h - m* označava čin proždiranja, konzumiranja ili gutanja. Otuda, glagol *elheme/julhimu* u smislu inspiracije jeste metaforički izraz deriviran iz slike 'hranjenja' nekoga nećime što je dobro. On se može opisati kao čin uvođenja dobre misli u nečiji um s ciljem da se ona izvede u djelo, ili misli o nečemu lošem s ciljem da se ono izbjegne. Jedina izvedenica iz korijena *l - h - m* koja se nalazi u Kur'anu jeste glagol *elheme* u suri eš-Šems, 91:7-8, koja nam govori da je Bog 'prosvijetlio'

dušu u pogledu i njezinih poroka i njezinih vrlina. Drugim riječima, On je pokazao pojedincu ono što on ili ona treba da čine od dobra i pokornosti Bogu, i što treba da izbjegavaju od zla i nepokornosti. Svaki vjernik je primalac *ilhāma* na nekom nivou samom činjenicom da je upućen vjeri bez njegovog ili njezinog traženja dokaza. Zato se *ilhām* sastoji u znanju koje inspiriše pojedinca da poduzme svaku neophodnu akciju da bi se postiglo dobro i pružile smjernice za druge u društvu.

Postupak *ilhām* uključuje uvođenje idejā u um i srce tako da pojedinac neposredno shvati njihova značenja i značaj. Ako za nekoga kažemo da je *mulhim*, 'inspirisan', 'nadahnut', time mislimo da on ili ona znaju stvari na osnovu svoje mudrosti i inteligencije, bez potrebe da ih direktno svjedoče. *Vahj* je specifičnot poslanika, dok je *ilhām* općenitiji. I dok se *vahj* događa kroz medijaciju meleka ili direktnu komunikaciju s Bogom, *ilhām* se događa kroz uvođenje misli u nečiji um ili srce na takav način da pojedinac shvati istinu bez posebnog napora da istraži predmetno pitanje ili istraživački dokaz za i protiv njega. Što se tiče *i'lāma*, u značenju obavještenja, on je općenitiji od *ilhāma* budući da se on jednostavno sastoji u obznanjivanju ili prenošenju informacije nekome o nečemu.

3) *Lutf*

Korijen *l – t – f* označava blagost, prijatnost i nježnost. S određnim članom, pridjevska forma *latīf* jedno je od 99 Božjih imena (usp. el-En'ām, 6:103; sura el-Hadždž, 22:63), i ugrubo se prevodi kao „Nedodorljivi“ (Muhammed Asad) ili „iznad svakog pojmanja“ (Abdullah Jusuf Ali). Božansko ime *el-Latīf* često se pojavljuje u kombinaciji s *l-Khabīr*, koje, kako smo vidjeli, označava Božije znanje svih stvari. U suri el-Mulk, 67:14, čitamo: *Elā ja'le-mu men khaleqa ve Huve el-Latīf el-Khabīr?* Asad ovo prevodi

ovako: „Kako bi moglo biti da Onaj koji je [sve] stvorio ne zna [sve]? Da, samo je On nedokučiv [u Svojoj mudrosti] (ve *Huve el-Latīf*), svjestan svega! (*el-Khabīr*)“, a Abdullah Jusuf Ali kao: „Zar On da ne zna ono što je stvorio?! On je Onaj koji najbolje razumi-je tajne (ve *Huve el-Latīf*) i dobro je upoznat s njima (*el-Khabīr*)“.

Kada se odnosi na Boga, riječ *latīf* opisuje Božiju blagost prema Njegovim slugama, koja se ispoljava putem Njegove milosti, nježno pružanje blagoslova koji su im potrebni. Ona također ističe Božiju narav: da je On Onaj koji zna skrivene, zamršene stvari. Kada se odnosi na govor, *latīf* znači 'misteriozan, nejasan i suptilan', i kada neko kaže: *Telettaftu bi fulān*, to znači 'Pristupio sam njegovim tajnama kroz izgovor'.

Izvedenice iz korijena *l – t – f* pojavljuju se osam puta u Kur'anu. U suri Jūsuf, 12:100, Jusuf kaže: *Rabbī latīfun li mā ješā'*. Abdullah Jusuf Ali ovo prevodi ovako: „Zaista, moj Gospodar najbolje razumije sve tajne onoga što On planira učiniti“, a Muhammad Asad kao: „Uistinu, Uzdržavatelj moj je nedokučiv u [načinu kako postiže] sve što hoće.“ Oba prijevoda iznose element mistrije i „izvanredno“ prenose termin *latīf* kada se odnosi na Božansko. Riječ *latīf* opisuje nekoga ko djeluje tako prikriveno i diskretno da njegove akcije izmiču drugima. Ovaj smisao korijena *l – t – f* nalazi se u suri el-Kehf, 18:19, u kojoj nam se kaže da je jedan od „drugova pećine“ poslan vani da doneše hrane iz obližnjega grada s uputstvima da se on treba „ponašati vrlo pažljivo“ (ve *l-jetelettaf*), i neka nipošto ne govori o vama“ (ve *lā juš'irennē bikum ehada*). Isto tako, plural *latā'if* odnosi se na realitete koji su isuviše profinjeni da bi se doživjeli osjetilima.

4) *Risāle*

Korijen *r – s – l* označava emanaciju i proširenje. Imenica *resl* odnosi se lagano hodanje, dok glagol *teressel* znači 'ležerno na-

staviti, uzeti nešto vremena'. Imenica *resl* također se može odnositi na ovce koje su poslate na pašnjak. Plural od *resl* nekada se koristi kao prilog, kao u: *Džā'e l-qavmu ersālen*, 'Ljudi su došli u jednu grupu nakon druge', imenica *resūl* (pl. *rusul*) odnosi se na poslanika ili vjesnika, dok se vjetrovi nekada imenuju kao *murselāt*, 'odaslati'. Glagol *resele* (glagolska imenica: *tersil*) manje je ili više sinoniman glagolu *rettele* (*tertila*), u značenju 'pojati ili pjevati'.

Izvedenice iz korijena *r - s - l* pojavljuju se 513 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Puštati'. Ovo značenje nalazi se u suri Merjem, 19:83, u kojoj Bog izjavljuje da On „daje maha svim [vrstama] šejtanskih sila prema onima koji poriču Istinu“ (*erselnā eš-šejātīne 'ale l-kāfirīn*) (također v. el-Qamer, 54:27). (2) 'Poslati određenu osobu'. U suri en-Nisā', 4:79, Bog kazuje Poslaniku: „Mi smo te poslali [Muhammedu] kao poslanika čitavom ljudskom rodu“ (*erselnāke ile n-nāsi resūla*). Isto tako, u suri eš-Šu'arā', 26:53, čitamo da je u vrijeme Musaa faraon poslao „glasnike u sve gradove“ (*ersele fir'avnu fi l-medā'inī hāširīn*). Korištena u značenju oslobođanja od ropstva, riječ *ersele* nalazi se u suri eš-Šu'arā', 26:17, u kojoj Musa kaže faraonu: „Pusti potomke Israilove da pođu s nama!“ (*ersil me'anā Benī Isrā'il*). (3) 'Onaj koji oslobođa od nevolja (*mursil*'); v. suru Fātir, 35:2. (7) 'Obezbijediti, osigurati'. Ovo značenje nalazi se u suri Nūh, 71:11, u kojoj nam se kaže da će Bog „obasuti vas obilnim nebeskim blagodatima“ (*jursili s-semā'e 'alejkum midrāren*) – doslovni je: 'oslobodit će nebo iznad vas'.

Prvobitno značenje korijena *r - s - l* jeste 'postepeno emitiranje ili slanje', kao npr. u odnosu na deve koje su poslate malo-pomal. Isti smisao prenosi riječ *resūl*, 'izaslanik koji je posлан'. (U suri et-Tevbe, 9:128, riječ *resūl* koristi se za označavanje jedne osobe, dok se u suri eš-Šu'arā', 26:16, koristi za označavanje više osoba). Pluralna forma *rusul* ukazuje na Božije poslanike (sura Āli 'Imrān, 3:144) i Njegove meleke (v. Hūd, 11:81).

5) Nebe'

Korijen *n – b –* ‘ označava kretnju iz mjesta u mjesto. Imenica *nebe'* odnosi se na izvještaj ili vijest koja je prenesena iz jednoga mesta u drugo, particip aktivni *munbi'* odnosi se na osobu koja donosi izvještaj, a *nebi'* ili vjerovjesnik (pl. *enbijā'*) je neko ko donosi izvještaj o Božnjem autoritetu. Glagol *tenebbe'e* može značiti ‘izdavati se za vjerovjesnika’ ili ‘prorokovati ili nešto predviđati’, a glagolska imenica je *nubū'e* ili *tenebbu'*. Drugi smisao koji prenosi ovaj korijen jeste ‘ono što je podignuto, povišeno ili istaknuto’. Kada se pripiše zvuku ili glasu, glagol *nebe'e* označava mehkoću i znači da se pravi slab zvuk. Zato se imenica *nebe'* odnosi na izvještaj koji je kritičan po svojoj važnosti, koji se dostavlja diskretno ili tihim glasom, i liшен je svih neistina. Da bi se *khaber* opisao kao *nebe'*, on mora ispuniti ta tri kvaliteta.

Izvedenice koje se pojavljuju na 160 mjesta u Kur'anu iz korijena *n – b –* , pojavljuju se kao glagol u prošlom i sadašnjem vremenu i kao imenica, u pluralu i singularu. Sva njegova pojavljivanja u skladu su s leksičkom definicijom ovog korijena – ‘istiniti izvještaj’. Ovo uključuje, naprimjer, suru et-Tahrīm, 66:3 (*nebbe'et bihi*, „kada je ona to zatim odala“), suru Āli 'Imrān, 3:15 (*e'neebbi'u km*, „hoćete li da vam kažem“), i suru Jūsuf, 12:15 (*le tunebbi'ennehūm bi emrihim hādhā*, „Ti ćeš ih podsjetiti na ovaj njihov čin“).

6) Nubuvve

Riječ *nubuvve* derivira se iz korijena *n – b –* o kome smo diskutirali. *Nubuvve* ili vjerovjesništvo jeste neka vrsta ambasadorstva među mislećim dušama u cilju njihova prosvjetljenja u vezi s njihovim sadašnjim i budućim životom. Vjerovjesnik (*nebī'*) je neko ko prenosi poruku koja donosi mir onim mudrim i opaža-

jućim umovima. Vjerovjesnik zauzima mjesto ispod onog jednog glasnika ili poslanika (*resūl*). Međutim, uloga vjerovjesnika je ona za koju je pojedinac izabran, on je ne stječe vlastitim naprima, jer znanje koje ova situacija donosi Božansko je po prirodi i ni na koji način ne zavisi od ljudskog znanja.

7) *īmān*

Korijen *e - m - n* ima dva temeljna značenja: (1) 'vjernost i iskrenost koje donose unutarnji mir'; glagol je *emīne/je'menu*, a glagolska imenica *emāne* u značenju integriteta; i (2) 'potvrđivanje nečije istinitosti'; glagol je *āmene/ju'minu*, a glagolska imenica je *īmān* ili vjera (v. el-Mā'ide, 5:5). Jedno od Božijih imena je *el-Mu'min*, „Zaštitnik vjere“ (sura el-Hašr, 59:23), Koji, čuvajući njihovu vjeru, štiti ljude od kazne na budućem svijetu. Što se tiče *īmāna* ili vjere, on(a) se odnosi na povjerenje u Boga demonstrirano kroz poštovanje i potčinjavanje Božijem zakonu.

Izvedenice iz korijena *e - m - n* pojavljuju se 875 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Iskazivanje vjere javno, a ne vjerovanja nasamo'. Ova upotreba ovog korijena nalazi se u suri el-Munāfiqūn, 63:3, u kojoj se govori o određenim osobama koje „[izjavljuju da] su vjernici (*āmenū*), dok [u sebi] poriču Istini (*thumme keferū*)“. (2) 'Potvrđivanje istine islama i javno i tajno'. Sura el-Bejjine, 98:7, hvali one „koji su dosegli vjerovanje i dobra djela čine“ (*eledhīne āmenū ve 'amilu s-sālihāt*); (usp. el-Beqare, 2:62). (3) Vjera u jednog Boga zajedno s politeizmom (sura Jūsuf, 12:106). (4) Potvrđivanje istine o onome što kaže drugo ljudsko biće (sura Jūsuf, 12:17). (5) Vjerovanje u laži koje ne mogu pružiti spas (sura en-Nisā', 4:51).

īmān, čiji je objekt Bog, podrazumijeva potvrđivanje Božanske istine koja стоји naspram *kufra*, ili poricanja te Istine (usp. en-Nahl, 16:106). Kada je objekt *īmāna* Bog, glagol *āmene/ju'mi-*

nu obično slijedi prijedlog *bi* paralelno s onim što je njemu suprotno, *kefere/jekfuru*, koji uzima isti prijedlog. Potvrđivanjem Božijeg postojanja i jednosti vjernik (*mu'min*) i vjernica sebe štite (*fi me'men*) od Božije kazne. Kada je objekt glagola *āmene/ju'minu* u Kur'anu nešto ili neko drugi mimo Boga, onda ga obično slijedi prijedlog *li*, koji prenosi smisao ne samo potvrđivanja već i smisao slijedenja i imitiranja. *Īmān* se uobičajeno odnosi na vjerovanje koje je izvan nečijeg znanja (što je također i svjesnost o Bogu, *taqvā*). *Īmān* uključuje priznanje jezikom, uvjerenje srcem i djelo (usp. en-Nahl, 16:106, i el-Beqare, 2:143). Što je veće znanje koje prati vjeru (*īmān*), više će djela biti uključeno, a što je više djela, veća je sigurnost. Tako sigurnost raste s poslušnošću Svetilosnom i opada s poslušnošću zlu ili destruktivnim impulsima. Neko može doseći *īmān* isključivo primanjem svjetla znanja iz lampe vjerovjesništva, oduzimajući sebi osnovne želje i hirove, i prestajući se priklanjati volji drugih. Znanje vjernika derivira se iz plamena Božije objave, a njihova volja posvećena je Bogu i budućem životu. Čvrsto utemeljeni u znanju i dobrom djelu, takvi pojedinci bit će među vođama koji će druge voditi na temelju Božijih naredbi i nasljednici Njegovog Poslanika u vođenju njegove zajednice širom svijeta.

8) *Gajb*

Korijen *g -j - b* označava čin nestajanja iz vida. Obično se koristi za sunce kada ono zađe, naprimjer. Kažemo *Gābeti š-šems*, tj. 'Sunce je nestalo iz vida'. Glagolska imenica *gajb* označava sumnju ili nesigurnost kao i niske i depresivne dijelove zemlje. Isto tako, imenica *gajābe* označava dno bunara, jame i sl.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 60 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Ono što je izvan dosega ljudskog opažanja', što uključuje Sudnji dan (sura el-Beqare, 2:3) i smrt (sura

Sebe' 34:14). Bog se identificuje kao Onaj koji zna „sve što je izvan dosega opažanja stvorenih bića (*el-gajb*) i sve što mogu dokazati čula i duh stvorenja (*ve š-šeħāde*)“ (sura er-Ra'd, 13:9, i sura es-Sedžde, 32:6). Također v. suru el-E'arāf, 7:188, suru el-En'ām, 6:59, suru Merjem, 19:78, i suru el-Džinn, 72:26). (2) 'Tamne dubine' bunara (*gajābeti l-džubb*, sura Jūsuf, 12:10). (3) 'Povjerljivost, privatnost nečijeg kućnog života'. Sura en-Nisā', 4:34, govori o čestitim ženama koje djeluju kao čuvarice „onoga što je Allah htio da bude čuvano“ (*li l-gajbi bi mā hafizallāh*, Abdullah Jusuf Ali). Drugim riječima, one se u odsustvu svojih muževa ponašaju kao što se ponašaju i u njihovom prisustvu. (4) 'Ogovaranje' (što uključuje govorenje loših stvari o ljudima u njihovom odsustvu); v. suru el-Hudžurāt, 49:13. (5) 'Znanje nevidljivog' (tj. primljene Božije objave). U suri et-Tekvīr, 81:24, kaže nam se da Bog nije „Onaj koji nerado drugima daje znanje iz onoga što je izvan dohvata ljudskog opažanja“ (*ve mā huve 'ale l-gajbi bi danīn*).

U suri el-Beqare, 2:3, kaže se da su Boga svjesni oni „koji vjeruju u [postojanje] onoga što je izvan dosega ljudskog opažanja“ (*elledhīne ju'minūne bi l-gajb*) i koje se, stoga, može znati samo putem Božije objave. Ovaj ajet mnogi su interpretirali u značenju da oni vjeruju bez obzira da li su oni prisutni pred vama ili odsutni (drugim riječima, oni nisu licemjeri). Ovo se povezuje sa surom el-Mā'ide, 5:94, koja govori o hodočasnicima ka Mekki koji su iskušani životnjama koje im stoje na raspolaganju (lov je zabranjen tokom hadža), „kako bi On odabrao one koji Ga se boje iako je izvan dosega poimanja“ (*li ja'lemellāhu men jekhāfu bi l-gajb*, Asad), ili, kako prevodi Jusuf Ali, „kako bi On iskušao ko se boji Njega Nevidljivoga“ (*men jekhāfu bi l-gajb*).

9) *Qadā*

Korijen *q - d - j* odnosi se na čin ovladavanja ili završavanja nečega; njegovo izvođenje, donošenje i izvršenje, te vladanje ili

presuđivanje u vezi sa zakonom. Glagolska imenica *qadā'* može različito označavati pravnu presudu ili odluku ili sudstvo. Iz ovog korijena deriviramo particip aktivni *qādī*, u značenju 'sudija', koji izdaje rješenja i primjenjuje ih. Sroдna imenica *qadijje* podrazumijeva tužbu, slučaj, uzrok ili pravno pitanje, ukazuje na proces rješavanja i razjašnjenja, dok se ženski particip pasivni, *qādijje*, odnosi na smrt (koja finalizira i zaključuje život).

Izvedenice iz korijena *q - d - j* pojavljuju se 63 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Narediti, zapovjediti, narediti kao dužnost'. Sura el-Isrā', 17:23, kazuje nam da je Bog „naredio (*qadā*) da ne smijete obožavati nikoga osim Njega“ (*ellā ta'budū illā ijjāh*). (2) 'Donijeti odluku ili učiniti poznatim'. Ovo značenje glagola *qadā* nalazi se u suri el-Isrā', 17:4, i suri el-Hidžr, 15:66. (3) 'Završiti ili zaključiti'. U suri en-Nisā', 4:103, Bog kaže vjernicima: „Kada završite klanjanje (*idhā qadajtumu s-salāh*), sjećajte se Boga...“ (*fedhkurullāh*). (4) 'Postići, ostvariti'. Ovo značenje glagola *qadā* nalazi se u suri el-Enfāl, 8:42. (5) 'Ubiti, dokrajčiti'. Sura el-Qasas, 28:15, govori nam da je Musa udario nekog čovjeka pesnicom i tako „prouzrokovao njegov kraj“ (*qadā 'alejh*). (6) 'Riješiti, odlučiti'. Sura Jūsuf, 12:41, govori nam da je određeno pitanje „odlučeno [od Boga]“ (*qudije l-emr*). O Isaovom čudotvornom začeću sura Merjem, 19:21, kazuje nam da je „to već bilo određeno [od Boga]“ (*kāne emren maqdijen*), dok, govoreći o tome kako svaka duša mora doći u vidokrug Džehennema, 19:71, tu realnost opisuje kao „odredbu koja mora biti ispunjena“ (*kāne hatmen maqdijjā*). (7) 'Ispuniti vrijeme služenja'. U suri el-Qasas, 28:29, govori se o vremenu kada „Musa ispunil svoj rok“ (*qadā Mūsā el-edžel*) u Medjenu. (8) 'Vladati, donijeti presudu'. Opisujući Sudnji dan upotreбom prošlog vremena (zbog retoričkog naglaska), sura ez-Zumer, 39:69, kazuje nam da, kada se ljudi pojave pred Bogom, „presuda će biti izrečena potpuno, po pravdi“ (*qudije bejnehum bi l-haqq*) (također v. ez-Zumer, 39:75, i en-Neml, 27:78). (9) 'Formirati ili načiniti'.

Glagol *qadā* u ovom značenju odnosi se na Božije stvaranje nebesa u suri Fussilet, 41:12.

Božije djelo označeno riječju *qadā* konkretnije je od onog označenog kao *qader*. *Qader* ima veze s Božijim predznanjem ili predodređenjem, dok *qadā'* ima veze s izvršenjem, u stvarnom vremenu, tog Božijeg znanja ili predodređenja.

3

Putevi ma'rife: razum i osjet

PRVO: POJMOVI POVEZANI SA MA'RIFOM

1) Pojam 'aql⁵

Korijen ' – *q* – *l* odnosi se na neku prepreku u nečemu. El-Khalīl je 'aqlu suprotstavio neznanje. Glagol je 'aqale/ja'qilu, a glagolska imenica je 'aql (pl. 'uqūl). Particip aktivni 'āqil označava razumnog, razboritog i sl., a njegov plural je 'uqalā' i 'āqilūn. Intenzivirana forma od 'āqil je 'aqūl, što znači 'obdaren izuzetnim razumijevanjem i intelektom'. Particip pasivni je *ma'qūl*, u značenju 'razumno, razumljivo, shvatljivo', dok se imenica 'āqile odnosi na klan čiji članovi dijele teret plaćanja krvarine za pleme ako je jedan od njegovih članova kriv za nenamjerno ubistvo. Āqile bi se sastojao od rođaka osobe koja je počinila ubistvo. Termin *ma'qil* (pl. *me'āqil*) odnosi se na uporište ili tvrđavu, dok se milostinja (*sadeqa*) nekada naziva 'iqāl, a to je konopac koji se upotrebljava za hvatanje deve. Čuveni gramatičar el-'Asme'i kazao je

5 U izvorniku ovdje stoji *The concept of ma'rifah (Pojam ma'rife)*, što je očigledna pogreška s obzirom na sadržaj koji slijedi (nap. prev.).

da, kada se pripisuje gazeli, glagol ‘aqale koristi se u značenju da je gazela stradala (kao na planini). Isto tako, ako je hrana prouzrokovala zatvor, za to se može reći *et-ta’ām ‘aqale batneh*, dok fraza *u’tuqile lisānu fulān* znači da je jezik tog i tog bio vezan.

Kada se upotrijebi u značenju uma, inteligencije ili razuma, tada riječ ‘aql ima nekoliko značenja. Naprimjer, može značiti ‘znanje o prirodi stvari’, bile one dobre ili loše, lijepo ili ružne, savršene ili nesavršene. Isto tako, može označavati sposobnost prepoznavanja koja od dvije stvari je bolja i koje od dva zla je gore. Particip pasivni *ma’qūl*, koji znači ‘razumno’ ili ‘razumljivo’, odnosi se na ono što je zadržano u nečijem srcu ili razumijevanju. Razum ili inteligencija naziva se ‘aql zato što je on nešto što te sprečava (*ja’qiluke*) da se predaš svojim žudnjama i apetitima, upravo kao neki *‘iqāl* – konopac koji se upotrebljava za hvatanje deve – koji sprečava i ograničava pokrete deve. Također, ‘aql ograničava (*ja’qilu*) jezik, sprečavajući, na taj način, njegova vlasnika da izgovara neoprezne, štetne riječi iz neznanja i greške.

Izvedenice iz korijena ‘-q-l pojavljuju se 49 puta u Kur’antu. Imenica ‘aql se ne pojavljuje. Međutim, navedeni korijen učestalo se javlja u različitim glagolskim formama: ‘aqalūhu (jedanput), *ta’qilūn* i *ja’qilūn* (46 puta), *na’qilu* (jedanput) i *ja’qiluhā* (jedanput). Upitna fraza *efelā ta’qilūn* pojavljuje se 13 puta. Primjeri ovih pojavljivanja uključuju: suru el-Mu’minūn, 23:80, koja, nakon isticanja Božije moći nad životom i smrti i „smjenjivanja noći i dana“, pita svoje slušaoce: „Zar nećete razmišljati?“ (*efelā ta’qilūn*). U suri en-Nahl, 16:67, Bog nas podsjeća na hranu koju On osigurava kroz „palme i loze“. Onda On dodaje da u tim stvarima postoji „zaista poruka za one koji razmišljaju“ (*inne fī dhālike le ḥāyatun li qawmin ja’qilūn*; usp. 16:3). Također, sura el-Mā’ide, 5:58, kaže da određeni ljudi koji se ismijavaju pozivu na namaz “ne razmišljaju” (*lā ja’qilūn*; usp. el-Enfāl, 8:22). Drugim riječima, njihova inteligencija ne čini ništa da ih spriječi od moralno ponižavajućeg ponašanja. Prepostavlja se, također, da

ovaj ajet govori o onima koji ne shvataju nagradu u kojoj će uživati ako poslušaju Boga i Njegova Poslanika. Činjenica da oni „ne koriste svoj razum“ ipak ne znači da oni nemaju inteligenciju ili razumijevanje. Zapravo, to jednostavno znači da oni propuštaju odgovoriti Božnjem pozivu bilo zbog ponosa bilo zbog nedostatka uvjerenja. Ali dokaz protiv njih, međutim, stoji budući da, uprkos nedostatku uvjerenja, oni razumiju poruku koju su čuli.

Filozofi i etičari um smatraju nematerijalnom suštinom koja je ipak povezana s materijom tokom svog djelovanja. Izražajni entitet na koji svako od nas ukazuje kao „ja“ jeste um opisan kao svjetlo u srcu koje prepoznaje istinu i laž. Ukratko, 'aql se može opisati različito kao: (1) atribut koji razlikuje ljudska bića od drugih stvorenja, (2) sposobnost kojom prepoznajemo mogućnost onoga što je moguće i nemogućnost onoga što je nemoguće, (3) znanje sakupljeno iz iskustva i (4) instinktivna moć pomoći koje osoba može da izbjegne žudnju za neposrednim zadovoljavanjem, ali koja se po jačini razlikuje od jedne do druge osobe.

2) Pojam *hadžr*

Trokonsonantski korijen *h – dž – r* označava čin ometanja, zatvaranja, zabranjivanja ili odbijanja pristupa nečemu. Može se reći da je vladar *hadžere 'ale s-sefih*, tj. on je odbio pravno nesposobnoj osobi pristup njegovom bogatstvu i zabranio joj da njime raspolaze. Um se ponekad naziva riječju *hidžr* pošto on sprečava osobu da se ponaša na nepristojan način. Navedena samo jedanput u Kur'anu, ova upotreba riječi *hidžr* javlja se u suri el-Fedžr, 895, koja se odnosi na one „razumom obdarene“ (*dhī hidžr*). Otuda, korijeni 'a – q – l i h – dž – r dijele zajedničko značenje ‘sprečavanje i zadržavanje’.

3) Pojam *nuhā*

Korijen *n – h – j* znači: (1) ‘dosezanje cilja ili kraja’ i (2) ‘zabrana ili zadržavanje’. Imenica *nuhje* (pl. *nuhā*) koristi se za označavanje razuma ili uma zato što nas on zadržava da se ne bavimo sramotnim djelima. Pretpostavlja se da je drugi razlog zašto se um naziva riječju *nuhje* taj što razum (*el-'aql*) uzrokuje da se čovjek zaustavi (*jentehī*, derivirano od *nehā*) na onome što je Bog zapovjedio te da ne prelazi granice koje je On postavio. Riječ *nuhje* tako može biti motrena u vezi s imenicom *nihāje*, koja znači ‘kraj’ ili ‘granica’. Isto tako, glagol *enhā/junhī* (glagolska imenica: *inhā*) može se koristi sinonimno sa *eblega/jubligu* (glagolska imenica: *iblāg*), u značenju ‘prenošenje ili provođenje nečega do krajnje tačke’. Pridjev *menhāh* koristi se za opisivanje nekoga ko je razuman i pronicljiv.

Izvedenice iz korijena *n – h – j* javljaju se dva puta u Kur'anu. U suri Tā Hā, 20:54, kaže se da Priroda sadrži poruke „za one koji su obdareni razumom“ (*li ulti n-nuhā*). Samo oni koji koriste svoj razum imaju korist od tih poruka jer ih jedino oni uzimaju u srcu; samo oni shvataju racionalni dokaz koji je Bog postavio u svijet prirode za realnost proživljjenja mrtvih. Takav dokaz nalazi se u načinu kako se biljke vraćaju u život nakon što zemlja „umre“ tokom zimskih mjeseci, i u načinu kako nas je Bog doveo u postojanje iz ničega. Ukratko, ljudski umovi (*en-nuhāh*) djeluju kako bi ljudi odvratili od (*tenhāhum*) nepristojnog ponašanja i zaustavili (*tentehī*) na granicama koje im je Bog postavio.

4) Pojam *qalb*

Korijen *q – l – b* ima dva primarna značenja: (1) ‘suština ili najbolji dio nečega’ i (2) ‘preokrenuti, srušiti ili prevrnuti’. Iz prvog značenja deriviramo imenicu *qalb* (pl. *qulūb*) ili ‘srce’, koje se

promatra kao najčistiji, najviši i najistaknutiji dio nečega. Iz drugog značenja deriviramo glagol *qalebe* u značenju 'prevrtati ili okrenuti naopačke'.

Imenica *qalb* pojavljuje se 132 puta u Kur'anu. Koristi se za označavanje uma, što nalazimo u suri Qāf, 50:37, koja nam kazuje da je Kur'an „podsjećanje za svakoga čije je srce sasvim budno“ (*li men kāne lehu qalb*), ili, kako prevodi Jusuf Ali, „za svakog ko ima srce i razumijevanje“. Sura el-Hašr, 59:14, opisuje neprijatelje protiv kojih se muslimanska zajednica borila riječima: „njihova srca su u zavadi [jedna s drugima]“ (*qulūbuhum šettā*). Dakle, iako se riječ *qalb* može odnositi na fizički organ smješten u lijevoj polovini grudnog koša, ona se u Kur'anu figurativno koristi za ukazivanje ne emocije, mišljenja i osjećaje osobe. Riječ *qalb* također se koristi za označavanje sjedišta razuma, znanja, hrabrosti, straha i bolesti, dok se riječ *sadr*, što znači 'grudi', koristi za označavanje sjedišta žudnje, želje, kaprica, hira, bijesa i sl.

Kur'an opisuje srce na mnogo načina. On govori o srcu sposobnom za ranjavanje, zdravlje ili bolest (sura el-Mā'ide, 5:52; sura es-Sāffāt, 37:84, i sura el-Ahzāb, 33:32), ponos i nadmoć (sura Gāfir, 40:35), pokajanje (sura Qāf, 50:33), grijeh i dobročinstvo (sura el-Beqare, 2:283; sura el-Mutaffifīn, 83:14), milost i grubost (sura Āli 'Imrān, 31:159; sura el-Hadīd, 57:27), spokoj (sura er-Ra'd, 13:28), teror (sura Āli 'Imrān, 3:151), razumijevanje (sura el-En'ām, 6:25; sura el-Hadždž, 22:46), sljepilo (sura el-Hadždž, 22:46), odvratnost (sura ez-Zumer, 39:45), poricanje (sura en-Nahl, 16:22), drhtanje (sura en-Nāz'iāt, 79:8), slušanje (sura et-Tahrīm, 66:4), poštovanje (sura el-Enfāl, 8:2), sura el-Hadīd, 57:16); upornost (sura Āli 'Imrān, 3:7; sura et-Tevbe, 9:117), žaljenje (Āli 'Imrān, 3:156), tvrdoću (sura el-Beqare, 2:117, sura el-Mā'ide, 5:13), licemjerje (sura et-Tevbe, 9:77), skepticizam i vjeru (sura et-Tevbe, 9:45; sura el-Mudžādele) i svjesnost Boga (sura el-Hadždž, 22:32; sura el-Hudžurāt, 49:3). Kur'an govori o Bogu Koji pečati ili zatvara srca (sura el-Beqare,

2:7; sura el-E'arāf, 7:101; sura Muhammed, 47:24), iskušava (sura el-Beqare, 3:154), ujedinjuje (sura el-Enfal, 8:63) i ojačava srca (sura el-Qasas, 28:10). Iz ovog uzorka referenci bit će očigledno da se o srcu (*qalb*) u Kur'anu govori kao o sjedištu mišljenja i emocija, znanja i vjere, kao i sjedištu neznanja i sumnjičenja, sumnje i licemjerstva.

5) Pojam *lubb*

Korijen *l – b – b* prenosi dva primarna značenja: (1) 'preostalost, poštovanje i stalnost' i (2) 'čistota, dobrota, unutarnja suština'. Glagol *elebbe/julibbu* znači 'stajati ili ostati' (glagolska imenica: *ilbāb*), dok se fraza *lebbijke*, kojom se hadžije u Mekki obraćaju Bogu, interpretira u značenju 'ostat ču postojan u pokornosti Tebi'. Drugo značenje prenosi izvedenice kao što je *lubb*, koja znači 'bit, suština ili najbolji dio nečega' – otuda, također, i um ili razum. Iz ovoga deriviramo pridjev *lebīb* koji ukazuje na gornji dio ili grudi.

Lubb je razum očišćen od svih nečistoća i utkan u najviše ljudske ideale. Zato se svaki *lubb* može klasificirati kao 'aql, ali se svaki 'aql ne može okarakterisati kao *lubb*. Funkcija *lubba* u Kur'anu jeste prenošenje podsjetnika koji vodi ka unutarnjoj čistoti, otvorenosti za lekcije kojima nas Bog uči i pokornosti Božijim naredbama. Plural *elbāb* pojavljuje se 16 puta u Kur'anu u odnosu na akutnu svjesnost o Bogu i razboritost htijenja srca i umova. Sura Āli 'Imrān, 3:7, naprimjer, govori o onima koji vjeruju u Božiju objavu i koji govore: „cijela je [Božanska Objava] od našeg Uzdržavatelja“. Kur'an ovome dodaje da ovu istinu imaju na umu samo oni „koji su obdareni oštromnošću“ (*ulu l-elbāb*). Oni na koje Kur'an ukazuje kao na *ulu l-elbāb* spominju se na četiri mesta u vezi sa svjesnosti o Bogu (v. npr. suru el-Beqare, 2:179). Na deset mesta *ulu l-elbāb* se spominju u vezi s razboritošću i sjećanjem (v. npr. sura el-Beqare, 2:269; sura er-Ra'd, 13:19; sura el-Mā'ide, 5:100), a u suri Jūsuf, 12:111,

njihov spomen povezuje se s „lekcijom“ (*'ibre*) upućenom njima. U suri Gāfir, 40:54, kaže nam se da je Bog slao objave kao sredstvo „vodstva i podsjetnika za one koji su bili obdareni oštromnošću“ (*huden ve zikrā li uli l-elbāb*). Nakon navođenja detalja u vezi s „pravom na odmazdu“, sura el-Beqare, 2:178–189, obraća se onima koji su „obdareni oštromnošću“ (*uli l-elbāb*), uvjeravajući ih da je to pravo izvor života za ljude. Samo *ulu l-elbāb* imaju razboritost da razumiju da, uprkos nedostacima prava na odmazdu, ono oličava Božiju mudrost i milost zato što, zahvaljujući strahu usađenom u ljudska srca, to ih pravo odvraća od činjenja zla.

6) Pojam *fu'ād*

Korijen *f – ' – d* označava temperaturu, toplotu i intenzitet. Zato možemo reći: *Fu'adtu l-lahm*, 'Ispekao sam meso'. Srce se nekada naziva imenicom *fu'ād* zbog njegove topline, dok se imenica *mif'ed* odnosi se na metalni ražanj na kojem se peče meso. Glagol *ifte'ede/jeftē'idu* znači 'biti pogoden strahom srca'.

Termin *fu'ād*, koji se stalno koristi u pozitivnom značenju, javlja se šesnaest puta u Kur'anu u smislu 'srca' (*qalb*). Bilo je nekih neslaganja oko toga šta riječ *fu'ād* konkretnije znači u odnosu na *qalb*: neki lingvisti smatraju da je *qalb* smješten unutar *fu'āda* (drugim riječima, riječ *fu'ād* odnosi se na membranu koja okružuje *qalb*), dok drugi smatraju da se *fu'ād* odnosi na centar *qalba*. Upotrebljavajući plural *ef'ide*, Kur'an izjavljuje da je Bog Onaj Koji je ljudska bića obdario „sluhom, i vidom, i srcima“ (*es-sem'a ve el-ebsāre ve l-ef'ide*) (sura el-Mulk, 67:23; usp. en-Nahl, 16:78).

7) Pojam *sadr*

Korijen *s – d – r* prenosi dva temeljna značenja. Prvo značenje je 'čin odlaska s izvora vode' (*es-sudūr 'ani l-mā'*) nakon pijenja

(kao opozit riječi *el-vird*, činu dolaska do vode radi pijenja). Drugo značenje jeste 'prsa' (*sadr*, pl. *sudūr*). Figurativno, imenica *sadr* ukazuje na najviši i najnapredniji dio nečega.

Riječ *sadr* pojavljuje se 44 puta u Kur'anu u figurativnom smislu za ljudska prsa ili grudi, kao sjedišta volje, strasti, vjere, nevjerovanja i znanja. Kur'anska upotreba riječi *qalb* odnosi se na mjesto razuma i znanja; i upotreba riječi *sadr*, isto tako, odnosi se na mjesto razuma i znanja, međutim, *sadr* se također prikazuje kao mjesto emocija i unutarnjih stanja poput želje, strasti, bijesa, straha i užasa. Sura Āli 'Imrān, 3:154, muslimanskoj zajednici govori da je Bog dopustio određena testiranja i iskušenja kako bi „očistio (*li jumehhisa*) najskriveniju dubinu vaših srca“ (*mā fī qulūbikum*), budući da, kako se dalje nastavlja, „Bog zna šta je u srcima [ljudi]“ (*dhāt es-sudūr*). Činjenica da se oba termina – *qulūb* i *sudūr* – ovde koriste ukazuje na distinkciju među njima. Kur'an govori o Božijem testiranju i čišćenju ljudskih srca (*qulūb*) kao mjestu intelektualnosti, razboritosti i sjećanja na osnovu onoga što čuvaju u svojim grudim (*sudūr*) putem predanosti Bogu ili nevjerništva. U suri el-'Ankebūt, 29:10, retorički se pita: "A zar Bog ne zna za sve što se nalazi u srcima svih stvorenja?" (*sudūr el-'ālemīn*). O *sadru* kao mjestu vjere ili nevjerništva govori se u suri en-Nahl, 16:106, prema kojoj je osoba kadra otvoriti svoje srce (*sadr*) ka nevjerništvu (*kufr*). Isto tako, ono je u prsim ljudi (*sudūr en-nās*) koja obmanjuju, a zlo koje podstiču 'šapuće' Zavodnik (sura en-Nās, 114:4-5). U suri el-'Ankebūt, 29:49, kazuje nam se da Kur'an sadrži jasne poruke (*ājātun bejjināt*) koje nalaze put ka srcima (*sudūr*) onih koji su obdareni znanjem (*eledhīne ūtu l-'ilm*).

8) Pojam *fiqh*

Korijen *f - q - h* odnosi se na čin razumijevanja. Glagol je *feqahe/ jefquhu* a glagolska imenica *fiqh*. Na jednom nivou, sve znanje ili 'ilm jeste vrsta *fiqha* ili razumijevanja. Međutim, riječ *fiqh* mora

se posebno povezati sa znanjem islamskog zakona i odgovarajuće distinkcije između dozvoljenog i zabranjenog, istine i laži.

Glagolska forma korijena *f – q – h* javlja se 20 puta u Kur'anu u značenju koje je uže od 'ilmā. Sura Hūd, 11:91, izvještava o riječima naroda poslanika Šu'ajba, koji su mu kazali: „O, Šuajbe! Mi ne možemo shvatiti smisao mnogo čega od onoga što kazuješ“ (*mā nefqahu kethīren mimmā teqūl*) (usp. el-Isrā', 17:44; Tā Hā, 20:28, en-Nisā', 4:78; et-Tevbe, 9:87). Predloženo je da značenje fraze *mā nefqahu* ovdje nije to da oni nisu razumjeli značenja onoga što im je Šu'ajb govorio, već da oni nisu bili uvjereni u to. Jer da to nisu razumjeli, onda ne bi bili odgovorni za svoje odbacivanje njega kao poslanika. Temelj za odgovornost je jednostvano to da neko razumije poslanikovu poruku, a ne da se u nju uvjeri. Čin *fiqhā* je pripisan *qalbu*, što se može vidjeti u suri el-E'arāf, 7:179, u kojoj se osuđuju ljudi „koji imaju srca, a ne uspijevaju [ili, radije, odbijaju] shvatiti Istinu“ (*lehum qulūbun lā jefqahune bihā*) (v. također suru et-Tevbe, 9:127, i suru el-En'ām, 6:35).

Na kraju, glagolska forma *tefeqqah* koristi se za označavanje težnje za znanjem, posebno svoje religije. Sura et-Tevbe, 9:122, sadrži podsticanje muslimana da se upoznaju s islamskim pravnim propisima, da to znanje podijele s drugima te da ih upozore na opasnost onoga što nije u skladu s tim propisima.

9) Pojam *fehm*

Korijen *f – h – m* označava čin razumijevanja i viđenje nečega kako ono zaista jeste. Glagol je *fehime/jefhemu* (glagolska imenica: *fehm*); izvedena forma glagola *tefehheme/jetefhhemu* (glagolska imenica: *tefehhum*) znači 'postepeno ili u fazama doći do razumijevanja nečega', a intenziva forma *fehhime/jufehhimu* znači 'prouzrokovati da neko drugi razumije'. Ova intenziva forma glagola, koja ima i direktni i indirektni objekt, nalazi se u suri el-Enbijā,

21:79: „Mi učinismo da Sulejman [dublje] shvati slučaj“ (*fehhemnāhā Sulejmān*). U suri el-Enbija', 21:79, kaže nam se da je Bog Sulejmana obdario jedinstvenim razumijevanjem slučaja o kojem su on i njegov otac Davud sudili. Riječ *fehm*, isto tako, podrazumijeva i precizno, nijansirano shvatanje nečega. Drugim riječima, postoje različiti nivo razumijevanja ili shvatanja, i nije sve što se razumije i poznato. Zapravo, neko može doseći određeni nivo razumijevanja putem spekulacije ili nagađanja.

10) Pojam *ihāta*

Korijen *h – v – t* označava čin čuvanja, zaštite, očuvanja, nadgledanja, okruženja i preuzimanja odgovornosti. Iz ovog korijena deriviramo particip aktivni *hā'it*, koji označava zid (pl. *hītān*). U kombinaciji s prijedlogom *bi*, glagolska forma *ehāta/juhītu* koristi se 23 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Znanje ili shvatanje'. Sura el-Džinn, 72:28, kazuje nam da Bog „[Svojim znanjem] obuhavta sve što oni imaju [reći]“ (*ehāta bi mā ledejhim*), dok sura el-Beqare, 2:255, potvrđuje da ljudska bića ne mogu obuhvatiti ništa od Božjeg znanja osim Njegovom voljom (*lā juhītūne bi šej'in min 'ilmīhi illā bimā šā'*) (usp. Jūnus, 10:39; el-Kehf, 18:68; en-Neml, 27:22). (2) 'Obuhvatanje'. Sura el-Beqare, 2:19, kazuje nam da „Bog [Svojom moći] obuhvata sve one koji Istinu poriču“ (*muhītun bi l-kāfirīn*) (usp. Fussilet, 1:54). (3) 'Uništenje'. Sura el-Beqare, 2:81, kazuje nam da će na Sudnjem danu oni koji se nisu pokajali biti obuhvaćeni (tj. uništeni) svojim grijesima (*ehāta bihi khatī'etuhu*) (usp. el-Kehf, 18:29, 42; i el-'Ankebūt, 29:54).

11) Pojam *temhīs*

Korijen *m – h – s* označava čin čišćenja, ispitivanja, provjeravanja ili prečišćavanja. Glagol je *mehasa/jemhasu* (glagolska imenica:

mahs) ili *mehhasa/jumehhisu* (glagolska imenica: *temhis*). Glagol *mehhasa* pojavljuje se dva puta u Kur'anu. Sura Āli 'Imrān, 3:141, kazuje nam da Bog iskušava ljude i nesrećom i srećom „da bi mogao očistiti od svih nečistoća one koji su dosegli vjerovanje“ (*li jumehhisallāhu elledhīne āmenū*). Isto tako, Bog obznanjuje muslimanskoj zajednici u suri Āli 'Imrān, 3:154, da „[sve vas ovo snađe] kako bi Bog mogao staviti na kušnju to što skrivate u svojim srcima“ (*li jumehhisa mā fi qulūbikum*). Otuda, iskušavanjem vjernika putem nesreće i patnje Bog ih čisti od njihovih grijeha i pogrešaka.

12) Pojam *temjīz*

Korijen *m – j – z* označava odvajanje jedne stvari od druge. Iz ovog korijena deriviramo glagole *māze/jemīzu* i *mejeeze/jumejjizu* (*temjīz*). Glagol *mejeeze* podrazumijeva preferiranje nekoga ili nečega nad drugim, razdvajanje ili izoliranje. Glagolska imenica *temjīz* označava moć rasuđivanja – sposobnost uma da prepozna razlike i sličnosti između subjekata. Muslimanski pravnici definiraju doba rasuđivanja kao doba u kojem čovjek može praviti razliku između onoga što je korisno i onoga što je štetno.

Glagolska forma ovog korijena pojavljuje se na četiri mesta u Kur'anu, što uključuje suru el-Enfāl, 8:37, koja nam govori da, kada se ljudima poslije smrti bude sudilo na Sudnjem danu, Bog će „odvojiti loše od dobrih“ (*jemīzellahu l-khabīthe mine t-tajjib*), i suru Jā Sīn, 36:59, u kojoj nam se kaže da će na Sudnjem danu Bog reći onima koji Ga nisu priznali: „A odvojite se danas vi koji ste bili utonuli u grijeh!“ (*imtazū l-jeume ejjuhe l-mudžrimūn*).

13) Pojam *tefekkur*

Korijen *f – k – r* označava čin meditiranja, promišljanja, razmišljanja ili stalnog ispitivanja. Iz njega deriviramo glagole

fekkere/jufekkiru (tefkīr), koji znači 'misliti ili razmišljati', i *tefekkere/jetefekkeru*, koji znači 'promišljati ili razmišljati o do-kazu ili fenomenu radi formiranja slike, razumijevanja i konceptualiziranja'. Intenzivirani pridjev *fikkīr* opisuje nekoga ko promišlja i meditira. Ipak, zahvaljujući procesu promjene koja je uključena u *tefekkur*, on se ne pripisuje Bogu u Njegovoj nepromjenljivosti.

Glagolske izvedenice iz korijena *f – k – r* pojavljuju se 18 puta u Kur'anu, dok kur'anski pojmovi *tedhekkur*, *tedebbur*, *te'emmūl*, *istibsār* i *i'tibār* dijele neke zajedničke odlike s pojmom *tefekkur*. Sura Āli 'Imrān, 3:191, hvali one koji Boga imaju na umu i danju i noću i koji „razmišljaju o stvaranju nebesa i Zemlje“ (*ve jetefekkerūne fi khalqi s-semāvāti ve l-erd*). Isto tako, Kur'an nas poziva da razmišljamo o različitostima u ljudskim rasama, jezicima i kulturama, koje proistječu iz Jednog Izvora. U suri er-Rūm, 30:21, kaže se: „U tome su, vidi, poruke za ljude koji razmišljaju“ (*inne fī dhālike le ājātin li qavmin jetefekkerūn*).

Druge reference na čin razmišljanja nalaze se u suri er-Rūm, 30:8, koja pita ljude koji nisu svjesni konačnih stvari: „Zar oni nisu nikada naučili sami razmišljati?“ (*evelem jetefekkerū*). U suri el-E'arāf, 7:176, Poslanik se poziva da ispriča ljudima kazivanja koja prenose duhovne lekcije „kako bi se zamislili“ (*le'allehum jetefekkerūn*). Na sličan način, u suri el-Hašr, 59:21, kazuje nam se da Bog upoređuje moć Kur'ana s onom silom koja lomi nadvoje čak i planine; ovome On još dodaje „da bi oni razmislili“ (*le'allehum jetefekkerūn*).

14) Pojam *tedebbur*

Korijen *d – b – r* označava kraj, krajnji ili zadnji dio nečega. Iz njega deriviramo imenicu *dubur* (opozitno od *qubul*), koja označava zadnji ili stražnji dio nečega. Intenzivirani glagol *debbere/*

judebbiru (tedbīr) znači 'upravljati, organizirati, raspolažati ili ostvariti'. Također se on može odnositi i na čin solobađanja roba nakon njegove/njezine smrti (dosl. 'otpozadi', *min dubur*). Glagol *tedebbere/jetedepperu (tedebbur)* označava čin razmišljanja ili istraživanja konačnog ishoda nečega ili konačnih posljedica.

Izvedenice iz korijena *d - b - r* pojavljuju se 46 puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Leđa'. U suri el-Enfāl, 8:15, Bog naređuje muslimanskim borcima da se bore protiv politeista, govoreći im: „Ne okrećite im leđa!“ (*la tuvellūhumu l-edbār*). U sljedećem ajetu (8:16) Bog ih upozorava da će svako od njih ko im „okrene leđa“ (*juvellihi... duburehu*) u borbi zaraditi Božiju kaznu. Isto značenje ove riječi figurativno se koristi u suri Muhammed, 47:25, koja opisuje one koji su odbili Božiju poruku dostavljenu putem Muhammeda kao one koji su okrenuli svoja leđa (*elledhīne irteddū 'alā edbārihim*) Istini. (2) 'Kraj nečega'. Sura Qāf, 50:40, poziva vjernike da veličaju Božiju slavu „na kraju svakog namaza“ ili „nakon padanja ničice“ (*edbāre s-sudžūd*). (3) 'Odlazak, odlazak u prošlost'. Sura el-Muddethhir, 74:33, poziva nas da razmislimo o "noći kad uzmiće" (*el-lejli idh edber*). (4) 'Posljednji dio nečega'. Sura el-En'ām, 6:45, govori kako se „[konačno] zamete trag i posljednjem ostatku toga naroda upornog u zločinstvu“ (*quti'a dābiru l-qavmi l-ledhīne zalemū*). (5) 'Razmišljanje ili kontemplacija'. Sura en-Nisā', 4:82, pita da li ljudi „razmišljaju o Kur'anu“ (*efelā jetedebberūne l-Qur'ān*) (također v. suru Muhammed, 47:24). (6) 'Upravljanje, raspolažanje, vladanje'. U suri Jūnus, 10:3, kazuje nam e da je Bog taj Koji „vlasti svime što postoji“ (*judebbiru l-emr*) (v. es-Sedžde, 38:29).

15) Pojam tedhekkur

Trokonsonantski korijen *dh - k - r* ima nekoliko značenja: (1) 'muško' (*dheker*) kao opozit žensku (*unthā*), (2) 'sjećanje' (*dhikr*)

kao opozit zaboravu (*nisjān*), iz kojeg deriviramo srođno značenje spominjanja (*dhibr*), koje je vrsta sjećanja putem jezika i (3) ‘čast, poznat ili dobar ugled’. Druge izvedenice ovog korijena uključuju glagole *dhekkere*, ‘podsjetiti’ (glagolska imenica: *tedhkīr*), *dhākere* (*mudhākere*) i *istedhkere* (*istidhkār*), u značenju ‘proučavati ili sjećati se’, i imenicu *tedhkire* (‘trenutak ili uspomena, tj. nešto što pokreće ili čuva memoriju’).

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se približno 274 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) ‘Božija poruka ili podsjetnik’. U suri Sād, 38:87, o Kur'anu se govori kao o „onom što podsjeća sve svjetove“ (*dhikrun li l-ālemin*) (v. također suru el-Enbijā', 21:24, i suru el-Qamer, 54:25), (2) ‘Kur'anska objava’ (sura el-Hidžr, 15:9). (3) ‘Predkur'anska objava’ (objave date jevrejima i kršćanima). Bog govori Poslaniku da kaže onima koji poriču Istinu: „Pitajte sljedbenike ranije Objave“ (*is'elū ehle dh-dhibr*), zbog većeg razumijevanja (sura el-Enbijā', 21:7), (4) ‘Objava data Musau’. Ovo značenje riječi *dhibr* navodi se u suri el-Enbijā', 21:105, koja govori o Psalmima (*ez-zebūr*) objavljenima „poslije Poruke (date Musau)“ (*min ba'di dh-dhibr*). (5) ‘Uspomena, podsjetnik ili upozorenje’. Ovo značenje riječi *dhibr* nalazi se u suri Sād, 38:1, koja opisuje Kur'an kao „punu opomenu“ (*dhi dh-dhibr*, Abdullah Jusuf Ali; usp. glagolsku formu upotrijebljenu u suri el-En'ām, 6:44). (6) ‘Sjećanje na Boga’. U suri el-Džumu'a, 62:9, vjernicima se kaže da “požure da se sjećaju Boga“ (*fes'av ilā dhikrillāh*) kada se pozovu na namaz (usp. Tā Hā, 20:124; Āli 'Imrān, 3:135; en-Nisā', 4:103; el-Beqare, 21:152). (7) ‘Čast ili eminencija’. U suri ez-Zukhruf, 43:44, Bog kaže Poslaniku da se čvrsto drži Objave koja mu se objavljuje zato što će ona biti „[izvor] ugleda za tebe i narod tvoj“ (*dhibkun leke ve li qavmik*). (8) ‘Spomenuti’. U suri Jūsuf, 12:42, kaže nam se da je Jusuf zamolio druga zatvorenika koji će uskoro biti oslobođen: „Spomeni me svome gospodaru!“ (*udhkurnī 'inde rabbik*). (9) ‘Posmatrati, zapamtiti ili imati na umu’. Sinovi Israilovi su bili podstaknuti

da „imaju na umu“ ono što je sadržavala Objava koju su primili posredstvom Musaa (sura el-Beqare, 3:63; sura Hūd, 11:24; sura en-Nūr, 24:1; sura ez-Zumer, 39:72). Ovo značenje također se nalazi u suri Gāfir, 40:44, gdje, nakon ukora njegova naroda zbog njihova odbijanja Božije poruke, izvjesni vjernik u vrijeme Mu-saa upozorava svoje slušaoce na Sudnji dan; i još dodaje „a tada ćete se sjetiti (*setedhkuriūne*) ovoga što vam sada govorim!“ (*mā eqūlu lekum*).

Glagol *tedhekkere*, koji znači ‘imati na umu’ često se sparuje sa frazom „oni obdareni oštromnošću“ (*ulu l-elbāb*). Zao ovo sparivanje v., naprimjer, suru el-Beqare, 2:269; suru er-Ra'd, 13:19, i suru Sād, 38:29.

Riječ *dhikr* shvaćena je u različitim značenjima zbog toga što je njezino značenje određeno putem različitih kur'anskih konteksta. Kao što smo vidjeli, riječ *dhikr* koristi se različito za označavanje pokornosti, upozorenja, Kur'ana, objašnjenja, spominjanja, razmišljanja ili kontemplacije. Čin sjećanja (*tedhekkur*) je pokušaj ponovnog otkrivanja slike sačuvane u nečijoj memoriji. Posebno kada se neko sjeća Boga, taj proces dovodi ga u bliži kontakt s njegovim ili njezinim okruženjem. Kao što smo vidjeli u suri el-E'arāf, 7:201, čin sjećanja na Boga daje čovjeku jasniju percepciju njegovog okruženja. U ovom kontekstu, pojam *dhikr* kontrastira s nesvjesnošću, zaboravnošću i zaboravom. Sjećanje (*tedhekkur*) je slično razmišljanju (*tefekkur*) budući da razmišljanje uključuje kontemplaciju onoga što se zna, dok sjećanje uključuje poziv na znanje kome se treba obratiti nakon vremena nesvjesnosti ili zaborava. Kao što smo pročitali u suri el-E'arāf, 7:201, kada oni koji su svjesni Boga budu pogodeni zlom mišju, oni „pozovu Boga u sjećanje“ (*tedhekkerū*) (Abdu-llah Jusuf Ali) i, čineći tako, sposobni su svijet oko sebe vidjeti jasnije (*fe idhā hum mubsirūn*). Čin sjećanja (*tedhekkur*) potvrđuje, čuva i čini efikasnijim znanje koje neko već posjeduje, dok čin razmišljanja (*tefekkur*) može povećati znanje kao takvo.

Kur'anski konteksti u kojima se pojavljuju različite forme riječi *tedhekkur* imaju veze s objašnjenjem pitanja doktrine, poređenjem onih s vjerom i onih koji niječu Istinu, razmišljanjem i koničnim ishodima (sud, proživljenje) i samopropitivanjem. Gлагол *tedhekkere*, kao što je spomenuto, često se povezuje s frazom *ulu l-elbāb*, koju Asad prevodi kao „oni obdareni oštromnošću“, a Abdullah Jusuf Ali kao „ljudi [sic] razumijevanja“ (sura el-Beqare, 2:269, i sura er-R'ad, 13:19).

16) Pojam *hifz*

Trokonsonantski korijen *h – f – z* označava čin čuvanja ili posmatranja. Koristi se u značenju ‘memoriranje’, koje služi da sačuva znanje, kao i u odnosu na čuvanje života, sigurnosti, hrane itd. Jedno od Božijih imena je *el-Hafiz*, Čuvar, Onaj kome ništa ne izmiče na Zemlji ili u nebeskom carstvu, dok se na meleke nekada ukazuje kao na *hafeza*, u značenju ‘čuvar ili staratelj koji prati i bilježi misli i djela ljudi’.

Izvedenice iz korijena *h – f – z* pojavljuju se 44 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Povjeriti nekome na čuvanje'. Sura el-Mā'ide, 5:44, kazuje nam da su neke Božije poruke bile povjerene ljudskom čuvanju (*ustuhfizū min Kitabillāh*). (2) 'Zaštita, čuvanje, štićenje'. Sura en-Nisā', 4:34, govori o dobrim ženama koje čuvaju privatnost svoga bračnog života, dok se u suri es-Sāffāt, 37:7, koristi imenica *hifz* u odnosu na Božiju zaštitu nebeskih sfera. U suri Jūsuf, 12:12, Jusufova braća obećavaju da će ga štititi, riječima: "Mi ćemo, zaista, na njega dobro paziti" (*innā lehū le hāfizūn*; usp. 12:63). U suri Jūsuf, 12:55, i Jusuf daje obećanje da će dobro voditi računa o egipatskim resursima: „Bit ću dobar i razborit čuvar“ (*innī hafizun 'alīm*), (3) 'Svjedočenje i bilježenje'. Fraza *hāfizīn kirāmen kātibin*, koja se doslovno prevodi kao 'plemeniti čuvari koji bilježe', odnosi se na

meleke koje je Bog imenovao da paze na ljude i bilježe njihove misli i djela (sura el-Infitār, 82:10–11).

Čuvanje (*hifz*) je jedna od primarnih funkcija ljudskog uma, koja čuva znanje putem memorije, dok je memorija jedno od mjerila inteligencije osobe. Kao takav, proces *hifza* odnosi se na utvrđivanje onoga što je shvaćeno u nečijem umu kako se ono ne bi zaboravilo i izgubilo. Ovaj proces prati emocionalni odgovor (*šu'ūr*) i razumijevanje, koji su, opet, praćeni pamćenjem i razmišljanjem. Bog osuđuje one koji jednostavno uče napamet bez razumijevanja, uspoređujući ih s „magarcem koji nosi tovar knjiga“ (sura el-Džumu'a, 62:5). Isto tako, stjecanje znanja bez učenja napamet sliči izgradnji zgrade na strmoj provaliji, iz koje se u svakom trenutku može kliznuti u ponor.

17) Pojam *va'*

Trokonsonantski korijen *v - ' - j* označava čin držanja ili sadržavanja. Glagol *ve'ā*, korišten figurativno, ukazuje na čin zadržavanja nečega u memoriji, dakle, znajući za to ili svjesno. Glagolska imenica *va'*, općenito prevedena kao 'svjesnost', odnosi se na srčani ili umni čin sadržavanja ili očuvanja nečega, dok pridjev *ve'ijjetun* podrazumijeva znanje, mudrost i razumijevanje.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se sedam puta u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Sadržatelj, sud'. Sura Jūsuf, 12:76, ukazuje na putne torbe Jusufove braće riječju *ev'ijetihim*, a na putnu torbu njegova brata Benjamina riječju *vi'ā*. (2) 'Prikrivanje'. Sura el-Inšiqāq, 84:22–23, kazuje nam da je Bog potpuno svjestan onih koji „prikriveno“ (*jū'ūn*) niječu istinu. (3) 'Razmišljanje i kontempliranje'. Sura el-Hāqqā, 69:12, opisuje veliku poplavu koja se dogodila tokom Nuhova vremena kao poruku koju „svako pažljivo uho može zapamtiti“ (*te'ijehā udhunun vā'ije*), (4) 'Zadržavanje'. Sura el-Me'āridž, 70:18, koristi glagol *ev'ā* za označavanje zadržavanja bogatstva koje je neko stekao.

18) Pojam *vidždān*

Trokonsonantski korijen *v – dž – d* ima nekoliko različitih značenja. Jedno od njih jeste 'pronaći, u smislu dolaska do nečega što je neko tražio'. Drugo značenje je 'pronaći u smislu otkrivanja ili opažanja', kao u: "Našao sam da je Zejd velikodušan i plemenit" (*Vedžedtu Zejden kerīmen*). Korišten u ovom smislu, glagol *vedžede* zahtijeva dvostruki objekt.

Izvedenice iz korijena *v – dž – d* pojavljuju se na 106 mesta u Kur'anu i to u dva primarna značenja: (1) 'Otkriće'. U suri Āli 'Imrān, 3:37, kaže nam se da, kad god je Zekerija posjetio Merjemu u Hramu, on bi „našao hrane kod nje“ (*vedžede 'indehā rizqan*). Isto tako, u suri el-Beqare, 2:96, čitamo da, iako određeni pojedinci tvrde da ih čeka blaženi zagrobni život, „ti ćeš sasvim sigurno vidjeti da se oni hvataju za život pohlepniye od drugih ljudi...“ (*le tedžidennehum ahresa n-nāsi 'alā hajāh*). Isti smisao nalazi se u suri el-Mā'ide, 5:104, u kojoj nam se kaže da, kada su politesti iz Poslanikova vremena bili pozvani da odgovore na njegovu poruku, oni su kazali: „Dosta nam je ono u čemu smo zatekli pretke naše da vjeruju i rade!“ (*hasbunā mā vedžednā 'alejhi ābā'enā*).

19) Pojam *nisjān*

Korijen *n – s – j* ima dva temeljna značenja. Prvo je 'zaborav' kao opozit sjećanju ili pamćenju nečega, dok je drugo 'izostavljanje ili napuštanje'. Trokonsonantski glagol je *nesije/jensā*, dok je glagolska imenica *nisjān*.

Izvedenice iz korijena *n – s – j* pojavljuju se 45 puta u Kur'anu u dva temeljna značenja: (1) 'biti nesvjestan ili zaboravan' i (2) 'izostavljanje ili zanemarivanje'. Prvo značenje označava suprotnost (pri)sjećanju, i iz njega deriviramo pridjev *nāsī* ('zaboravan, nesvjestan') i *nisjān*. *Nisjān* je opisan kao odsustvo mentalne slike iz neči-

jeg svjesnog uma, iako ona ostaje negdje duboko u memoriji. Čin zaboravljanja ili *nisjāna* Bog osuđuje u Kur'anu u oba ta smisla, premda se on nekada događa nemarnjerno, i u tom slučaju on može biti opravdan. Kada se čin *nisjāna* pripisuje Bogu, onda on označava svjesno napuštanje. U suri el-E'arāf, 7:51, naprimjer, Bog izjavljuje da kao što su poricatelji Istine bili nemarni u pogledu Njega tokom svoga zamaljskog života, „danas ćemo Mi njih zaboraviti (*fe l-jevme nensāhun*) kao što su oni bili zaboravni (*kemā nesū*) prema dolasku na ovaj njihov Dan [sudnji]“ (*liqā'e jevmikum hādhā*). Drugi primjer upotrebe ovog korijena nalazi se u suri Tā Hā, 20:115, u kojoj Bog kaže: „Mi davno nametnu smo Svoju zapovijed Ademu (*ve leqad 'ahidnā ilā Ādeme min qabl*), ali on je zaboravi (*fe nesije*)“.

20) Pojam *sehv*

Trokonsonantski korijem *s – h – v* primarno se odnosi na nemarnost i pasivnost. Neko može reći, naprimjer, *Sehevtu 'ani s-salāh*, ‘Odvratio sam se od (ili tokom) namaza’. Dok *sehv* označava manji i privremeni gubitak memorije ili pažnje, *nisjān* ukazuje na potpuno odsustvo nečega iz svjesnosti; i pored toga, ove dvije riječi katkada se koriste manje ili više kao sinonimi. Dvije vrste nemarnosti uključene su u *sehv*. Prva se događa uslijed faktora izvan kontrole osobe, dok druga, kao rezultat zanemarivanja ili pobune, potječe iz volje osobe. Otuda, poput *nisjāna*, neki primjeri *sehva* više su pokuđeni od drugih.

Plural participa aktivnog, *sāhūn*, javlja se dva puta u Kur'anu. U suri edh-Dhārijāt, 51:10–11, osuđujuće se govori o onima koji slijepo nagađaju o stvarima o kojima ništa ne znaju i o „onima koji tapkaju, izgubljeni u neznanju“ (*hum fī gamretin sāhūn*), dok se u suri el-Mā'ūn, 107:4–5, grde one koji klanjaju, ali „srca im daleka od njihova klanjanja“ (*fe vejlun li l-musallīn elledhīne hum 'an salātihim sāhūn*).

21) Pojam *gafle*

Korijen *g – f – l* označava čin nenamjernog zanemarivanja ili izostavljanja nečega. Riječ *gafle* ukazuje na propust da se nešto vidi ili shvati uprkos postojanju sredstava da se ono vidi ili shvati. Rekli bismo: *Gafeltu 'ani š-še'*, što znači 'Slučajno sam nešto izostavio', ili 'Nisam ništa primjetio'. Ako, s druge strane, kažemo *Agfeltuhu*, to bi značilo da sam propustio ili zanemario nešto uprkos tome što mi je ono spomenuto. Izvedeni glagoli *tegaffele* i *tegāfele* označavaju čin pretvaranja da se nešto nije primijetilo (drugim riječima, namjerno ignoriranje nečega), dok forma *gaffele* označava čin izazivanja nekoga drugog da nešto ne primijeti, tj. čin prikrivanja.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 35 puta u Kur'anu u smislu odvraćanja ili nedostatka pažnje uslijed nedostatka budnosti ili marljivosti. U nekim situacijama ovo se dogodilo kao kazna od Boga, a nekada zbog nedostatka pamćenja. Kur'an negira nemarnost samoga Boga, riječima: „Bogu ne izmiče ono što vi radite“ (sura el-Beqare, 2:74; usp. suru Āli 'Imrān, 3:99, i suru el-Mu'minūn, 23:17).

22) Pojam *šekk*

Jedno od značenja korijena *š – k – k* jeste 'uzajamno ili međusobno prožimanje'. Neko može reći: *Šekektu bi r-rumh*, 'Probo sam ga kopljem'. Drugo značenje je 'nedostatak sigurnosti' (glagolska imenica *šekkun* znači 'sumnja'). Ako kažemo: *Šekke 'alejhi l-emr*, to znači 'Stvar mu je bila nejasna ili sumnjiva'. Treće značenje glagola *šekke* jeste 'biti koherentno ili međusobno povezano'.

Korijen *š – k – k* pojavljuje se 15 puta u Kur'anu u značenju 'nesigurnost'. U suri en-Nisā', 4:157, čitamo da oni koji se razilaze u vezi sa smrću Isaa na križu jesu u stanju zbumjenosti ili sumnje

oko toga (*fī šekkin minh*). U suri Jūnus, 10:94, onima koji sumnjaju (*fī šekkin mimmā*) u kur'ansku poruku savjetuje se da upitaju one koji su dobili ranije objave kako bi dobili veće razumijevanje. Sura Hūd, 11:62, kazuje da, nakon što su primili njegovu poruku, ljudi kojima je došao poslanik Salih, rekli su mu da su „u dubokoj sumnji“ (*fī šekkin murib*) u vezi s onim čemu ih je on pozvao. Isto tako, sura Ibrāhīm, 14:10, postavlja retoričko pitanje da li može biti „ikakve neizvjesnosti o postojanju i jednoći Boga, Stvoritelja nebesa i Zemlje?!“ (*e fillāhi šekkun, fātiri s-semāvāti ve l-erd*).

23) Pojam *rejb*

Trokonsonantski korijen *r – j – b* označava sumnju, strepnju i/ili strah. Glagoli *rābe/jurību* i *erābe/jurību* znače 'uznemiriti, alarmirati ili ispuniti sumnjom ili strepnjom'.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 37 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Sumnja'. U suri el-Beqare, 2:282, oni koji su uključeni u finansijske transakcije pozivaju se da imaju pisarski zapis o tome koliko novca se duguje, kako stranke u transakciji ne bi imale razloga da sumnjiče jedna drugu (*ellā ter-tabū*). Koristeći imeničku izvedenicu iz ovog korijena, sura el-Beqare, 2:2, kaže nam da je Kur'an Božija Knjiga „bez sumnje“ (*la rejbe fīh*). Riječ *rejb* jednak je riječi *šekk* po tome što obje one opisuju mentalna stanja okarakterisana nedostatkom sigurnosti. Međutim, glagolske izvedenice iz ovih korijena različito se koriste. Otuda, dok možemo reći: *Rābenī el-emr* ('Stvar mi je bila neprijatna, sumnjiva'), glagol *šekke* ne možemo koristiti u toj konstrukciji (*Šekkenī el-emr*) da bismo prenijeli isto značenje. (2) 'Nevolja, žalost, uznevimiravanje'. U suri et-Tevbe, 9:110, kaže nam se da će prijestupi ljudi biti „izvor dubokog nemira u njihovim srcima“ (*rībeten fī qulubihim*). (3) 'Mijene sudbine'. Svaka referenca na korijen *r – b – j* u Kur'anu ima veze sa sumnjom ili

nesigurnošću u srcu izuzev u suri et-Tūr, 52:30, u kojoj se na nesigurnosti života ukazuje kao na *rejb el-menūn*, gdje se imenica *menūn* odnosi na smrt ili sudbinu. Posebno, sura et-Tūr, 52:30, prenosi riječi skeptika u Poslanikovo vrijeme, koji su rekli: „On je [samo] pjesnik! Sačekajmo [da vidimo] šta će mu donijeti vrijeme?“ (*rejb el-menūn*).

DRUGO: POJMOVI POVEZANI S OSJETOM

Sva sredstva percepcije, vanjska i unutarnja, urođena i stečena, prethodno stečena informacija, lično ili od drugih, kao i izvještosti koje je Bog otkrio preko Svojih poslanika, doprinose postizanju znanja. Fizička osjetila poput su prozora; njima kognitivne sposobnosti gledaju u svijet. Zato se pravi put znanja postiže putem osjetilne percepcije. Podaci primljeni kroz osjetila registriraju se, nakon čega kognitivni procesi kao primaoci formiraju sliku ili utisak o objektu koji se percipira.

Kao što je naznačeno, osjet je prva faza postizanja znanja. On predstavlja prvu interakciju izneđu saznavajućeg subjekta i objekta koji treba da bude spoznat. Možete nešto mirisati ne znajući što je to što mirišete ili ne prepoznajući miris. Stoga, sama fizička percepcija nije spoznaja. Da bi se došlo do spoznaje, potrebno je da u taj proces bude uključen i svjesni um. Ovu činjenicu potvrđuje kur'anski iskaz: „Vidjet ćeš ih kako te oni gledaju, ali oni – ne vide“ (*terāhum jenzrūune ilejke ve hum lā jubsirūn*) (sura el-E'arāf, 7:198). Čin gledanja (*nezar*) sastoji se od usmjeravanja pogleda ka nečemu ili nekomu, pri čemu oko dobija sliku osobe ili predmeta koji se gleda. Međutim, fizički prijem slike ne zavisi od stvarnog prepoznavanja osobe ili stvari čija je slika snimljena. Neko može, naprimjer, vidjeti jednog od Božijih poslanika, ali da ga ipak ne prepozna kao Božijeg poslanika.

Čin gledanja sastoji se od usmjeravanja oka ka vidljivom objektu. Ishod ove radnje jeste da viđenje (*ru'je* ili *besar*) može dovesti do uvida (*besire*), tj. percepcije unutarnje naravi viđenoga. Međutim, kada postoji neslaganje oko naravi identiteta viđene osobe ili objekta, to je općenito ne zbog mahane u postupku percepcije, već zbog toga kako se čulni podaci tumače. Drugim riječima, postoji konflikt u oblasti spoznaje. Inače, ne bi bilo osnova za bilo koje slaganje ili neslaganje budući da osnova naše komunikacije dijeli pristup istim osjetilnim podacima.

Ne može biti spoznaje bez formiranja suda o konkretnim objektima. Bez fizičkih osjetila, razum nema ništa da ide dalje; zato osjetilna percepcija i razum moraju zajedno djelovati. Ako su čula neispravna, onda će i razum isto tako biti neispravan.

U suri en-Nahl, 16:78, čitamo: „Allah vas je izveo iz utroba vaših majki, a da ništa niste znali – i On vas je obdario sluhom, i vidom, i razumom, kako biste zahvalni bili.“ U ovom ajetu jasno nam se kaže da ljudska bića dolaze na ovaj svijet lišena svih znanja. Istovremeno, ajet ukazuje na izvore koje nam je Bog dao u obliku slušanja, gledanja i razuma. Sva konceptualizacija započinje čulima, od kojih su najvažniji slušanje i vid. Čula dodira, uksa i mirisa također su Bogom dana, naravno; međutim, ona imaju, epistemološki govoreći, manji značaj. Jedno od prvih čula koje dolazi do izražaja nakon rođenja jeste dodir, koje dojenčetu omogućava da doživi širok spektar fizičkih objekata. Ipak, dodrom nije moguće razlikovati boje i zvuke. Vidom se mogu razlikovati boje, oblici i brojne druge karakteristike; slušanjem se mogu razlikovati zvuci; a čulom okusa razlikuju se okusi različitih vrsta, naročito uz pomoć olfaktornih žlijezda.

Na nivou nematerijalnog, dijete postepeno razvija moralnu razboritost, sposobnost razlikovanja između mogućeg i nemogućeg kao i sposobnost generaliziranja, poput onog da se sud koji se odnosi na određeni objekt slično primjenjuje i na drugi, identični objekt. Drugi uvid koji se dobija kao razboritost jeste

taj što suprotnosti ne mogu koegzistirati u jednom subjektu u istom smislu, i ako je jedna od dvije suprotstavljene propozicije istinita, onda druga mora biti lažna. Ovi fundamentalni aksiomi ili intuitivne propozicije postepeno se kristaliziraju u umu osobe i, radeći tako, on ili ona postaju sposobni deducirati teoretsko znanje iz očiglednih istina i konkretnih dokaza.

ULOGA OSJETA U STJECANJU ZNANJA

Osjetilni podaci sami ne vode do znanja; potrebna im je pomoć uma ili razuma, čija uloga uključuje i procjenu težine dokaza, analogno obrazloženje i generalizaciju. Sam Kur'an osjet i osjetilne podatke predstavlja kao vrata do znanja. Kada nam se naređuje da promatramo i „horizonte“ i naša unutarnja bića kao značkove Božijeg postojanja i veličine, nama se zapravo kaže da razmišljamo o osjetilnom dokazu koji deriviramo iz tih područja. Svijet oko nas doživljavamo putem znaka, slušanja, mirisa, okusa i dodira, dok riječi Objave primamo putem vida i slušanja. Istovremeno, neprecizna je kruta podjela izvanskih realiteta na kategorije opipljivog i neopipljivog (ovo drugo se opaža samo putem razuma). Treba zapamtiti da su poruke dostavljene putem poslanika o svijetu nevidljivog (*el-gajb*), uključujući Džennet, Džehennem, meleke i džine, praktično uvijek iskazane na konkretnom jeziku koji ukazuje, ustvari, na konkretne realnosti. Isto važi i za blagodati koje uživaju oni u Džennetu i muke koje trpe oni u Džehennemu, koje su fizičke i opipljive. U suri Tā Hā, 20:96, čitamo: „Ja sam video ono što oni nisu vidjeli.“ Čak i Duh i sama Božija Bit jesu entiteti koji se mogu opaziti viđenjem. U suri el-En'ām, 6:103, o Bogu nam se kaže: „Nijedan ljudski pogled Njega ne može obuhvatiti“ (*lā tudrikuhu l-ebsār*). Činjenica da ovaj ajet negira mogućnost da ljudski vid „obuhvati“ (*tudriku*)

Boga je, po sebi, potvrda da je neko viđenje, mada nepotpuno, moguće. Međutim, s obzirom na činjenicu da su takvi realiteti, kao što to znamo, odsutni iz svijeta osjetilnog opažanja, Kur'an na njih ukazuje kao na *el-gajb*, što bi se moglo prevesti kao 'područje odsutnog', nasuprot *eš-šeħāde* ili 'području prisutnog'.

Realnost iz koje razum stječe svoje podatke, dakle, uključuje ne samo nematerijalne subjekte već i fizičke, materijalne subjekte koji se opažaju putem fizičkih osjetila. Osjet se, sam po sebi, zanima za područje izvan ljudskih bića kao i za njihova vlastita fizička bića (naša tijela). To područje obuhvata sve ono što može biti slušano, viđeno, mirisano, kušano ili dodirnuto. Postoji također, kao što smo vidjeli, i jedno unutarnje čulo koje uključuje osjećaje zadovoljstva i bola, radosti i tuge, ljubavi i mržnje, a sve to u Kur'anu je povezano sa srcem (*el-qalb*). To je ono srce koje razmišlja o znacima u kosmosu i tako stječe uvid i znanje, i koje onda podsjeća i druge na potrebu uključivanja u isto to razmišljanje.

PODRUČJE OSJETA

Naša osjetila omogućavaju nam da iskusimo i ispitamo stvari oko sebe i da ih razlikujemo od drugih na takav način da ih možemo povezati na najprikladnije i najkorisnije načine u susretu sa životnim izazovima. Stvoritelj nam je podario naša osjetila s preciznim stepenima osjetljivosti; stoga, ako bi ona na neki način trebalo da budu izmijenjena, naši opažaji bi prestali da rade u našu korist, a možda bi nam, zapravo, naštetili. Da je naš sluh stotinu puta oštriji nego što jeste, mogli bismo registrovati zvuke s višim i nižim frekvencijama od onih koje smo u stanju trenutno čuti, a naš svijet bi postao uznemirujuća kakofonija. Da je naš vid oštriji, mogli bismo vidjeti svjetove koji su za nas trenut-

no nevidljivi, ali bismo se mogli preopteretiti svim stvarima koje su iznenada ušle u naš domet viđenja.

Riječ *šeħāde* ili 'područje onoga što je prisutno' definira se kao ono što je pristupačno fizičkim osjetilima. Ako nešto nije pristupačno osjetilima, ono, po definiciji, nije dio 'ālemu š-šeħāde. U tom slučaju, ono bi moglo biti ili u domenu razmišljanja i emocija ili u domenu metafizičkoga ili *gajba*, koji je 'odsutan'. Ovim se ne kaže da *gajb* nije dodirljiv ili fizički na neki način, zapravo, kao što smo zapazili, on ima jedan opipljivi, materijalni aspekt, koji, međutim, nije pristupačan našim fizičkim osjetilima onakvim kakva su ona sada. Ova se činjenica ponavlja na različitim mjestima u Kur'anu. U suri Qāf, 50:22, naprimjer, Bog se na Sudnjem danu obraća bezbožniku riječima: „Zaista, ti nisi mario za ovaj [Sudnji dan]; ali sada smo Mi uklonili s tebe tvoj zastor pa ti je danas oštar vid!“ Drugim riječima, ono što ljudskim očima nije vidljivo sada bit će im vidljivo na Danu proživljjenja. Sura el-Hāqqa, 69:38–39, također svjedoči ovu istinu riječima: "Ja pozivam za svjedoka sve ono što možete vidjeti."

Slijede brojni kur'anski pojmovi i termini povezani s osjetom na jedan ili drugi način.

1) Pojam *hass*

Korijen *h – s – s* ima sljedeća značenja: (1) 'ubiti', odakle deriviramo particip pasivni *khasīs* (od *makhsūs*, prema paradigm *mef'ūl/fā'il*), koji je sinoniman sa *qatīl* ili 'ubijeni' (od *maqtūl*), (2) 'zvuk koji je načinio neko ko je sumnjiv, nesiguran ili u боли' (*hasīs*) i (3) 'osjećati, vidjeti, znati ili biti svjestan'. Iz ovog značenja deriviramo glagol *ehassa/juhissu* (glagolska imenica: *ihsās*), imenicu *hāsse* (čulo, kao što je čulo mirisa, sluha itd., pl. *khavāss*), kao i *khasūs*, što je sinonimno sa *džāsūs* ili 'špijun'. Prema tome, pet čula (*el-havāssu l-khams*) može se uporediti s umnim "špiju-

nima“ (*havāsīs/džavāsīs*) po tome što ona osiguravaju mentalne sposobnosti opipljivim ulazom koji im je potreban kako bi one razumjele, formirale presude i formulirale intelektualne i emocionalne odgovore na svijet.

Korijen *h – s – s* pojavljuje se nekoliko puta u Kur'ana i to u sljedećim značenjima: (1) 'Ubijanje'. U suri Āli 'Imrān, 3:152, muslimanskim borcima Bog kaže da je On održao Svoje obećanje njima, kada su oni, Njegovim dopuštenjem, htjeli uništiti svoje neprijatelje (*idh tekhussūnehum bi idhnih*). (2) 'Opažanje putem osjetila'. U suri Āli 'Imrān, 3:52, govori se kako je „Isa postao svjestan (*ehasse 'Isā*) svojih neprijatelja“ zbog njihove nespremnosti da povjeruju u Istinu (usp. Merjem, 19:98). (3) 'Istraga, potraga za informacijom'. U suri Jūsuf, 12:87, Jakub kaže svojim sinovima da potraže informaciju o Jusufu i svome bratu BenjamINU: „i pokušajte dobiti kakve vijesti o Jusufu i njegovom braťu“ (*tēhassesū min Jūsuf ve ekhīh*).

2) Pojam šu'ūr

Korijen *š – – r* sadrži nekoliko značenja. Prvo je 'biljka'. Postoji vrsta drveta koja se naziva *še'are* (pl. *še'ār*, što se također odnosi i na šumu). Izvedena fraza glasi *dāhije še'arā'* u značenju 'velika nesreća'. Drugo značenje ovog korijena je 'čin osjećanja ili poznavanja'. Iz ovoga deriviramo imenicu *ši'ār*, koja se odnosi na lozinku ili geslo kojim borci na jednoj strani u oružanom sukobu prepoznaju jedni druge. Srodne fraze i riječi uključuju *šu'ūr*, u značenju 'osjećanje' ili 'percepcija', *ši'r*, 'poezija' (pl. *eš'ār*), *Lejte ši'rī*, što znači: 'Da sam samo znao, opazio ili razumio', *šā'ir* (pl. *šu'arā'*) je pjesnik, tj. neko za kog se smatra da opaža i razumijeva stvari koje drugi ljudi ne opažaju i ne razumijevaju, i *šā'ire* (pl. *še'ā'ir*), što je lokacija ili orientir povezan s jednim od obreda hadža u Mekki ili jedan od samih obreda.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na 45 mesta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Kosa ili krvno' (*eš'ār*). Ovo značenje koristi se u suri en-Nahl, 16:80. (2) 'Pjesnik', u suri eš-Šu'arā', 26:224, i suri el-Enbijā', 21:5. U oba ova pasaža pjesnici se povezuju s laganjem, grijehom i prevarom. (3) 'Percepcija ili realizacija'. Sura el-Beqare, 21:154, podstiče muslimansku zajednicu u vrijeme rata riječima: „I ne recite za one koji su poginuli na Božijem putu: 'Mrtvi su!' Ne, oni su živi, ali vi to ne opažate!“ (*lā teš'urūn*). Isto tako, u suri ez-Zumer, 39:55, Bog upozorava ljude da im kazna može doći neočekivano, „a da niste ni svjesni [njezina približavanja]“ (*ve entum lā teš'urūn*). (4) 'Mjesto vjerskog obreda'. Sura el-Beqare, 2:158, ukazuje na mjesta hadžskih obreda kao na *še'ār'ir Allāh*, "simbole koje je Bog postavio".

3) Pojam *īdžās*

Korijen *v – dž – s* označava strahobno opažanje nečega. Imenica *vedžs* odnosi se na opasnost ili strah, dok se particip aktivni, *vādžis*, odnosi na uznenimajuću misao, predznak i slutnju. Fraza *Tevedždžese t-ta'ām* znači 'Grickao je hranu'.

Prošlo vrijeme glagolske forme *evdžese* pojavljuje se tri puta u Kur'anu u značenju neizrecivog osjećaja straha. U suri Hūd, 11:70, čitamo, naprimjer, za Ibrahimu, kada su određeni meleci posjetiocu došli da ga vide i kada je on primijetio da se oni ne poslužuju hranom koju im je servirao, „obuze ga neka zebnja od njih“ (*ve evdžese minhum khīfe*) (također v. suru Tā Hā, 20:67, i suru edh-Dhārijāt, 51:28).

4) Pojam *īnās*

Korijen *e – n – s* označava: (1) 'stanje upoznavanja, navike ili lakoće', kao ovakav, suprotan je imenici *vahšeh*, što znači 'napušte-

nost, usamljenost i otuđenje' i (2) 'čin viđenja, slušanja ili inače opažanja nečega'. Izvedenice uključuju pridjev *enīs* u značenju 'priјatan, prijateljski ili srdačan'; kao imenica, *enīs* se odnosi na priјatnog saputnika.

Prošlo vrijeme glagolske forme *ānese* pojavljuje se sedam puta u Kur'anu, od čega četiri u kontekstu Musaovog viđenja gorućeg grma dok je putovao sa svojom porodicom kroz pustinju. U suri el-Qasas, 28:29, čitamo da je Musa "opazio vatrū" (*ānese... nāren*) na padini Gore sinajske. Onda je svojoj porodici rekao da sačeka, riječima: „Vidim neku vatrū“ (*innī ānestu nāren*) (također v. suru Tā Hā, 20:10, i suru en-Neml, 27:7). Iz ovog korijena deriviramo riječ *insān*, u značenju 'zjenica oka' koja nam omogućava da vidimo stvari, i zbirnu imenicu *ins*, 'ljudska bića', koja su, za razliku od džina, vidljiva i dodirljiva. Glagolska imenica *īnās*, kako je rečeno, odnosi se na jasan, nedvosmislen pogled ili pogled na nešto što donosi sigurnost ili udobnost. U suri en-Nisā', 4:6, glagol *ānese* koristi se u značenju 'poznavanje, osjećanje ili opažanje'. Nakon instrukcija vjernicima da poštuju siročad pod svojom zaštitom, naređuje im se: „ako vidite da su zrelog uma (*fe in ānestum minhum rušden*), predajte im imetke njihove“ (*fedfe'ū ilejhim emvālehum*), umjesto da ih troše za sebične ciljeve.

5) Pojam lems

Korijen *l - m - s* označava čin dodirivanja ili osjećanja rukom, traženje ili opažanje. Glagol *lemeſe* ili *lāmēſe* metonimijski se koristi za označavanje seksualnog kontakta, dok se značenje 'traganje ili traženje' prenosi glagolima *iltemēſe* i *telemmēſe*.

Izvedenice iz korijena *l - m - s* javljaju se četiri puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Traganje/traženje'. Glagol *lemeſe* koristi se u ovom značenju u iskazu: "Mi smo se pružili prema nebesima" (*lemesnā es-semā'*) u suri el-Džinn, 72:8.

Kada, na Dan proživljenja, licemjeri zatraže svjetlo od vjernika, bit će im rečeno: „Vratite se i tražite [svoje] svjetlo!“ (*irdži'ū... feltemisū nūren*) (sura el-Hadīd, 57:13). (2) 'Dodirnuti vlastitim rukama' (sura el-En'ām, 6:7). (3) 'Seksualni odnos'. Glagol *lāme-* se koristi se u ovom značenju u frazi „živjeli ste zajedno sa ženama“ (*līmestumu en-nisā'*) u suri en-Nisā', 4:43 (usp. suru el-Mā'ide, 5:6).

6) Pojam jed

Riječ *jed* – 'ruka' (pl. *ejdin* ili *ejādin*) metaforički se koristi u brojnim značenjima.

Riječ *jed* i njezine izvedenice pojavljuju se 121 put u Kur'anu u sljedećim značenjima: (1) 'Stvarna ruka' (sura el-Mā'ide, 5:11). (2) 'Pravni zahtjev'. U suri el-Beqare, 2:237, koristi se riječ *jed* u ovom smislu u kontekstu rasprave o pravima različitih stranaka pogodjenih sporazumom o razvodu prije konzumiranja (braka), riječima „onaj u čijoj je ruci bračna veza“ (*elledhi be jedihi 'uqdetu n-nikāh*), tj. čuvar nevjeste može odlučiti da se odrekne polovice svadbenog dara na koji bi imao pravo u slučaju razvoda. (3) 'Moć/snaga'. Sura Sād, 38:45, ukazuje na Ibrahima, Ishaka i Jakuba kao na one koji su „obdareni unutarnjom snagom i vizijom“ (*ūli l-ejdī ve el-ebsār*). (4) 'Žal(jenje)'. U suri el-E'arāf, 7:149, čitamo o tome kako je Musaov narod "kršio svoje ruke u kajanju" (*suqita fī ejdīhim*), kada u shvatili svoj grijeh. (5) 'Velikodušnost'. Opisujući Božiju milost sura el-Mā'ide, 5:64, kaže: „široko su otvorene Božije ruke (*jedāhu mebsūtātān*): On dijeli [darove] kako on hoće“ (*junfiqū kejfe ješā'*).

Dakle, riječ *jed* primarno se koristi se označavanje stvarne ruke, iako se katkada figurativno koristi za izražavanje milosti, velikodušnosti ili snage. Riječ *jed* također se metaforički koristi za ukazivanje na cijelu ličnost i njegova ili njezina djela. U suri

el-Hadždž, 22:10, naprimjer, kaže nam se da će nepopravljivom grešniku koji se kažnjava na budućem svijetu biti rečeno: „Ovo je posljedica onoga što su tvoje ruke činile (*dhālike bi mā qadde-met jedāk*) – jer nikada Bog ne čini ni najmanje krivo stvorenjima Svojim!“ U suri el-Beqare, 2:79, oni koji su falsifikovali sveta pisma osuđuju se „za ono što njihove ruke pišu“ (*mimmā ketebet ejdīhim*). Referenca na njihove ruke kojima pišu jeste način naglašavanja da su oni, a ne Bog, bili autori tog govora. Isto tako, sura et-Tevbe, 9:30, sadrži riječi osude onih koji naučavaju pogrešne doktrine. O takvima ovaj ajet izjavljuje: „Takve su izjave koje oni izriču svojim ustima“ (*dhālike qavlūhum bi efvāhīhim*), kao sredstvo naglašavanja činjenice da ono što oni govore jeste njihov sopstveni izum. Slika ruke ili *jeda* također se koristi na brojnim mjestima kako bi simbolizirala moć, silu, autoritet, visoki rang, zaštitu, pomoć i dobromanjernu akciju.

7) Pojam *mess*

Korijen *m – s – s* izvorno označava čin dodirivanja nečega rukom, dok figurativno označava dodirivanje ili utjecanje na nešto ili na nekoga na nefizički način. Trokonsonantska glagolska forma je *messe/jemussu* (glagolska imenica: *misās* ili *mesīs*). Tako se particip pasivni, *memsūs*, koristi za označavanje mentalne poremećenosti ili ludosti, kao da je dotično lice ‘dotaknuto’ od strane džina, dok se particip aktivni, *māss*, koristi da opiše prijeku potrebu (*hajātun māsse*) (usp. iskaz: *Messet ilejhi l-hādžāt*, ‘Postoji velika potreba za tim’).

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se približno 61 put u Kur'antu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Seksualni odnos'. Sura el-Ahzāb, 33:49, upućuje ljude kako da se ponašaju ako se ožene vjerujućim ženama „prije nego što ste ih dotakli“ (*min qabli en temessūhunne*), a u suri Āli 'Imrān, 3:47, Merjema, majka Isaova,

pita: „Kako mogu imati sina kad me nikad nijedan muškarac do-taknuo nije?!” (*ve lem jemsesnī bešer*). (2) ‘Patiti, pogoditi’. U suri el-E’arāf, 7:95, vidimo ljude kako izjavljuju: “Nesreća i tegobe pogađali su i pretke naše” (*messe ābā’unā ed-darrā’u ve s-serrā’*), dok u suri Fātir, 35:35, oni blagoslovljeni Džennetom opisuju ga kao mjesto „gdje nas nikakav napor ne može pritisnuti” (*lā jemessunā fīhā nesab*) „i gdje nas nikakav umor ne može spopasti“ (*ve lā jemessunā fīhā lugūb*). (3) ‘Konfuzija ili mentalni poremećaj’. Sura el-Beqare, 2:275, poredi one koji su se prepustili zelenoš-tvu s nekim čiji je um poremećen ‘dodirom’ šejtana (*elledhī jetekhabbetuhu š-šeitānu mine l-mess*). (4) ‘Kontakt kože jedne osobe s kožom druge osobe’. Ovo značenje nalazi se u suri Tā Hā, 20:97, u frazi *Lā misāsa*, „Ne dodiruj me!“

8) Pojam *sem'*

Korijen *s – m* – ‘označava opažanje nečega putem uha. Tako imeničica *sem'* označava sposobnost opažanja zvukova a figurativno se koristi za označavanje uha, razumijevanja i poslušnosti ono-me što se čuje.

Izvedenice iz korijena *s – m* – ‘pojavljuju se 185 puta u Kur’anu i to u sljedećim značenjima: (1) ‘Sposobnost opažanja zvukova’. U ovom značenju koristi se u suri el-Insān, 76:2, u kojoj Bog opisuje čovjeka kao biće „obdareno sluhom i vidom“. Isto tako, u suri el-Ahqāf, 46:26, Bog govori o obdarivanju ljudi „slu-hom i vidom i srcima“ (*dže’alnā lehum sem'an ve ebsāren ve ef’ide*). (2) ‘Unutarnji prijem poruke koja se uhom čula’. Sura el-Enfāl, 8:21, upozorava ljude da ne budu „kao oni koji kažu: ‘Mi slušamo’ (*semi’nā*), dok oni ne slušaju“ (*ve hum lā jesme’ūn*). Ovo značenje glagola *semi’u* također se nalazi u citiranoj suri el-Ahqāf, 46:26, koja nastavlja govoriti o onima koji su obdareni „sluhom i vidom, i [spoznajnim] srcima“, govoreći „ali ni sluh nji-

hov, ni vid njihov, ni srca njihova nisu im bili od koristi jer su i dalje odbacivali poruke Božije". Vidi suru el-Beqare, 2:7, koja govori o Božijem „pečaćenju“ određenih ljudskih srca i sluha tako da, čak i ako čuju svojim ušima, neće odgovoriti vjerom. Negativni čin *sem'a* u Kur'anu ne odnosi se na fizičku sposobnost skupljanja zvukova, već na neuspjeh da se odgovori na zvuke koji su se čuli ili na poruku koju oni prenose. Oni koji se ne odaživaju Bogu ili Njegovom poslaniku u Kur'anu se opisuju kao „mrtvaci“. Poslaniku je, kako čitamo u suri er-Rūm, 30:52, rečeno: „I, uistinu, ti ne možeš učiniti da mrtvaci čuju“ (*inneke lā tusmi'u l-mevtā*) „a [tako] ne možeš učiniti da [srcem] gluhi čuju taj poziv“ (*ve lā tusmi'u s-summe d-du'ā*).

9) Pojam *insāt*

Korijen *n – s – t* označava šutnju ili čin šutnje kako bi se nešto slušalo. Trokonsonantski glagol je *nesate/jensitu*, dok je kvadriliteriski glagol *ensate/junsitu* (glagolska imenica: *insāt*).

Ovaj posljednji glagol u Kur'anu se ponavlja dva puta u imperativnoj formi. Njegovo prvo pojavljivanje je u suri el-E'arāf, 7:204, u kojoj se vjernicima naređuje, tokom učenja Kur'ana, da ga „slušaju (*istemi'u leh*), slušaju u tišini“ (*ve ensitū*). Drugi put pojavljuje se u suri el-Ahqāf, 46:29, koja govori o određenim nevidljivim bićima koja su, kada su čula Kur'an, kazala jedna drugima: „Slušajte u tišini!“ (*ensitū*). Prema tome, glagol *ensate/junsitu* odnosi se na čin šutnje u cilju pažljivog usredsređivanja na ono što se čuje. Kada se napuste srce i um kako bi se pažljivo slušalo i razmišljalo o tome šta se čuje, Kur'an donosi milost svojim slušateljima u obliku razumijevanja, znanja i obnavljanja vjere.

10) Pojam samem

Korijen *s – m – m* označava postupak sjedinjavanja kojim se zatvara otvor ili praznina. Iz ovoga deriviramo imenicu *samem* u značenju ‘gluhoća’, implikacija da se nešto zaustavilo na prolazima kroz koje zvuk dolazi u uho.

Korijen *s – m – m* pojavljuje se petnaest puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) ‘Gluhoća’. Imenica *samem* koristi se u ovom značenju u suri Hûd, 11:24 (usp. el-En'âm, 6:25; suru el-Isrâ', 17:46). (2) ‘Zanemarivanje ili odbacivanje slušanja Istine’. U suri el-Mâ'ide, 5:70:71, kaže nam se da su sinovi Israilovi zbog svoje pobune i odbijanja Božijih poruka “postali slijepi i gluhi [srcem]” (*thumme 'amû ve sammû*). Gluhoća ili *samem*, dakle, figurativno se koristi za opis stanja ljudi koji odbijaju slušati Istinu i koji, i kad je čuju, odbijaju da je prihvate. Takvi pojedinci opisani su kao „gluhi, nijemi i slijepi“ (sura el-Beqare, 2:18 i 171, i sura el-Isrâ', 17:97).

11) Pojam udhun

Konsonanti *e – dh – n* sačinjavaju dva korijena bliska u značenju iako različita u izgovoru. Prvi označava uho (*el-udhun*), dok drugi označava znanje (*idhn*). Njihova značenja su povezana tako što kroz uho (*udhun*) stječemo znanje (*idhn*) putem zvučnih signala. Može se reći: *Edhintu bi hadhe l-emr* ('Saznao sam o tome'), ili *ādhenenī*, u značenju: 'on me informisao'. U drugom slučaju, kvadriliterski glagol je *ādhene/ju'dhinu* (glagolska imenica: *īdhān*). Također iz ovog korijena derivirana je kvadriliterska forma *edhdhene/ju'edhdhinu* (glagolska imenica: *te'dhīn*), u značenju 'najava da je počelo vrijeme za jedan od pet propisanih namaza' (*salâh*), i imenica *edhān*, koja se odnosi na poziv na namaz.

Izvednice iz ovog korijena pojavljuju se 101 put u Kur'anu, od kojih se osamnaest odnosi na fizičko uho. Naprimjer, sura el-Mā'ide, 5:45, daje referencu na zakon odmazde u Tevratu: „oko za oko, nos za nos, i uho za uho“ (*ve l-udhun bi l-udhun*). Koristeći riječ *udhun* u figurativnom značenju, sura et-Tevbe, 9:61, ukaže na način na koji su se Poslanikovi neprijatelji njemu rugali, govoreći: „On se sav pretvorio u uho!“ (*huve udhun*), insinuirajući time da će on čuti halucinogene zvuke i pogrešno ih tumačiti kao objave. Na to Kur'an odgovara riječima: „[Jeste], on je sav uho dok sluša ono što je dobro za vas!“ (*qul udhunun khajrun lekum*). Isto tako, u suri el-Enām, 6:25, koristi se plural *ādhān*, ali ne za označavanje ušiju kao organa sluha, već njihove spremnosti da slušaju Božije poruke. Iako izgleda da slušaju Poslanika, oni zapravo ne reaguju, u njihovim (duhovnim) ušima je gluhoća (*fi ādhānihim vaqren*). Treće značenje koje se iz ovog korijena pojavljuje u Kur'anu jeste 'proglaš'. U opisu potencijalne scene sa Sudnjega dana u suri el-E'arāf, 7:44, kaže se da će „glasnik viknuti“ (*edhdhene mu'edhdhinun*) da zločinitelji primaju samo ono što su zaslužili. Četvrto značenje koje nosi izvedenica iz ovog korijena je 'znanje ili naredba'. U suri Gāfir, 40:78, izjavljuje se da nijedan poslanik ne može učiniti nikakvo čudo „osim sa Božijim dopuštenjem [ili naredbom]“ (*illā bi idhnillāh*). Imenica *edhān* koristi se u suri et-Tevbe, 14:7, u značenju 'proglaš', dok sura Ibrāhīm, 14:7, koristi izvedeni glagol *te'edhdhene* u značenju 'najava ili proglaš'.

12) Pojam besar

Konsonanti *b* – *s* – *r* sačinjavaju dva korijena: jedan označava znanje ili poimanje nečega. Iz ovog značenja deriviramo pridjev *besīr* u značenju 'učen' (sa *bi*) ili 'koji opaža razlike' (*bi*), i imeniku *besīre* u značenju 'uvid, mentalni uvid ili razboritost'. S obzi-

rom ne njezin odnos prema pojmu jasnoće i uvida, riječ *besīre* također se može koristiti u značenju dokaza. Trokonsonantski glagol je *besure/jebsuru* (glagolska imenica: *besar*), dok je kvadriliterski glagol *ebsare/jubsiru* (glagolska imenica: *ibsār*), oba u značenju 'vidjeti ili razumjeti', premda prvi glagol dolazi s prijedlogom *bi* (usp. Tā Hā, 20:96), dok drugi dolazi s direktnim objektom. Glagolska imenica *besar* (pl. *ebsār*; usp. el-Hašr, 59:2) odnosi se na vid, dok je *besīre* vizija uma ili srca ili, pak, integrисano, kompletno znanje nečega. Glagol *istebsare* znači 'vidjeti ili biti obdaren razumom, inteligencijom i uvidom', dok glagol *tebe-ssare/jetebessaru* (*tebessur*) znači 'razmišljati ili promišljati'.

Drugi korijen sačinjen od konsonanata *b - s - r* označava zajedničko šivenje dva komada uštavljene kože, dok se imenica *basre* odnosi na izgubljeno kamenje.

Izvedenice iz prvog korijena pojavljuju se na 150 mesta u Kur'anu u formi glagolske imenice i svim glagolskim vremenima, i to u sljedećim značenjima: (1) 'Srčana vizija'. U suri Jūnus, 10:43, Bog retorički pita: „Možeš li ti učiniti da te gluhi čuju (*efe ente tehdi l'-umje*) ako ne razmišljaju“ (*ve lev kānū lā jubsirūn*) (također v. edh-Dhārijat, 51:21). (2) 'Vid'. Ovo značenje nalazi se u Božiljoj izjavi da je On čovjeka „obdario sluhom i vidom“ (sura el-Insān, 76:2; usp. suru Tā Hā, 20:125).

Pridjev *besīr* pripisuje se Bogu u 42 kur'anska ajeta, većinom zajedno s nekim drugim atributom ili imenom. Vidi, naprimjer, suru el-Isrā', 17:1, u kojoj se Bog opisuje kao „Svečujeći, Svevideći“ (*es-Semī'u l-Besīr*), suru Fātir, 35:31, u kojoj se On opisuje kao „Sveobaviješteni, Svevideći“ (*Khabīr Besīr*). Primjetno je da se u suri el-Isrā', 17:17, kvalitet *besīre* (uvida) povezuje s imenicom *khibre* (svjesnost) u odnosu na unutarnja ljudska stanja, dok se *besīre* samo povezuje s njihovim izvanjskim, vidljivim djelima; v. suru el-Beqare, 2:265, u kojoj se izjavljuje: „A Bog vidi sve što radite“ (*vallāhu bi mā ta'melūne besīr*).

13) Pojam *ru'je*

Konsonanti *r* – ‘-j čine korijen koji označava promatranje i viđenje fizičkim očima ili očima uma. Glagolska imenica *re'jun* (pl. *ārā*) odnosi se na ono što osoba vidi svojim očima; a znači i ‘mišljenje, stav, ideja ili uvjerenje’. Refleksivna glagolska forma *terā'ā* znači ‘vidjeti se međusobno’, a imenica *ru'je* odnosi se na viđenje bilo očima bilo srcem. Međutim, dok se imenička forma *ru'jā* odnosi na vrstu vizije koju bi neko imao u snu, imenica *ru'je* odnosi se na viđenje koje neko ima dok je budan. Kada se glagol *re'ā/jerā* koristi u značenju znanja, mišljenja ili opažanja, on tada ima dva direktna objekta. Naprimjer, iskaz *Re'ejtu Zejden khāridžen* može značiti ‘Mislio sam da je Zejd izišao napolje’ ili ‘Znao sam da je Zejd izišao napolje’. Kada se, nasuprot tome, koristi u smislu fizičke vizije, tada ima samo jedan direktni objekt.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 329 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) ‘Svjesnost’. U suri Sebe', 34:6, izjavljuje se da oni „koji su obdareni [prirođenim] znanjem dobro su svjesni da...“ (*jerā elledhīne ūtu l-'ilm*). Isto tako, u suri el-En'ām, 6:75, govori se da je Bog dao Ibrahimu uvid u Svoju vlast nad nebesima i Zemljom (*nurī Ibrāhīme melekūte s-semāvāti ve l-erd*). U suri et-Tevbe, 9:105, izjavljuje se da će „Allah motriti na vaša djela“ (*se jerā Allāhu e'amālekum*). A u suri en-Nisā', 4:51, postavlja se pitanje: “Zar nisi svjestan onih koji...“ (*elem tere illelledhīne...*) (usp. suru el-Beqare, 2:258; suru Jā Sīn, 36:77). (2) ‘Fizičko viđenje’. U suri el-Munāfiqūn, 63:4, koristi se riječ *re'ā/jerā* u značenju viđenja nečega očima: „Kad ih vidiš (*idhā re'ejte-hum*), njihov izgled ti se dopadne“ (*tu'džibuke edžsāmuhum*) (usp. en-Nedžm, 53:11; suru Āli 'Imrān, 3:13). (3) ‘Razmišljanje ili razmatranje’. Ovo značenje glagola *re'ā* nalazi se u suri en-Nahl, 16:79, u kojoj se postavlja pitanje: „Zar, onda, oni [koji potriču Istinu] nisu nikada razmišljali o pticama, koje je [Bog] osporobio da lete zrakom?“ (*elem jerev ile t-tajri musekhkharātin fi*

l-dževv) (usp. el-En'ām, 6:27). (4) 'Gledanje i slušanje'. U suri el-En'ām, 6:68, kaže se vjernicima „kada vidite“ (*idhā re'ejte*) one koji omalovažavaju Božije poruke, okrenite se od njih sve dok ne počnu govoriti o nečem drugom.

14) Pojam *nezar*

Osnovno značenje trokonsonantskog korijena *n – z – r* jeste 'viđenje, ispitivanje i razmišljanje o nečemu'. On se također može odnositi na čin čekanja ili očekivanja nečega. Particip aktivni *nāzir* može se odnositi na oko, dok se glagolska imenica *nezar* odnosi na proces mišljenja, promišljanja, mjerena i procjene nečega. Fraza *Nezare ilejhi* znači 'Pogledao ga je', dok iskaz *Nezare fil-emr* znači 'Razmatrao je ili proučavao stvar'.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se 139 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Milost'. U suri Āli 'Imrān, 3:88, govori se da oni koji svjesno odbacuju Istinu neće dobiti milost ili predah (*ve lā hum junzarūn*) na budućem svijetu. (2) 'Očekivati ili čekati'. U suri Jā Sīn, 36:49, kazuje nam se da zločinitelje „očekuje ništa više osim“ (*mā jenzurūne illā*) „jedan udar [Božije kazne]“ (*sajhaten vāhide*) (također v. suru el-En'ām, 6:158). (3) 'Razmatranje ili razmišljanje'. U vezi s onima koji poriču oživljene, u suri el-Gāšije, 88:17, pita se: „Zar se oni [koji poriču onaj svijet] nikada ne zagledaju (*efelā jenzurūne ilā*) u oblake vodom bremenite, [i zar pažljivo ne promatralju] kako su stvoreni?“ (Za istovjetno značenje također v. suru el-'Ankebūt, 29:20; suru Āli 'Imrān, 3:137; suru el-En'ām, 6:11, i suru Jūnus, 10:101). (4) 'Gledati'. U suri el-Qijāme, 75:23, opisuju se lica onih u Džennetu kako "gledaju Gospodara svoga" (*ilā rabbihā nāzire*).

Glagolska imenica *nezar* odnosi se na čin pristupanja nečemu kroz viđenje bilo da je u pitanju viđenje fizičkim očima ili očima uma ("pogledaj" – sura el-Muddeththir, 74:2; „vidi“ – sura

en-Neml, 27:27; "posmatraj" – sura et-Tāriq, 86:5, i sura Gāfir, 40:21; „razmotri“ – sura 'Abese, 80:24, i sura el-E'arāf, 7:185). Forma kvintilitera *intezare/jenteziru* (glagolska imenica: *intizār*) znači 'pristupiti nečemu s predviđanjem'. Nešto možete pogledati (*tenzuru ile š-šeј*), ali da ga ne vidite (*ve lā terāhu*). S druge strane, nešto možete pogledati i istražiti ga izbliza i fizičkim očima i očima uma.

15) Pojam mušāhede

Konsonanti š – h – d sačinjavaju korijen koji označava prisustvo, znanje i prenošenje znanja drugima. Trokonsonantski glagol je *šehide/ješhedu* (glagolska imenica: *šeħāde*), dok se imenica *mešhed* odnosi na prizor, pogled ili mjesto okupljanja. Particip aktivni *šāhid* (pl. *šuhūd*) je svjedok kao i nadgrobni spomenik (koji "svjedoči" prisusutvo nekoga sahranjenog na određenom mjestu). Glagol *šehide* može značiti 'svjedočiti ili dati iskaz o tome ko je u pravu, a ko u krivu' (usp. en-Nisā', 4:41), dok se imenica *šeħāde* može odnositi na nečije svjedočenje, tj. na konačni izvještaj očevidaca. Imenica *šeħīd* (pl. *šuhedā'*) odnosi se na mučenika koji umire u svjedočenju neke stvari, a čiju odanost meleci svjedoče. Riječ *šeħīd* također se može odnositi na nekoga čije je svjedočenje pouzdano i na nekoga ko ima znanje i svjesnost o svemu oko sebe.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se u 160 ajeta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Svjedočenje'. Ovo značenje koristi se u suri en-Nisā', 4:41, i 4:72; suri el-Burūdž, 85:7, i suri en-Nisā', 4:69). (2) 'Melek čuvar'. U suri Qāf, 50:21, kazuje se da će se na Danu proživljena svaka duša pojaviti s „[melekom] koji tjeri (*sā'iq*) i [melekom] koji svjedoči“ (*ve šeħīd*). (3) 'Muslimanska zajednica'. U suri el-Beqare, 2:143, ukazuje se na muslimansku zajednicu kao na „svjedoka“ drugim narodima (*šu-*

hedā' 'ale n-nās). (4) 'Pozvati nekoga kao svjedoka'. Ovo značenje nalazi se u suri et-Talāq, 65:2; i suri el-Beqare 2:23.

16) Pojam *'amā*

Konsonanti ' – *m – j* formiraju korijen koji označava prikrivanje i pokrivanje. Trokonsonantski glagol glasi *'amije/ja'mā* u značenju 'biti ili postati slijep', a glagolska imenica *'amā* označava sljepilo. Iz ovoga deriviramo muški singularni pridjev *e'amā* u značenju 'slijepac ili bez vida' (ženski singular: *'amjā*, a plural muškog roda: *'amūn*, *'umj* ili *'umjān*. Međutim, kada ljudi koriste frazu *Mā e'amāhu*, to znači 'Kako je samo on slijep!' i oni ne govore o fizičkom sljepilu.

Izvedenice iz korijena ' – *m – j* pojavljuju se 33 puta z Kur'anu i to u sljedeća dva značenja: (1) 'Sljepilo srca', kao što čitamo u suri el-Hadždž, 22:46: „Uistinu, nisu to oči njihove koje su postale slijepе – već su slijepa srca u njihovim prsima!“ (*ve lākin ta'mā el-qulūbu l-letī fi s-sudūr*). Isto tako, sura el-Isrā', 17:72, upozorava da svako ko bude duhovno slijep u ovom životu (*men kāne fī hādhīhi e'amā*) "bit će slijep [i] na onome svijetu" (*fe huve fi l-ākhireti e'amā*) (usp. Fātir, 35:29). (2) 'Sljepilo očiju'. Na fizičko sljepilo ukazuje se u suri el-E'amā, 80:2, i suri en-Nūr, 24:61.

17) Pojam *'ajn*

Korijen koji sačinjavaju konsonanti ' – *j – n* ima nekoliko značenja. Jedno je 'fizičko oko' ('*ajn*, pl. *e'ajun*, *'ujūn*, *e'ajān*), dio tijela koji nam omogućava da gledamo. Riječ '*ajn* također se odnosi na špijuna ili na izvor vode. Iz ovog korijena deriviramo kvadriliterски glagol *'ajene/ju'ājinu* (glagolska imenica: *mu'ājene* ili *'ijān*) u značenju 'vidjeti ili razmotriti'. Otuda, ako bi neko rekao: *Leqītu-*

hu 'ijānen, to bi značilo 'Sreo sam ga lično, licem u lice'. Imenica *'in* odnosi se na divlju kravu, a divlji bik naziva se *e'ajen*.

Izvedenice iz ovog korijena pojavljuju se na 65 mesta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima: (1) 'Oko'. U suri Āli 'Imrān, 3:13, suri Jūsuf, 12:84 i suri el-Mā'ide, 5:45, koristi se termin *'ajn* u značenju 'fizičko oko'. (2) 'Izvor vode'. Ovo značenje riječi *'ajn* nalazi se u suri el-Beqare, 2:60. (3) Kao metafora za čuvanje i zaštitu. U suri Tā Hā, 20:39, Bog govori Musau o Svojoj namjeri da Musa „raste pod pogledom Mojim“, tj. pod Njegovom Božanskom zaštitom i uputom.

4 Ma'rifa u Kur'anu

PRVO: DEFINICIJA MA'RIFE

Et-Tehnāvī nabraja nekoliko definicija *ma'rife*, koje se mogu sumirati kako slijedi: *ma'rife* je znanje u smislu neograničenog shvatanja, bilo da je u pitanju spoznaja koju pojedinac sam formira, ili vjerovanje u pojam ili afirmaciju predstavljenu izvana. Ona uključuje shvatanje suštinske prirode jednostavnog subjekta kao i mentalno potvrđivanje različitih stanja u kojima taj subjekt može postojati. Također, ona uključuje shvatanje složenog subjekta bilo kao originalnu konceptualizaciju ili potvrdu konceptualizacije koju je načinio neko drugi. Isto tako, ona uključuje shvatanje i partikularnog i univerzalnog bilo u terminima temeljnog razumijevanja ili u terminima relevantnih pravnih pravila. Shvatanje partikularnog događa se na osnovu dokaza i nakon prethodnog nedostatka znanja i razumijevanja.

1) Lingvistička definicija ma'rife

Prema Ibn Fārisu, konsonanti ' – r – f formiraju dva korijena, od kojih jedan označava suksesiju, kontinuitet i koheziju, a drugi mir i tišinu. Riječ *ma'rife* (pl. *me'ārif*) koristi se nasuprot riječi *nekire*, gdje se *ma'rife* odnosi na određen, poznat subjekt, dok se *nekire* odnosi na subjekt koji niti je određen niti poznat. Štaviše, termin *ma'rife* koristi se u kontekstu pohvale nečijeg mišljenja, izoštrene percepcije ili inteligencije.

2) Definicija ma'rife na osnovu uobičajene upotrebe

Riječ *ma'rife* koristi se za ukazivanje na određenog člana neke vrste ili grupe. Drugim riječima, to je termin koji, zahvaljujući običaju i neiskazanom dogovoru unutar lingvističke zajednice, ukazuje na određen, poznat subjekt. Zamjenice, vlastite imenice, pokazne zamjenice i pravilne imenice kojima prethodi određeni član – sve one služe da ukažu na to da je subjekt na koji se odnose *ma'rife* (određen).

U suri edh-Dhārijāt, 51:56, Bog kaže: "Stvorio sam džine, nevidljiva bića, i ljude samo zato da Me mogu [spoznati i] obožavati" (*ma khalaqtu l-džinne ve l-inse illā li ja'budūn*). Sintagma *li ja'budūn*, „da Me mogu obožavati“, implicira znanje vjere, tj. znanje putem vjere u Božansko Biće koje obožavamo.

Skolastički teolozi i logičari koriste riječ *ma'rife* da označe razumijevanje kojem prethodi nedostatak razumijevanja. Ona se također koristi da označi formiranje slike u umu, potvrđeno vjeđovanje koje odgovara stvarnosti te shvatanje univerzalnog ili složenog pojma.

3) Tehnička definicija ma'rife

Termin *ma'rife* pojavljuje se 24 puta u Kur'anu i 67 puta impliciran u raznim drugim izvedenicama iz korijena ' – r – f. Većina

ovih primjera prenosi smisao znanja deriviranog kroz fizička osjetila i tiče se vidljivih kvaliteta ili karakteristika. U suri el-Beqare, 2:146, Bog objavljuje: „Oni koji su nekada udostojeni Objavom znaju Poslanika (*ja'rifūnehu*) kao što znaju vlastitu djecu“ (*kemā ja'rifūne ebnā'ehum*). Ovo značenje glagola '*arefe*' suprotno je arapskom glagolu *enkere*, koji znači 'nijeći ili odbiti prepoznati'. Ovo značenje predmetne riječi koristi se u suri el-Mu'minūn, 23:69, u kojoj Bog pita: „Ili oni, možda, nisu prepoznali svoga Poslanika (*lem ja'rifū resūlehum*), pa ga tako nijeće“ (*fe hum lehu munkirūn*). Nešto drugačije značenje glagola '*arefe*' nalazi se u suri Muhammed, 47:6, u kojoj se govori o tome kako će Bog primiti vjernike „u Džennet s kojim ih je upoznao“ (*'arrefehā lehum*). Glagol '*arrefe*' može, u ovom kontekstu, također značiti 'načiniti lijepim i prijatnim'.

Na temelju upotrebe u Kur'anu, glagol '*arefe*' odnosi se na čin stjecanja znanja ili razumijevanja putem signala ili znakova koji su uočljivi u zemaljskom području. U suri er-Rahmān, 55:41, kaže se da će „svi koji su ogrezli u grijehu sigurno biti poznati (*ju'refu l-mudžrimūn*) po biljezima svojim“ (*bi sīmāhum*). Glagol '*arefe*' također se koristi u suri el-Mutaffifūn, 82:24, u značenju gledanja ili opažanja. Zato Bog kaže Poslaniku da će on, kad vidi vjernike u Džennetu, opaziti ili vidjeti sjaj blaženstva na njihovim licima (*ta'rifu fi vudžūhihim nadrete n-ne'im*). Bilo da je dokaz na kome se temelji znanje čisto racionalan po naravi ili se sastoji od mudrosti i svjedočenja prenijetih od drugih, ono će biti primljeno u pismenoj ili usmenoj formi. Na znanje utemeljeno na racionalnom dokazu ukazuje se u suri en-Neml, 27:93, u kojoj nam se kaže da će Bog „u svoje vrijeme učiniti da vidite [istinu] Njegovih poruka, i onda ćete ih, sigurno, spoznati [ona-kvima kakve jesu]“ (*fe ta'rifūnehā*) (usp. el-Ahzāb, 33:59). Isti smisao prenosi se u suri en-Nahl, 16:83, u kojoj nam se kaže da su oni koji poriču Istinu „potpuno svjesni blagodati Božijih“ (*ja'rifūne ni'met Allāh*), „ali i pored toga, oni ih poriču [kao takve]“ (*thumme junkirūnehā*).

DRUGO: PRIRODA MA'RIFE

1) Pojam prirode ma'rife

Znanje je kvalitet koji se može pripisati živome biću. Ono je odnos koji nastaje između razumnog bića i poznatog predmeta. Kada govorimo o „prirodi znanja“, mi težimo da definiramo ili odredimo odnos između spoznавatelja i spoznatog te procesa putem kojeg se on formira.

Odnos otjelovljen u znanju povezuje se sa ciljem ljudskog postojanja na Zemlji i pitanjem ljudskog preživljavanja. Odnos između razumnog bića i poznatog objekta, koji se formira unutar svjesnosti razboritog ljudskog bića, može biti u formi ideja ili doktrina.

Ovdje je posebno važan odnos između znanja i postojanja. Koje od ovoga dvoga ima prioritet: esencija ili egzistencija? A kad se stekne znanje, da li smo mi onda upoznali suštinu nečega? Ili je to puka forma ili jedan arhetip? Nadalje, da li ono što znamo znamo na nivou univerzalija ili partikularija? Gdje egzistiraju univerzalije i koja ih vrsta egzistencije karakterizira? Koji su alati ili sredstva stjecanja znanja i kako ćemo ga steći?

2) Priroda ma'rife u Kur'anu

Na osnovu navedenog, možemo reći da se znanje, onako kako je predstavljeno u Kur'anu, sastoji od činjenica, potvrda i pravila, kao i razumijevanja i konceptualizacija koje formiramo o ovom ili onom objektu kao rezultat onoga što primamo putem čulnih percepција i/ili našeg razuma. Znanje o kojem ovdje govorimo je sigurno, nesumnjivo razumijevanje koje se bez sumnje priznaje za istinu i u odnosu na koje ne postoji mogućnost greške ili iluzije.

a) Izvor ma'rife

Svaka stvar svoj izvor pronalazi u Uzvišenom Bogu. Riječ je o Bogu Koji sve stvari uvodi u postojanje uključujući kosmos i zakone koji njime ravnaju. Znanje je Božija kreacija i milost kojom On daruje ljudska bića zahvaljujući sklonostima i potencijalima koje je On usadio unutar njih. Bog nam je podario prirodnu želju traganja za istinom i sredstvima stjecanja znanja. On "vas je izveo iz utroba vaših majki, a da ništa niste znali – i On vas je obdario sluhom, i vidom, i razumom, kako biste zahvalni bili" (sura en-Nahl, 16:78). Dar sluha, vida i razuma stoga su među uvjetima koji omogućavaju stjecanje znanja.

Razlike u mišljenjima među muslimanskim školama mišljenja o tome kako nastaje znanje pojatile su se iz različitosti njihovog načina razumijevanja kur'anskih ajeta koji govore o izvoru ljudskoga znanja. Jedan takav ajet ima veze s Božijim podučavanjem Adema: „I On poduči Adema imenima svih stvari; a onda ih predovi melecima i reče: 'Recite Mi vi imena ovih [stvari] ako je istina ono što kažete?'" (sura el-Beqare, 2:31). Izazivajći meleke na ovaj način, Bog je pokazao Ademovu superiornost u znanju u odnosu na njih, posebno dostojanstvo koje je dodijeljeno Ademu te Božiju uzvišenost i moć. Ovo kazivanje ukazuje da izvor znanja počiva u inicijalnoj potvrdi informacije od strane našeg prvog pretka.

b) Intuitivna i stečena ma'rifa

Na osnovu navedenog kur'anskog izvještaja o Ademu, učenjaci su postavili određena pitanja o tome šta je to čemu je Adem podučen: Da li ga je Bog podučio svem znanju ili samo njegovim temeljnim principima? Da li ga je Bog podučio uvodeći nužno znanje u njegov um istovremeno mu dajući sposobnost za jezik, nakon čega će i jezik i znanje biti stečeni ljudskim instruktivnim postupkom? Nadalje, kakav je to proces kojim se jezik podučava i uči i kako se počinje usvajati?

c) *Prvi nivo ma'rife koje je dobilo prvo ljudsko biće*

Citirani kur'anski iskaz da je Bog „podučio Adema imenima svih stvari“ sugerira da je Bog Adema podučio jeziku koji je označavao prirodu stvari ili koji je izazvao mentalne slike povezane s njima. Razumijevanje imena iziskuje od nas da prvo shvatimo njegov referent, tj. objekt koji on imenuje. Bez referenta imena nema značenja. Stoga, imenovani subjekt – referent – prvo mora biti konceptualiziran. Ime referenta može biti samopostojeci subjekt ili kvalitet koji se nalazi u nečemu drugom, tako da, kada se ime spomene, ovaj kvalitet se istovremeno pojavljuje u umu.

Ljudska ma'rifa nakon primordijalnih spoznaja

Ne temelji se sva stečena *ma'rifa* na logičkom dokazu. Ovo ne znači da je um neaktiv u nekim vrstama stečenog znanja. Zapravo, to jednostavno znači da je ljudska sposobnost stjecanja znanja šira i inkluzivnija od racionalnih ili logičkih moći. Jedna osoba, naprimjer, može dobiti jasne, ispravne i razumljive logičke premise, ali ipak još nije uvjeren u istine ili činjenice na koje ukazuju te premise.

Ljudska bića imaju urođenu sklonost da traže dobrotu, sklonost koja im pomaže da shvate i prihvate istinu. Ova urođena sposobnost, koja je obilježena inherentnom logikom koja nadilazi kodifikovanu logiku uma, odražava se u dvije osnovne vrste dokaza koje Bog iznosi za Svoje jedinstvo. Prva vrsta jesu dokazi iz fizičkog svemira, koji se opažaju posmatranjem vanjskog svijeta, dok se druga vrsta dokaza opaža posmatranjem svoje nutrine. Tako Bog u suri Fussilet, 41:53, kaže: „Mi ćemo učiniti da oni potpuno shvate Naše poruke [preko onoga što opažaju] u najširom obzorjima [Svemira] i u sebi samima, tako da će im postati jasno kako je ova [Objava] zaista istina.“ Isto tako, u suri edh-Dhārijāt, 51:20–21, čitamo: „I na zemlj su znakovi [Božijeg postojanja, vidljivi] svima koji su obdareni unutar-

njom izvjesnošću, kao što [ima znakova o tome] u vama samima; zar to ne vidite?!" Međutim, sama dostupnost takvih dokaza, vanjskih i unutarnjih, nije dovoljna da bi se došlo do znanja. Mi sami moramo se baviti dokazima na način koji će voditi razumijevanju i vjeri. Postoje pojedinci koji zanemaruju svoje urođene receptivne i perceptivne sposobnosti kroz djela neposlušnosti. Takvi ljudi ne mogu imati koristi od dokaza koje imaju na raspolaganju. Zato, umjesto da im pomognu, takvi dokazi jednostavno služe da ih osude zbog njihova odbijanja da ih prime.

Kur'anska učestala upotreba termina *le'alle*, koji znači 'možda' ili 'u nadi da će...', u odnosu na temu *ma'rife* jeste druga indikacija da upotpunjene vanjske uvjete za stjecanje znanja nije garancija da će pojedinac morati naučiti i doći do istine. U suri el-Beqare, 2:219, naprimjer, kaže se: „Bog vam objašnjava Svoje poruke kako biste mogli razmišljati“ (*le'allekum tetekekkerūn*; usp. 2:266). Također, u suri el-Beqare, 2:242, čitamo: „Bog vam objašnjava poruke Svoje – kako biste mogli [naučiti] da koristite svoj razum“ (*le'allekum ta'qilūn*); usp. el-Enām, 6:151). Prema tome, pojedinci *ma'rifu* mogu stjecati u zavisnosti od njihove spremnosti da je prime. Kur'an prikazuje različite nivoe znanja ili razumijevanja. Prvi nivo događa se na stepenu fizičkih opažaja omogućenih kroz tjelesna čula i zaključke do kojih se došlo putem razuma na osnovu tih opažaja. Drugi nivo može se nazvati posebnom uputom koja dolazi putem Božije objave. Oni prijemčivi Božanskom svjetlu takvo znanje formiraju u postepeno rastućim nivoima, za razliku od postepeno opadajućih nivoa koje doživljavaju oni koji se zavaravaju.

Zato je postizanje znanja povezano s ljudskim pogledima ili s njihovom voljom da iskoriste dokaze koje imaju. Početni nivo, sadržan u realnostima oko i unutar nas, dostupan je svakoj tjelesno i umno sposobnoj odrasloj osobi. Tako Bog kaže: „Mi ne bismo nikad kaznili [neku zajednicu za krivicu koju počini] prije nego što im poslanika pošaljemo“ (sura el-Isrā', 17:15). Isto tako,

u suri en-Nisā', 4:165, kaže nam se da je Bog poslao poslanike kao donosioce dobrih vijesti i upozorenja, „kako ljudi ne bi mogli imati nikakvog izgovora pred Bogom“. Otuda, niko nije isključen iz ovog prvog nivoa znanja, osim onih koji se, zbog svoje mладости ili gubitka mentalnih sposobnosti (spavanjem ili ludilom), ne smatraju moralno odgovornim.

Drugi nivo znanja, koji vodi uputi, zavisi od pogleda ili spremnosti pojedinaca. Treći nivo znanja, koji podrazumijeva povećanje upute, vjere i svjesnosti Boga proizlazi iz drugog nivoa, s tom razlikom da je ovaj treći nivo dodatna milost koja dolazi od samoga Boga i nema ništa s ljudskim djelom ili intervencijom.

Svjetovne nauke imaju dva cilja. Prvi cilj tiče se ovozemaljskog područja, a on je prenošenje znanja koje se može dobiti od strane vjernika i nevjernika podjednako, jednostavnim raspolažanjem resursima koje je Bog stavio svima na raspolaganje. Vjernik, međutim, zarađuje veću zaslugu zato što njegova nagrada neće biti samo na ovom svijetu, već i na budućem, pored činjenice da će on ili ona postići veći uspjeh u svojim naporima. Što se tiče drugog cilja, on je omogućavanje vjerniku da stekne veću zaslugu na budućem svijetu. Nevjernik je liшен ove druge – svjetovne nagrade. U suri el-En'ām, 6:44, čitamo: „Onda, kad su zaboravili sve što im je bilo rečeno da uzmu k srcu, Mi im otvorisemo kapije svega što je [lijepo] sve do trenutka kada ih – čak dok su uživali u onome što im je bilo darovano – iznenada ne ukorisimo; i, eto, oni klonuše duhom.“

Kad je u pitanju vjernik, što on ili ona više sazna o tome kako da se bavi svakodnevnim poslovima u ovom životu, jača je njegova ili njezina vjera, i viši stepen njemu ili njoj obećava se na budućem svijetu.

Majstorstvo zadatka iziskuje ispunjenje dva uvjeta: sposobnost i mudrost. Sposobnost se sastoji u posjedovanju osnovnih materijalnih sredstava i potrebnih ljudskih resursa te potrebnih sredstva za zaštitu i očuvanje tih resursa. Mudrost se sastoji u

znanju kao i u njegovoj dobroj upotrebi i upravljanju, kao što Bog u suri el-E'arāf, 7:96, kaže: „A da su ljudi tih zajednica samo uzvjerovali i da su bili svjesni Nas, Mi bismo im, zaista, otvorili blagodati nebesa i Zemlje...“

Svrhu ljudskih bića na Zemlji Kur'an predstavlja kao upravljanje (*istikhlāf*), koje je forma služenja. Nasuprot tome, sekularna filozofija ljudsku svrhu shvata u suštinski materijalističkim terminima. Posljedično tome, najviša forma znanja iz kur'anske perspektive jeste vjera u Boga. Zato je nevjerništvo (*kufr*) suprotstavljeno ne samo vjeri (*īmān*) već i znanju (*ma'rife, 'ilm*). Zbog toga Kur'an pitanje znanja tretira više u odnosu na srce (*el-qalb, el-lubb, el-fu'ād*) nego što to čini u odnosu na bilo koji drugi aspekt ljudskoga bića. Jasno je, dakle, da ono što Kur'an smjera upotrebom termina „znanje“ nije samo teoretsko shvatanje pojmove i informacija već, zapravo, svjesnost koja se temelji u primordijalnoj ljudskoj prirodi i voljnosti potčinjavanja Božijoj vladavini.

Traganje za znanjem proces je koji uključuje sve ljudske opažaje, fizičke i nefizičke, kao i prethodno stečeno znanje bez obzira da li je ono primljeno od drugih ili Božanskom objavom, i zbog toga znanje možemo svrstati u tri vrste: (1) urođeno, (2) intuitivno i (3) teoretsko. Urođeno znanje je nešto sa čime se ljudsko biće rodi, kao što je instinktivno znanje djeteta kako da doji svoju majku. Intuitivno znanje uključuje opažaje i spoznaje koje se događaju kao podrazumijevajuće bez potrebe za istraživanjem ili rasuđivanjam. Nečiji osećaj dodira, naprimjer, prenosi osjećaj sagorijevanja ako se dotakne vatre. Tako pojedinac zadobiva iskustvo vatre, koje, zajedno s drugim međudjelovanjima u njegovom ili njezinom okruženju, gradi rezervoar stečenog znanja koje ne iziskuje svjesno mišljenje ili rasuđivanje. Stoga se fizički osjećaj može povezati s prozorima uma o materijalnom, vidljivom svijetu. Teoretsko znanje iziskuje izučavanje, istraživanje i intencionalno rasuđivanje. Memorija snima osjetilne podatke potvrđene kroz konkretno iskustvo. Ovi podaci tako, zajedno s informacijom primljenom

od drugih, postaju materijal na osnovu kojeg um formira i razvija ideje i pojmove.

Kur'an potvrđuje važnost primljenog znanja od onih koji su bili prije nas i poziva nas da integrišemo naučeno znanje kroz sam Kur'an i objave primljene od ranijih Božijih poslanika i ono što je preneseno od njihovih sljedbenika. Ova integracija događa se putem dvostrukog procesa potvrđivanja (*tasdīq*) i provjeravanja (*hejmene*) (v. el-Mā'ide, 5:48, i eš-Šūrā, 42:13). Proces provjeravanja sastoji se u odobravanju svakog dijela ranijih objava koje nisu iskrivljene ili falsifikovane.

a) Ciljevi ma'rife predstavljeni u Kur'anu nisu suštine, već atributi

Neki učenjaci filozofiju vide kao proces generalizacije pomoću kojeg se pojedinačne manifestacije vrijednosti ponašanja, izražavanje znanja i polja učenja u svim njihovim različitostima vraćaju na jedinstveni izvor. Funkcija filozofije jeste da izvučemo implicitne dimenzije sudova koje donosimo, ideja koje formiramo i vjerovanja koja smo prihvatali, i damo im direktno, otvoreno izražavanje. Ova konceptualizacija filozofije podupire stanovalište da je filozofsko mišljenje intimno vezano za religiju, odnosno da se filozofski interes pojavio kao neka vrsta intelektualne kritike vjerskih i moralnih vjerovanja.

Kur'an nas napućuje na očigledne realnosti od kojih ćemo imati koristi na oba nivoa: nivou znanja i djela. Ovo se može vidjeti u suri el-Beqare, 2:189, u kojoj stoji: "Oni će te pitati o mlađacima. Reci: 'Oni označavaju razdoblja za [razne događaje] ljudskog roda, i ono za hadždž.'" Izuzetno praktičan, odgovor koji je ovdje dat upućuje na radozonalost ispitanika o drugim pitanjima, kao što je pitanje zašto se Mjesec pojavljuje kao obična nit na početku mjeseca, nakon čega se popunjava kako bi se formirao pun mjesec, i nakon čega se vraća u svoje bivše stanje. Slična poenta prenosi se u različitim terminima u suri el-Mā'ide,

5:101: "O, vi koji ste dosegli vjerovanje, ne raspitujte se o stvarima koje bi vam mogle izazvati tegobu, ako bi vam morale biti objavljene", i u suri el-Isrā', 17:85: „I oni će te pitati o [naravi] Božanskog nadahnuća. Reci: 'Ovo nadahnuće [dolazi] po zapovijedi Uzdržavatelja moga; a [vi, ljudi, ne možete shvatiti njegovu narav, pošto] vam je podareno vrlo malo [istinskog] znanja.' Suštinska priroda stvari poznata je samo Bogu.

Islamski pristup razlikuje se po tome što on priznaje postojanje stvari u dvostrukom domenu: nevidljivog (*el-gajb*) i vidljivog (*eš-šeħāde*), tj. u domenu pristupačnom ljudskom razumu i čulnoj percepciji i onom koji počiva iznad ovih ljudskih sposobnosti. Islamski misaoni sistem prepoznaće sposobnost ljudskih bića da sagledaju postojanje i attribute različitih subjekata; međutim, on poriče našu sposobnost da znamo suštinsku narav stvari, smatrajući da takvo znanje nije obavezno da ispunimo naš cilj u životu.

Veza koju Kur'an potvrđuje između znanja i ljudskog bića koje zna zanemaruje se od strane tzv. naučnog istraživačkog metoda ovog doba, koji uništava ili odbija povezanost koju je Bog napravio između nas i svemira u kojem živimo. Ljudi su dio kosmosa i njihovi životi bit će ispravni samo onda kada njihova srca kucaju u njegovom ritmu. Pristup utemeljen na vjeri ni na koji način ne umanjuje sposobnost naučnog metoda da dođe do razumijevanja pojedinačnih činjenica. Naprotiv, on argumentira ovo razumijevanje povezivanjem činjenica jednih s drugima.

b) Ma'rifa i postojanje

Kur'an nas poziva da započnemo s postojanjem kao osnovom za *ma'arifu*. Ne postoji apstraktno istraživanje ili apstraktno znanje. Zapravo, vjera je fenomen koji se javlja u svijesti duboko unutar bića. U svakom društvu, doktrina se uči i život živi u skladu s njom čak i prije nego što pojedinac dosegne stepen svjesnosti. Pojedinac vjeruje u određenu doktrinu prije formuliranja

teorije znanja ili *ma'rife*. Uloga *ma'rife* jeste da ljudima omogući da ispitaju svoja uvjerenja i vjerovanja, tako da, ukoliko su uvjerenja mogu ih potvrditi, a ako nisu uvjerljiva, mogu ih odbiti. Naravno, na ovaj proces utječu faktori okoline i odgajanja kao i urođene dispozicije.

Ma'rifa podrazumijeva svjesnost o onome u što neko vjeruje. Porijeklo vjerovanja u Kur'anu je isto kao porijeklo ljudskoga znanja. Vjerovanje potječe iz razmišljanja ili postojanja subjekata. Kao takvo, postojanje je lađa koja sadrži i prevazilazi oblast *ma'rife*, a *ma'rifa* je svijest o tome šta vjerovanje iziskuje na nivou ponašanja i načina života.

Kur'an pobuđuje primordijalnu ljudsku narav inspirisnjem vjere u Boga kao jedinog stvoritelja svemira. Odатle proizlazi da postojanje Uzvišenog Boga, i postojanje općenito, pretodi ljudskim bićima i ljudskom razumijevanju. Postojanje je uzrok, a znanje je jedna od njegovih posljedica. Zato Kur'an potvrđuje izvanjsko postojanje subjekta koji je nezavisan od poznавanja samoga sebe i svoje percepcije ili razumijevanja. Sura el-Beqare, 2:30, kaže nam: „Tvoj Uzdržavatelj rekao je meleci-ma: ‘Zaista, Ja ču baš sada na Zemlji namjestiti onoga koji će je naslijediti!’“ U sljedećem ajetu kaže nam se da je Bog „podučio Adema imenima svih stvari“ (2:31). Ova dva ajeta indiciraju da nebesa, Zemlja i meleci postoje nezavisno od ljudskih bića te da su stvoreni prije nas. Stoga je postojanje ovih subjekata bilo izvor ljudske *ma'rife*.

Štaviše, izvanjski realiteti *vis-à-vis* ljudskih bića mogu se podijeliti u dvije kategorije. Prva kategorija sadrži subjekte koji pripadaju području čulne percepcije, i koji okružuju ljudska bića u svijetu prirode uključujući biljni i životinjski svijet, neživa bića i druge ljude. Druga kategorija sadrži subjekte koji pripadaju području koje prevazilazi čulnu percepciju uključujući Vječnu ploču (*el-Levh el-mahfūz*), koja je vječni prototip vječnoga Kur'ana, nebesa i Džehennem, i Božiji tron. Kur'anska objava bila je poziv

za buđenje ljudskim bićima da „čitaju“ u ime Gospodara Koji ih je stvorio i Koji je stvorio područje postojanja čiji smo mi dio: „Čitaj u ime Uzdržavatelja svoga Koji stvara – stvara čovjeka od zametne ćelije! Čitaj – jer najdarežljiviji je Uzdržavatelj tvoj, Koji je poučio čovjeka peru – poučio čovjeka onome što nije znao“ (sura el-Aleq, 96:1–5).

Kao što smo istakli, postojanje je daleko šire od područja ljudskog znanja. Islamsko učenje koje se tiče dvostrukog područja, onoga koje je nepristupačno ljudskom opažanju (*el-gajb*) i onoga koje je ljudski opažljivo i saznatljivo (*eš-šeħāde*) jeste centralno za Kur'an. To učenje služi kao najjači argument za relativnost znanja i konačnost, kvantitativnu i kvalitativnu, ljudskoga razumijevanja. Bog je jasno stavio do znanja da razumijevanje i opažajne sposobnosti koje nam je On dao imaju za cilj da nam omoguće da ispunimo svoju ulogu upravitelja i namjesnika na Zemlji, što je uloga koja je, zapravo, dodijeljena da nam pomognе da postignemo naš konačni cilj Božijih sluga i obožavatelja. Ljudsko biće s najvećim znanjem od svih bio je poslanik Muhammed, kome je Bog naredio: „Reci: 'Uzdržavatelju moj, učini da porastem u znanju!'“(sura Tā Hā, 20:114). Isto tako, u suri Jūsuf, 12:76, podsjećamo se da „iznad svakog ko je obdaren znanjem ima Jedan Koji sve zna“.

TREĆE: PODRUČJE MA'RIFE

Kao što smo vidjeli, znanje se shodno Kur'anu dijeli u dva područja: *el-gajb* i *eš-šeħāde* (usp. er-Ra'd, 13:9). U odnosu na ovaj svijet, mi vjerujemo u područje *el-gajba* putem čina vjere bez njegova viđenja našim vlastitim očima ili osjećaja na opipljiv način; naš razum ne obuhvata ni detalje ni način na koji on funkcioniра. Posljedično tome, možemo kazati da postoje dvije različi-

te vrste vjere: ona koja se primjenjuje na konkretan svijet oko nas i ona koja se primjenjuje na područje *el-gajba*. Kada je u pitanju ona prva, mi koristimo i naša fizička čula i naš um, ali kada je u pitanju ona druga, tu naša fizička čula nemaju direktnu ulogu. Značajno je ovdje istaći da Bog u Kur'anu govori o univerzumu koji se sastoji od brojnih svjetova. U suri el-Fātiha, 1:2, kaže se: „Sva hvala i pohvala duguje se samo Bogu, Uzdržavatelju svih svjetova.“ Iz ovoga možemo zaključiti da postoje brojni svjetovi, ali svi ti svjetovi pripadaju bilo području ljudskog opažanja (*eš-šeħāde*) ili području ljudskog neopažanja (*el-gajb*).

1) Odnos između *el-gajba* i *eš-šeħāde*

Područje *eš-šeħāde* u Kur'anu se često označava kao *el-āfāq* ('horizonti'), koje se manifestira u svijetu prirode, dok se o *el-gajbu* često govori s referencom na unutarnji, duhovni svijet *el-enfus* (dosl. 'bića'), s ovim dodatnim domenima koji se često spominju u paru. Ovo je onako kako treba budući da nam razmišljanje o izvanjskim znakovima koji su se manifestirali u području *eš-šeħāde* može povećati vjeru u ono što Kur'an naučava o području *el-gajba*, dok nam vjerovanje u *el-gajb* pomaže da ostanemo jači i s većom nadom pred izazovima i poteškoćama života, uključujući situacije u kojima se moramo suočiti sa stvarnošću smrti.

2) Svijet *el-gajba*

a) Leksička definicija *gajba*

Korijen sastavljen od konsonanata *g – j – b* označava čin prekrivanja nečega. Tako glagol *gābe/jegību* (glagolska imenica: *gajb, gajbe, gujūb*) znači 'biti skriven od pogleda'. On se upotrebljava kada se govori o zalasku sunca budući da, kada sunce zalazi, ono

nestaje iz vida. Izvedenice iz ovog korijena koriste se figurativno za označavanje realnosti koje su poznate samo Bogu. Odnosna imenica *gajābe* odnosi se na nizinu u zemlji ili na dno nečega kao što je bunar. Ona se koristi u suri Jūsuf, 12:10, kada jedan od Jusufove braća drugima kaže da Jusufa bace na „dno kakva buna-ra“ (*fi gajābeti l-džubb*). Imenica *gibe* koristi se za označavanje klevete ili ogovaranja, u što se neko upušta samo onda kada je osoba o kojoj se govori odsutna.

b) Definicija *gajba* u upotrebi

Riječ *gajb* uobičajeno se koristi za označavanje nečega skrivenog, prikrivenog ili zaštićenog te, još specifičnije, za realitete koji su nepristupačni („odsutni“) fizičkim čulim i/ili nisu samo očiti umu. El-Isfahānī je *el-gajb* definirao kao ono za što nema dokaza, nešto što nema izvanjskog znaka i nešto o čemu nijedno stvoreno biće nema nikakvo znanje. Budući da je Bog sveznačajući, ništa što postoji ne pripada, iz Njegove perspektive, području *gajba*; ustvari, sve pripada, kad je Bog posrijedi, području *šeħāde* ili onome što je samuočljivo i razumljivo.

Izvedenice iz korijena *g - j - b* pojavljuju se 53 puta u Kur'anu; to uključuje četiri primjera plurala *el-gujüb* i jedan primjer *gajbe*. Muški plural participa aktivnog *gā'ibin* (jed. *gā'ib*) koristi se u suri en-Neml, 27:70, u značenju 'odsutan'. Forma ženskog singulara istog participa (*gā'ibe*) u suri en-Neml, 27:75, ukazuje na nešto prekriveno ili skriveno: „Nema ništa [tako du-boko] skriveno (*gā'ibe*) na nebesima ili na zemlji, a da nije zabijezeno u [Njegovoj] odredbi jasnoj!“ Imenica *gajb* koristi se u suri el-Beqare, 2:3, u značenju „onoga što je izvan dosega ljudskog opažanja“. Drugim riječima, *el-gajb* se jedino može saznati putem Božijih vjerovjesnika i poslanika, a poricanje njegova postojanja ravno je ateizmu. Sura en-Nisā', 4:34, hvali žene koje „čuvaju ono što se ne može zamjetiti, što je Allah [odredio da bude] čuvano“ (*hāfiẓātun li l-gajbi bi mā hafizallāh*).

Postoje određeni aspekti područja *el-gajba* o kojima nam je Bog dao neko znanje. Naprimjer, Kur'an sadrži Božija imena (*esāma'ullāhi l-husna*), što nam mnogo toga govori o Božijoj naravi; to nam, također, daje informaciju o prirodi života na onome svijetu, o kojem inače ne bismo mogli znati. Drugi aspekti područja *el-gajba* obavijeni su velom tajne i o njima ljudska bića ne mogu ništa saznati. U suri el-En'ām, 6:59, naprimjer, kaže se da Bog ima „kjučeve tajni koje su izvan dosega opažanja stvorenih bića“ (*mefātihu l-gajb*) i „niko ih ne zna osim Njega!“

Pored toga, postoje dvije druge vrste *el-gajba*, od kojih je jedna locirana u prirodi, a druga je vremenska. Lokacijska vrsta *el-gajba* obuhvata stvari o kojima mi ništa ne znamo zato što su one geografski udaljene od nas, dok vremenska vrsta obuhvata događaje bilo u dalekoj prošlosti ili u nepoznatoj budućnosti. Kada budući događaji postanu stvarni, oni ipak ostaju u području *el-gajba* za ljude koji su geografski udaljeni od njih.

c) *Odlike el-gajba*

Svijet *el-gajba* predstavlja svijet nematerijalnog. Međutim, čak i materijalni svijet može sadržavati određene aspekte koji su nesaznatljivi zbog geografske ili vremenske udaljenosti, koju smo spomenuli. K tome još, postoje određene stvari za koje Bog odlučuje da ih nikome ne otkrije izuzev nekolicini odabarnih. Sura el-Džinn, 72:26-27, kazuje nam da samo Bog „zna ono što je izvan dosega opažanja stvorenog bića, i nikome On ne otkriva nešto od tajni Svoga nedokučivog znanja, osim ako to nije poslanik koga je On bio zadovoljan [za to] odabrat“.

Božije znanje pak sadrži sve stvari bez izuzetka u području vidljivog i nevidljivog. Kao što čitamo u suri Sebe', 34:3: „Nijedna trunka svega što je na nebesima ili na zemlji ne može izbjegći znanju Njegovome; a niti ima bilo šta manje ili veće od toga, a da nije zabilježeno u [Njegovoj] odluci jasnoj.“

d) Sredstva za upoznavanje el-gajba

Čulni opažaji mogu, izvan sebe, ukazati na nematerijalni svijet uključujući stvarnost Gospodarstva, Božanstva, Božanskih atributa i poslanstva. Um je sposoban za shvatanje univerzalija kakve su postojanje Boga i poslanstva. Ali ni čulni opažaji ni razum nisu kadri postići detaljno znanje svijeta *el-gajba*, koji jedino može biti spoznat putem Božije objave. Ova činjenica dosljedna je odlika islamskog epistemološkog sistema. Tako Bog kaže Poslaniku u suri eš-Šūrā, 42:52:

„I na taj način, isto tako, [Muhammed], Mi smo i tebi objavili poruku koja život daje, [a koja dolazi] po zapovijedi Našoj. [Prije nego što ti je došla ova poruka,] ti nisi znao šta je Objava, niti šta vjerovanje [uključuje]: ali sada smo Mi učinili da ova [poruka] bude svjetlo pomoću koga vodimo onoga od robova Svojih koga Mi hoćemo.“

U pozivu u vjerovanje u nevidljivi svijet Kur'an podstiče ljude da nastave naučna istraživanja. Drugim riječima, Kur'an nas hrabri da koristimo epistemološka sredstva na raspolaganju za razmatranje dokaza o Božjoj stvaralačkoj moći. On nas podsjeća da je taj dokaz razasut širom zemaljskih i nebeskih prostora kao i unutar nas. Tako u suri Qāf, 50:6–8, čitamo: „Zar oni ne gledaju nebo iznad sebe – kako smo ga Mi sazdali i učinili lijepim i bez ikakve greške? I Zemlju – Mi smo široko rasprostrili, i na njoj brda nepomična postavili, i učinili da ona rađa biljke svakojake i tako nudimo duhovni uvid i podsjećanje svakom čovjeku koji se drage volje Bogu okreće.“

e) Principi el-gajba

Područje *el-gajba*, koje sačinjava izvor znanja za ljudska bića, ima određene principe povezane s njime. Ti se principi mogu sumirati na sljedeći način: (1) Postojanje ima korisnu svrhu ili cilj. (2) Kosmički zakoni nisu podložni ljudskoj volji. (3) Postojanje Boga najvažniji je element svijeta *gajba* u odnosu na ljudska bića. (4) Budući

život sadrži krajnji ishod djela ljudi koja su oni činili tokom svoga života na Zemlji. (5) Život na zemlji događa se u domenu akcije i u potrazi za pravednošću. (6) Iako je Bogu poznata, individualna sudbina osobe (bez obzira da li su on ili ona upućeni ili u zabludi) proizvod je izbora koji on ili ona čine svojom slobodnom voljom.

Božija objava je izvor iz kojeg ljudi crpe znanje koje im je potrebno o području *el-gajba*. Objava i ljudski razum komplementarni su i djeluju zajedno u formiranju pogleda ljudskih bića o svijetu i do koje mjere oni ispunjavaju svoju svrhu u životu. Zbog toga, islamski epistemološki metod izbjegava dualističke opozicije između religije i države, razuma i pisane tradicije, ili tradicionalizma i modernosti.

1) *Svijet eš-šeħāde*

Kao što smo vidjeli, termini *el-gajb* i *eš-šeħāde* obično se pojavljuju jedan s drugim. U odnosu na područje čulne percepcije i onih subjekata ili pojmove koje možemo shvatiti našim umom, područje *šeħāde* shvaća se i razumijeva putem balansirane saradnje između razuma i fizičkih čula. Pomoću ove vrste saradnje i balansa ljudska bića mogu konstruktivno da se odnose prema svijetu oko sebe i postignu velike stvari u ispunjavanju svojih uloga kao Božijih namjesnika na Zemlji. Od ljudskih bića u ovom procesu očekuje se da se ponašaju odlučno i racionalno te da pravilno koriste zakone ugrađene u svemiru, zasnovane na ispravnom razumijevanju uzročnosti i potrebe za harmonijom između različitih dijelova kosmičkog sistema.

a) *Leksička definicija korijena š – h – d*

Konsonanti *š – h – d* formiraju korijen koji označava prisustvo, znanje i prenošenje znanja drugima. Glagol *šeħide/jeħedu* označava čin svjedočenja ili osvjedočenja, koji implicira prisustvo svje-

doka događajima ili istinama koje on ili ona svjedoče. Imenica *šeħāde* označava i čin svjedočenja ili osvjedočenja kao i samo svjedočenje. Particip aktivni *šāhid* odnosi se na svjedoka, a glagolska imenica *mušāhede* označava čin viđenja nečega vlastitim očima. Jedno od Božijih imena je *eš-Šāhid*, što znači 'Onaj Čijem znanju ništa ne promiče', zato što je On prisutan svemu i svim stvarima u svakom trenutku. Kada se govori o Božjem apsolutnom znanju (*'ilm*), mi Ga oslovljavamo sa *el-'Alīm*. Kada se tumači da takvo znanje obuhvata stvari koje su skrivene, prekrivene ili tajnovite, oslovljavamo Ga sa *el-Khabīr*, a kada se tumači da obuhvata stvari koje su vidljive i očigledne, tada Ga oslovljavamo sa *eš-Šāhid*.

b) Definicija zasnovana na korištenju korijena š – h – d

Izvedenice iz korijena š – h – d pojavljuju se 124 puta u Kur'anu i to u sljedećim značenjima. U suri el-Beqare, 85:7, riječ *šuhūd* (plural od *šāhid*) koristi se za označavanje onih koji su „svjedoci“ onoga što sami oni čine drugima. Riječ *šeħāde* može označavati čin svjedočenja koje se događa putem fizičkog vida ili putem uvida ili razumijevanja. U svakom slučaju, ta riječ označava konačni izvještaj koji sačinjava dokaz u korist onoga šta svjedok kazuje. Glagol *šeħide* koristi se u suri ez-Zumer, 43:19, u značenju 'znanje o nečemu zahvaljujući tome što je viđeno vlastitim očima'. One koji tvrde da su meleci ženskog roda Bog retorički pita: "Jesu li oni bili prisutni kad su oni stvarani?" (*ešeħidū khalqahum*) (usp. el-Kehf, 18:51). Isti glagol, *šeħide*, koristi se u suri el-Beqare, 2:84, u značenju osvjedočenja ili svjedočenja istine o nečemu. A riječ *šeħāde* u suri er-R'ad, 13:9, koristi se za označavanje „svega onoga što može biti svjedočeno čulima stvorenja ili umom“.

c) Kategorije šeħāde

Domen postojanja koji se može razumjeti putem ljudskog razuma u Kur'anu se označava terminima *el-āfāq* ('horizonti') i *el-en-*

fus ('duše' ili 'bića'). Ovi termini nalaze se u suri Fussilet, 41:53, ranije citiranoj, gdje Bog izjavljuje: „Mi ćemo učiniti da oni potpuno shvate Naše poruke [preko onoga što opažaju] u najširom obzorima [Svemira] (*fi l-āfāq*) i u sebi samima (*ve fī enfusihim*), tako da će im postati jasno kako je ova [Objava] zaista istina.“ U diskusiji o značenju termina *el-āfāq* eš-Ševkāni navodi da je Ibn Jezid, vodeći rani učenjak islama, izjavio: „*El-Āfāq* su znakovi primijećeni na nebu.“ Komentatori Katāde i ed-Dahhāk taj termin definirali su tako da se odnosi na „Božija djela među ljudima na ovom svijetu“ 'Atā ga je razumio kao označku za „astronomske, meteorološke i zemaljske entitete i fenomene uključujući Sunce, Mjesec, zvjezde, noć i dan, vjetar i sl.“ Ibn Kesir je, sa svoje strane, protumačio da se fraza *el-āfāq* odnosi na „muslimanska osvajanja i trijumf islama nad drugim područjima i religijama“. Er-Rāzi je, pak, mislio da taj termin označava „astronomske i planetarne znakove, znakove dana i noći, svjetlo, sjenku i tamu, četiri elementa [vatru, vodu, zemlju i zrak], i tri jedinjenja poznata kao mineralna, životinjska i biljna“.

d) Odnos između *el-āfāqa* i *el-enfusa*

Jasno je da su ova dva područja blisko povezana na osnovu činjenice da kad god se jedno spomene u Kur'anu, spomene se i ono drugo. Jedan primjer ovog para nalazi se u suri el-Kehf, 18:51; u odnosu na meleke Bog kaže: „Ja ih nisam uzimao za svjedoke prilikom stvaranja nebesa i Zemlje niti stvaranja njih samih.“ Drugi takav par nalazi se u navedenoj suri edh-Dhārijāt, 51:20-21: „I na zemlji su znakovi [Božijeg postojanja, vidljivi] svima koji su obdareni unutarnjom izvjesnošću, kao što [ima znakova o tome] u vama samima; zar to ne vidite?!“

Prema tome, Kur'an naglašava međusobnu povezanost i komplementarnost tih dviju sfera: činjenica da je svemir stavljen na raspolaganje ljudima negira ideju da postoji inherentna borba ili konflikt između ljudi i ostatka kosmosa. Naprotiv, da bi

ljudska bića bila dobri upravitelji zemlje i "kolonizirali" zemlju u potrazi za srećom i napretkom, ona moraju težiti za ispravnim razumijevanjem oba "horizonta" (*el-āfāq*), te ljudske psihe i njegovih legitimnih potreba (*el-enfus*). Što bolje razumijemo svemir, bolje ćemo biti u stanju da ga dobro iskoristimo. Stoga, ljudski progres i razvoj zavise od sposobnosti da se znaju i dovedu u vezu spoljni svijet (*el-āfāq*) i naši unutarnji svjetovi. Samo na taj način možemo težiti zajedničkom dobru čovječanstva.

ČETVRTO: KUR'ANSKI KRITERIJI ZA MA'RIFU

Kur'an pokazuje brigu za discipliniranje misli na nivou etike i znanja. Etički integritet koji se odnosi na znanje važan je, iako ne i dovoljan. Nije dovoljno da naučnik ima čiste motive za svoj rad bez prenošenja informacija precizno i potpuno. Niti je dovoljno da bude akademski discipliniran u pogledu tačnosti i temeljitosti, a da svoje znanje ne stavlja na odgovarajuću etičku provjeru. Zapravo, u našoj potrazi za znanjem moramo se držati strogih standarda kako etičkih, tako i akademskih. Kur'an nastoji da nas vodi ka korisnom znanju unutar odgovarajućih granica. Da bismo postigli istinski epistemološki progres, koji iziskuje integracija naših različitih izvora znanja, moramo pokazati odgovarajući respekt prema Božanskom zakonu i ljudskom razumu. Moramo formulirati pravila koja će olakšati i regulirati učenost, i koji će osigurati to da su naši istraživački metodi ispravni i bez pogubnih grešaka.

1) Kur'anski etički standardi ma'rife

Važnost etičkih standarda u odnosu na znanje počiva na činjenici da takvi standardi vode izboru koji pravimo o tome kako ćemo

to znanje koristiti. Kur'an o etičkim vrijednostima govoriti bilo u terminima pravnih pravila ili u terminima urođene moralne svijesti ljudskih bića. Ljudi, naravno, ne slušaju uvijek svoju savjest. Međutim, savjest ostaje duboko usađena u ljudsku psihu. Posljedično tome, neko ima tendenciju da bude intuitivno svjestan da krši moralni princip. Cilj znanja jeste da osnaži ljudska bića da budu Božiji namjesnici donoseći prosperitet kako sami za sebe, tako i za zemlju u skladu s Božijim naredbama, i tu je Kur'an koji nas informiše o tome koje su to naredbe. Propisi dati u Kur'anu pružaju nam smjernice za povezivanje s drugima i sa širokim kosmosom na način na da naše Bogom darovano znanje koristimo konstruktivno, a ne destruktivno.

a) Zabrana razdora i sukoba

Takmičenje u smislu aspiracije jedna je stvar, a sukob i razdor druga stvar. Aspiracija ima plemenit, pohvalan cilj (usp. el-Muttaffifin, 83:26), dok razdor i sukob dovode samo do podjela. Bog kaže: „Nemojte se međusobno prepirati pa da tako izgubite duh, i vaša moralna snaga vas napusti!“ Postoje dvije vrste neslaganja. Prva vrsta je dozvoljena. Ustvari, ona je obilježje islamskog akademskog i intelektualnog naslijeđa, koje je služilo za upućivanje na intelektualnu revoluciju i akumulaciju velikog epistemološkog bogatstva. Razlike u mišljenju među muslimanskim učenjacima oko pitanja tekstualne i teološke interpretacije pomogle su produbljivanju našeg razumijevanja Istine i postignuću značajnih koristi u teoretskim i praktičnim oblastima. Ipak, brojni ajeti Kur'ana kritikuju ponašanje jevreja i kršćana čije su odluke i presude kršile principe o kojima su oni imali jasno znanje. U suri Āli 'Imrān, 3:105, Bog upozorava: „I ne budite kao oni koji su se razdvojili jedni od drugih i usvojili protuslovna gledišta nakon što su im dokazi Istine došli: za njih je strašna patnja pripremljena.“ Jedna od najrazornijih stvari koja se može desiti općoj populaciji kao i intelektualnoj eliti jeste da podlegnu du-

hovnim slabostima koje su dovele do uništenja prošlih civilizacija. Jedna od takvih slabosti sastoji se u znanju koje gubi svoje moralne osnove i visokoumne ciljeve, što rezultira time da se ono udaljava od znanja o Bogu, a izvor vrline biva destruktivna sila koja ruši tkivo društva i uništava njegovo religijsko jedinstvo.

Iz proučavanja intelektualne i doktrinarne historije znamo da postoje brojni potencijalni uzroci razilaženja i neslaganja. Kad god društva poduzimaju korake u pravcu napredovanja i veće civilizacije, uvećavaju se i razlike među njihovim članovima. Posljedica toga jeste pojava kompetentnih škola mišljenja, religija, sekti i denominacija. Ništa od toga nije zlo po sebi. Međutim, takvi događaji postaju destruktivni onda kada se ljudi predaju sebičnim hirovima. U suri el-Beqare, 2:145, Bog je upozorio Poslanika da, ako on bude slijedio „(uzaludne) želje“ (*ehvā'*, plural od *hevā'*), one koje su protiv njegova puta, onda bi on bio grešnik. Nasuprot potčinjavanju Božijoj objavi stoji samo ljudski kapric i uzaludne želje. U suri Muhammed, 47:14, Bog retorički pita: „Može li, onda, onaj koji zauzima svoje stajalište na jasnom dokazu od Uzdržavatelja svog biti sličan onome kome zlo njegovih vlastitih djela [uvijek] izgleda lijepo i koji slijedi samo svoje strasti?“ (*ittiba'ū ehvā'ehum*).

Kur'an i Sunnet su dva primarna izvora znanja za muslimansku zajednicu. Zato sporovi koji nastaju zbog suprotstavljanja onome čemu podučava Božija objava prouzrokuju ljudi koji slijede vlastite kaprice, bez obzira na to čine li to zbog ljubavi za svjetsku dobit, mržnje prema ljudima vjere ili zbog intelektualne oholosti. U suri el-Qasas, 28:78, čitamo o tome kako izvjesni bogati čovjek iz Musova vremena definitvno izjavljuje: „Ovo [što imam] stekao sam samo znanjem svojim!“ Znanje je, prije svega, dar od Boga, i trebalo bi ga kao takvog priznati. Bez ovog priznanja, znanje postaje veo koji nas zasljepljuje našim potrebama za našim životima i odnosima koje određuje Božji zakon.

b) Objektivnost

Pod „objektivnošću“ podrazumijevam čin odustajanja od svojih emocija i predrasuda u vezi s problemom ili pitanjem o kojem treba donijeti odluku ili presudu. Ovako definirana, objektivnost zahtijeva iskrenost i poniznost. Druga istovremena objektivnost jeste akademski integritet, koji uključuje posvećenost praksama kao što su pripisivanje izjava njihovim pravim izvorima i nečitanje sopstvenih misli ili namjera u onome što je druga osoba rekla. Zbog toga objektivnost može biti prilično teško postići i održavati.

Termin ‘objektivnost’ kao takav nigdje se ne pojavljuje u Kur'an. Ipak na koncept objektivnosti kako je naprijed definiran aludira se na brojnim mjestima u Kur'anu kao na nešto nužno za donošenje ispravnih sudova i za pošten odnos prema drugima. Primjer objektivnosti predstavlja se na uravnotežen način u kojem, kada Bog govori o različitim zajednicama, uključujući jevreje i kršćane, On ističe i njihovu snagu i njihove slabosti, i njihove vrline i njihove poroke. U suri Āli 'Imrān, 3:75, čitamo: „A među sljedbenicima ranije Objave ima ih dosta koji će ti vjerno vratiti i riznicu ako im povjeriš, a ima ih i takvih koji ti neće ni sićušni zlatnik, ako im ga povjeriš, vratiti, osim ako nad njima ne budeš stalno bdio“ (usp. Āli 'Imrān, 3:110–113). Zato, iako je postalo popularno izjednačavanje ‘objektivnosti’ s nepoštivanjem bilo kojeg vrijednosnog sistema ili doktrinarnog obzira, nekome ko se pridržava standarda islamskog prava ne može se pripisati nedostatak objektivnosti. Zapravo, Kur'an poziva vjernike da se zalažu za nepristrasnost i pravičnost, a upozorava na opasnosti od zanemarivanja ovih plemenitih vrlina. Od muslimana se očekuje da se prema bilo kojem predmetu ili pitanju koje on ili ona proučava odnosi bez pretjerivanja i bez predrasuda za jednu ili drugu grupu ili protiv jedne ili druge grupe u zavisnosti od bogatstva ili statusa, podmitljivih želja i ambicija ili bezobzirnih kaprica i strasti.

c) Upozorenje o prikrivanju Istine

Bog upozorava: "I ne prekrivajte Istinu izmišljotinom, i svjesno ne tajite Istinu!" (sura el-Beqare, 2:42). Drugdje Bog upozorava one koji se bave takvim prekrivanjem na velike duhovne muke koje ih čekaju: „Zbilja, što se tiče onih koji taje bilo šta od Objave koju je Bog darivao s Plemenitih Visina, koji razmjenjuju Objavu u bescjenje za tričavu dobit – oni samo pune svoje utrobe Vatrom! Bog s njima neće zboriti na Sudnjem danu, niti će ih očistiti [od njihovih grijeha]! Bolna ih patnja čeka!“ (el-Beqare, 2:174)

Onima koji su obavezni da odgovore na pitanje zabranjeno je prikrivanje ili suzbijanje onoga što znaju. Međutim, u posebnim situacijama i kada su u pitanju određeni pojedinci, neko može biti obvezan da potpisne određenu informaciju zato što oni kojima govori neće biti u stanju da razumiju tu informaciju, i na taj način će biti odgovoran za njezino pogrešno razumijevanje i, još gore, za nevjerovanje u Boga i Njegova Poslanika.

d) Opasnost od selektivnosti u potrazi za znanjem

Obraćajući se djeci Israilovoј, Bog pita: „Da li vi, onda, vjerujete u neke dijelove Božije Objave, a nijećete istinitost drugih dijelova? Šta bi, onda, mogla biti kazna onima između vas koji čine takve stvari osim sramote u životu na ovom svijetu, a na Dan oživljjenja – predavanje strašnoj patnji?“ (sura el-Beqare, 2:85). Ovaj ukor podsjeća nas na potrebu razvijanja jednog inkluzivnog gledišta bez obzira na to koju temu proučavamo. Umjesto da padnemo u uske, atomističke, odvojene poglede na stvarnost, moramo se pridržavati metoda koji nam pruža balansiranu kombinaciju iskustva i informacija. Istovremeno, treba da budemo marljivi u čišćenju našeg misaonog sistema od stranih, vanzemaljskih ili lažnih elemenata i ideja.

e) Špekulacija i pretpostavka

Kur'an ne postavlja nikakve zaloge vjerovanja zasnovanih samo na pretpostavci bez obzira na to koliko se ljudi preplatilo na njih. Istina se ne mjeri brojem ljudi koji je prihvataju, ništa više nego što se laž prepoznaje po oskudici svojih sljedbenika. Kao što čitamo u suri el-En'ām, 6:116: „Ako bi se poveo za većinom onih koji žive na zemlji, oni bi te samo zaveli s Božijeg puta: oni samo slijede naslućivanja drugih ljudi i oni sami samo nagadaju!“ Isto tako, sura el-Beqare, 2:78, poziva nas da ne zavisimo od „neukih koji nemaju istinskog znanja o Božjoj Knjizi, onih koji [slijede] samo isprazna vjerovanja i oslanjaju se samo na slutnju“. Jasno je, dakle, da istinsko znanje iziskuje da tražimo tačnost i preciznost koje će dovesti do sigurnosti.

f) Zabrana falsifikovanja i laganja

U suri Āli 'Imrān, 3:71, Bog kaže: „O, sjedbenici ranijih Objava, zašto poričete Božije poruke kad sami znate da su one istinite?“ Sličan ukor dolazi u suri el-Beqare, 2:79: „Teško onima koji pišu, vlastitim rukama, [nešto za što tvrde da je] Božija Knjiga, pa onda kažu: 'Ovo je od Boga' – kako bi time postigli tričavu dobit.“ Namjerno iskrivljivanje Božije Knjige jeste moralni prekršaj. O ovoj vrsti prekršaja govori se u suri Āli 'Imrān, 3:78: „I, pazi, ima zaista nekih među njima koji iskrivljuju Bibliju svojim jezicima kako biste pomislili da je [ono što oni kažu] iz Biblije, dok to nije iz Biblije.“ Kada se ukine pravo znanje, onda će ono biti zamijenjeno nestinom. Ako se, međutim, epistemološka metoda koja se slijedi zasniva na izvorima koji daju čvrste činjenice, rezultati koje dobijemo bit će tačni i ispravni, nekontaminirani pogreškama varanja, prevare, hipokrizije i cjepidlačenja. U suri en-Nahl, 16:116, upozorenici smo: „Zato ne izgvarajte laži puštajući svoje jezike da određuju [po vašem vlastitom nahođenju]: 'Ovo je halal, a ovo je haram', pripisujući tako svoje lažne izmišljotine Bogu.“

3) Naučni standardi istine u Kur'anu

a) Ne prihvpatati tvrdnje koje nisu podržane dokazima

Kur'an potvrđuje važnost provjere tačnosti bilo koje informacije na kojoj ćemo bazirati određeni stav ili poziciju. Ova verifikacija događa se na osnovu dviju vrsta dokaza, koje ćemo nazvati objavljenim i racionalnim. Objavljeni dokaz je dokaz koji se derivira iz Kur'ana ili Poslanikova Sunneta, dok racionalni dokaz sadrži neosporne racionalne premise. U brojnim ajetima Kur'ana susrećemo se sa zahtjevima za dokazima o tvrdnjama koje ljudi učine spornim pitanjima. U odgovoru onima koji obožavaju druga bića mimo Boga i pozivaju se na tradiciju u znak podrške svojoj praksi, Bog naređuje Poslaniku: „Reci: 'Imate li ikakvo [pouzdano] saznanje koje biste nam mogli ponuditi?' Vi slijedite samo naslućivanje [drugih ljudi], a vi sami nagadate!“ (sura el-En'ām, 6:148). Slično čitamo u suri el-Ahqāf, 46:4: „Reci: 'Da li ste [zbilja] razmišljali o tome šta je to što vi prizivate umjesto Boga? Pokažite mi šta su ova [bića ili sile] stvorili bilo gdje na zemlji! Ili – jesu li oni, možda, imali udjela u [stvaranju] nebesa? [Ako je tako,] donesite mi Knjigu koja prethodi ovoj, ili ma koji [drugi] trag znanja – ako je istina ono što tvrdite.'“ Tvrđnje bez dokaza ništa ne koriste, kao što čitamo u suri en-Neml, 27:64: „Zar bi moglo biti ikakve Božanske pomoći pored Boga? Reci: '[Ako tako mislite,] navedite svoj dokaz – ako istinski vjerujete u svoju tvrdnju!“ Istu poruku prenosi i sura el-Kehf, 18:15: „Ovaj naš narod navikao je na obožavanje [drugih] božanstava umjesto Njega, a da nije u stanju navesti nijedan razuman dokaz kao podršku svojim vjerenjima!“ Za druge reference na dokaze da Bog daje istinu kroz Svoju poruku v.: sura el-En'ām, 6:83; sura el-Beqare, 2:211; sura el-Mā'ide, 5:110, i sura el-En'ām, 6:104.

b) Ne baviti se stvarima o kojima se nema znanja

Ovo je glavno pravilo za one koji žele da podstiču na ispravno razmišljanje i ispravno istraživanje, a što iziskuje da znamo i svoje snage i svoja ograničenja. Sura el-En'ām, 6:68, upozorava Poslanika da okrene leđa onima koji ne razmišljaju o Božijim porukama, dok sura el-Isrā', 17:36, upućuje sve na sljedeći način: "I nikada se ne bavi ničim o čemu nemaš znanja: uistinu, [tvoj] sluh i vid i srce – svi oni – bit će pozvani na odgovornost za to [na Sudnjem danu]!"

c) Pažljivo koristiti riječi

Ispravno akademsko istraživanje iziskuje preciznu upotrebu termina. Ova tačka navedena je u drugom kontekstu u suri el-Hudžurāt, 49:14, u kojoj je rečeno: „Beduini kažu: 'Mi vjerujemo!' Reci [im Muhammedu]: 'Vi još niste postali vjernici; vi [prije] treba da kažete: 'Mi smo islam primili – jer istinska vjera još nije ušla u vaša srca.'“ U suri el-Beqare, 2:104, muslimanska zajednica oslovljava se riječima: „O, vi koji ste dosegli vjerovanje, ne recite [Vjerovjesniku]: 'Čuj nas', nego radije recite: 'Budi strpljiv s nama!' I slušajte [ga], pošto teška patnja čeka one koji poriču Istinu.“ (Ili, kako isti pasus prevodi Jusuf Ali: „O, vi kojima imate Vjeru. Ne govorite [Poslaniku] dvosmislene riječi, već riječi poštovanja; i slušajte [ga]. Onima bez Vjere pripada teška kazna.“

Od vjernika se očekuje da govore s poštovanjem i da ne koriste riječi koje bi mogle dovesti bilo do nerazumijevanja ili do pogrešnog postupanja. Trebalo bi uvijek imati na umu da okolnosti, vrijeme, okolina, situacija i osoba kojoj neko govori, igraju ulogu u tome kako će se nečije riječi promatrati i, otuda, kakav će efekt imati. Nasuprot tome, kada se riječi ili izjave iznesu izvan njihovog prvobitnog konteksta, može doći do ozbiljnih nesporazuma, gрешaka i konfuzije. Dakle, muslimanski akademik ili istraživač mora voditi posebnu brigu o načinu na koji on ili ona koriste jezik, pri-

znajući da su riječi definirane njihovim kontekstima onoliko koliko i rječnicima, te da se jezik drugih ljudi treba interpretirati na temelju načina na koji ga oni sami razumiju. Baš kao što stručnaci u ovoj ili onoj oblasti znanja razvijaju unutrašnji žargon koji bi bio neshvatljiv za autsajdera, ljudi ove ili one zajednice ili društva, s vremenom, daju nova značenja riječima i izrazima koje koriste u svakodnevnoj interakciji. Da bi bio prepoznat kao kompetentan u određenoj oblasti, čovjek mora ovladati specijalnom terminologijom ili žargonom u toj oblasti. Isto tako, akademska ili naučna metodologija koju uzimamo iz Kur'ana uči nas da ne formiramo sudove o ljudima dok se ne uvjerimo da razumijemo značenja riječi kojima oni komuniciraju.

Terminologija igra ključnu ulogu u gotovo svim oblicima intelektualne kreativnosti te u diskusijama i debatama koje se vode. Što se polje proširuje i više pitanja grana, terminologija postaje kritičnija za jasno i precizno prenošenje činjenica i za usmjeravanje ekspanzije ideja. S druge strane, jedna od opasnosti novorazvijajuće terminologije, posebno u ovom dobu doktrinarnih, intelektualnih i kulturnih sukoba, jeste ta što ona ima potencijal da istisne tradicionalne termine koji se koriste u akademskoj i kulturnoj sferi do tačke gdje, malo po malo, ona zamjenjuje islamska vjerovanja, pojmove i moralne vrijednosti kojima su ti tradicionalni termini dali prvobitni izraz.

d) Ispravno uskladiti vlastita polja studiranja i vlastiti naučni metod

Na važnost takvog „dobrog usklađivanja“ aludira se u suri ez-Zukhruf, 43:19, u kojoj se kaže: „Pa [ipak] oni tvrde da su meleci – bića koja je stvorio Svemilosni – žene, [ali] jesu li oni bili prisutni kada su oni stvarani? Ova lažna tvrdnja njihova bit će zabilježena, i oni će biti pozvani na odgovornost [za to na Sudnjem danu]!“ Idolopoklonici Poslanikova vremena insistirali su na epistemo-loškom pogledu prema kojem su meleci ženska bića. Drugdje nam

je rečeno da su isti ti ljudi pripisivali Bogu 'kćerke': „Ili, [ako vjerujete u Boga, kako možete vjerovati da] On ima kćerke, dok vi sami imate sinove?“ Bog izaziva njihovu tvrdnju pitanjem da li su oni prisustvovali stvaranju meleka. Ovo znači da se tvrdnja da su meleci žene i da su Božije kćeri može pokazati kao tačna ili netačna, istinita ili neistinita, pozivanjem na empirijski dokaz. Jedini empirijski dokaz koji bi bio dovoljan u takvoj situaciji za ljude koji to tvrde jeste da imaju svjedočke za stvaranje meleka ili da su nekada kasnije vidjeli te meleke, a niti jedan od ova dva zahtjeva oni ne mogu ispuniti. Stoga se može zaključiti da su oni koji su naveli ovu tvrdnju učestvovali u neosnovanim špekulacijama. U vezi s tim, u suri el-En'ām, 6:100–101, kaže se: „A ipak, neki su ljudi počeli pripisivati svim vrstama nevidljivih bića mjesto uporedo s Bogom – iako ih je On [sve] stvorio; i u svom neznanju oni su Mu izmišljali sinove i kćeri! Bezgraničan je On u Svojoj veličini i dostojanstveno uzvišen iznad svega što ljudi mogu zamisliti i pojmiti: Začetnik nebesa i Zemlje! Kako da On ima dijete, a da nema svoje žene – a On je stvorio sve, i samo On zna sve?“ Tvrđnje takvih ljudi nisu imale nikakvu osnovu, niti su bile zasnovane na bilo kakvim naučnim metodima koji odgovaraju njihovom epistemološkom polju, pošto je oblast o kojoj su iznosili tvrdnju bila *el-gajb*, a ona je izvan vidokruga ljudskog opažanja. Još gore, pripisivali su savršenstvo samima sebi, a nesavršenstvo Bogu!

Ne može se previše naglasiti značaj pravilnog usklađivanja znanja kojim se neko bavi i naučnog metoda koji primjenjuje. Naučni progres ne događa se bez istraživanja, a naučno istraživanje zavisi od metoda. Ispravan metod doprinosi ispravnosti istraživanja; neispravan metod doprinosi neispravnosti istraživanja.

e) Ispravno uskladiti epistemološko polje i vlastite intelektualne kapacitete

Podrazumijeva se da intelektualni kapaciteti imaju svoja ograničenja. Ovo je istina i na nivou inteligencije ili razuma općenito i

na nivou individualnih sposobnosti, koje variraju od osobe do osobe. Kur'an je jasan u tome da postoje određena pitanja koja su iznad dosega ljudskog razumijevanja ili znanja. Ovo uključuje: Božiju esenciju, prirodu Duha, vrijeme dolaska Dana proživljjenja, svijet meleka, unutarnji rad univerzuma, koliko ćemo biti uspješni u našim životima, kakav će biti naši životni vijek i krajnja sudbina pojedinaca i nacija. Mi nismo sposobljeni da to znamo, niti smo odgovorni za to, kao što čitamo u suri el-E'arāf, 7:187:

Oni će te [Vjerovjesniče] pitati o Posljednjem satu: kad će se on desiti. Reci: 'Uistinu, znanje o tome je samo kod Uzdržavatelja moga! Samo će ga On otkriti u svoje vrijeme! Težak će to biti čin nebesima i Zemlji; [a] neće vas pogoditi drukčije osim iznenada!' Oni će te pitati – kao da bi ti mogao dobiti uvid u ovu [tajnu] upornim ispitivanjem! Odgovori: 'To zna samo Uzdržavatelj; ali većina ljudi [ovo] i ne sluti!'"

Sličan pasus nalazi se u suri Luqmān, 31:34:

Uistinu je samo kod Boga znanje o tome kada će Posljednji čas doći; i On [je Taj koji] spušta kišu; i [samo] On zna šta je u maternicama; dok niko ne zna šta će sutra požnjeti, i niko ne zna u kojoj će zemlji umrijeti! Uistinu je [samo] Allah Sveznajući, o svemu Obaviješteni!

Muslimani moraju svoj razum vezati za svoju religiju; drugim rečima, moraju koristiti svoje umove, ali sa svjesnošću granica uma u susretu s tajnama kojima Bog nama nije dao pristup. Inache, možemo rasipati našu mentalnu energiju na istrajnost koja ne daje nikakvu korist. Muslimani treba da se raspituju o onim stvarima za koje ih je Bog pozvao da steknu znanje, i trebalo bi da to učine u skladu s ograničenjima utvrđenim u Božanskom zakonu datom u Kur'anu i sunnetu Poslanika. Samo će se tada muslimanska zajednica moći zaštитiti od grešaka i ostvariti dobro u ovom i budućem životu.

f) Postići temeljno razumijevanje problema

Formuliranje odgovarajuće odluke o nekom pitanju iziskuje ispravno razumijevanje tog pitanja. Ovo razumijevanje se, s druge strane, gradi kroz upoznavanje sa svim aspektima tog pitanja jer, u suprotnom, odluka bi mogla biti poništena faktorima koji nisu uzeti u obzir na početku. Zbog toga je inkluzivno razmišljanje veoma važno. Donošenje suda o nekoj ideji, osobi, grupi ili školi mišljenja na osnovu parcijalnog istraživanja dovest će do odluke, stava ili presude koje su nepravedne na jedan ili drugi način, a što je u suprotnosti s onim što nam je Bog naredio u suri el-Mā'ide, 5:8: „O, vi koji ste dosegli vjerovanje, budite uvijek postojani u svojoj odanosti Bogu, i svjedočite pravedno: neka vas mržnja prema nekome ne navede na grijeh pa da skrenete od pravednosti! Budite pravedni: to je najbliže poslušnosti Bogu! I neka vam je Bog stalno na umu: Bog, zaista, sve što činite zna!“ Kur'an oštro govori o onima koji formiraju sudove temeljene na nepotpunom znanju: „Nipošto, ali oni su uporni u utjerivanju u laž svega čiju mudrost ne shvaćaju, a prije nego što im je unutarnje značenje toga postalo jasno. Tako su isto oni koji su živjeli prije njih u laž utjerivali Istinu; a vidi šta se na kraju desilo tim zločiniteljima!“ (sura Jūnus, 10:39). A pravedan i ispravan sud temelji se na potpunom razumijevanju i dobronamjernom motivu. Zato pravila navedena u Kur'anu mogu biti popraćena iskazom kao što je: „Bog hoće da vam [sve ovo] objasni i da vas vodi [čestitim] putevima života onih koji su vam prethodili i da vam se okrene u milosti Svojoj; jer Bog je Sveznajući, Mudri“ (sura en-Nisā', 4:26).

Kada se presuda bazira na temeljitu razumijevanju datog pitanja i kada se ona primjenjuje na sve forme koje takvo pitanje može imati, to pomaže u sprečavanju nepravedne generalizacije takve odluke u situacijama ili o ljudima o kojima se, ili na koje se, ona ne primjenjuje. Ako se uzrok koji je izazvao neku raniju presudu ponovi u drugoj situaciji, primjenit će se ista presuda, a u

suprotnom, neće. Princip povezan s ovim je taj da osoba koja je kriva za zločin treba za njega biti i kaženjena, kao što čitamo u suri Fātir, 35:18:

I niko ko nosi breme svoje neće biti prisiljen da nosi breme nekog drugog; i ako neko, pogrbljen pod teretom, pozove [nekog drugog] da mu pomogne da nosi, ništa od toga ne može nositi [taj drugi], pa kad bi mu taj i bliža rodbina bio. Zato, ti možeš [istinski] opomenuti samo one koji osjećaju strahopoštovanje prema Uzdržavatelju svome iako je On izvan dosega njihova opažanja, i koji namaže svoje čuvaju, a [znaјte da], ko god postaje čistiji, postiže čistoću samo za svoje dobro, i [da] je kod Boga kraj svakog putovanja.

Slijedi, dakle, da ako jedan učenjak načini grešku, mi nemamo pravo da za to držimo odgovornim druge učenjake. Isto tako, ako jedan član neke grupe, sekte ili religije načini neku grešku ili čak zločin, to nam ne daje pravo da donešemo presudu u odnosu na sve ostale članove te grupe ili religije. Umjesto toga, presuda ili osuda odnose se samo na krivca i na relevantnu situaciju. U suri Āli 'Imrān, 3:113–115, jasno se ističe da, iako su neki „sljedbenici ranijih objava“ nepravedni:

[Ali] ni oni nisu svi jednaki: među sljedbenicima ranijih Objava ima čestitih ljudi, koji kazuju Božije poruke cijelu noć i padaju ničice [pred Njim]. Oni vjeruju u Boga i u onaj svijet i propisuju da se čini ono što je ispravno, a zabranjuju da se čini ono što je zlo i takmiče se jedni s drugima u dobročinstvu; ovi su čestiti. I kakvo god dobro oni budu radili, nikada im neće biti uskraćena nagrada za to – jer Bog sve zna o onima koji Ga stalno imaju na umu! (usp. Jūnus, 10:40)

Muslimani treba da crpe znanje iz odgovarajućih izvora dok, istovremeno, treba da budu otvoreni za znanje i iskustva drugih. Različite vrste znanja deriviraju se iz različitih izvora. Objavljeno znanje, naprimjer, derivira se iz Božije Objave, dok se ljudsko znanje derivira iz različitih drugih izvora. Kada se postavi pitanje o

ovom ili onom, Kur'an upućuje na istraživanje prikladnih izvora znanja. U suri el-Enbijā', 21:7, Bog kaže Poslaniku: „[Čak i] prije tebe [Muhammedu] Mi nikada nismo slali [kao Svoje poslanike] nikoga osim [smrtnog] ljudi koje smo Mi nadahnivali – zato [reci poricateljima Istine]: 'Ako to ne znate, pitajte sljedbenike ranije Objave.'“ Ako vrsta znanja koju tražimo ima veze s materijalnim svijetom, onda ju je najpametnije tražiti od onih koji posjeduju takvu vrstu znanja, a ne od nekog drugog. Isto tako, sredstva i metodi koje primjenjujemo u prikupljanju informacija treba da budu prikladni vrsti znanja koje slijedimo. Sve dok je znanje ljudi od koristi a njegova upotreba u skladu s Božanskim zakonom, pozvani smo da težimo većem razumijevanju njihovih kultura, njihovih akademskih disciplina i učenja koja su akumulirali tokom stoljeća, tako da mi, također, možemo proširiti blagoslov putem kreativne upotrebe informacija i njihovih primjena.

U suri el-Kehf, 18:65–75, čitamo o tome kako Musa, u susretu s Božijim slugom kome je data posebna mudrost (u komentarima identificiran kao Hidr), pita da li on može slijediti tog slugu i učiti od njega, mada je on (Hidr) bio manje poznat i možda nižeg položaja nego što je Musa bio. Isto tako, nalazimo Ademovog sina Kabilia kako izražava potrebu da uči iz primjera vrane, iako se jedna ptica može smatrati nižom formom života u odnosu na ljudsko biće. Nakon ubistva svoga brata Habila, Kabil je video jednog gavrana koji mu je pokazao kako da sahrani svog brata, i on je naučio iz konkretног primjera gavrana. U suri el-Mā'ida, 5:31, čitamo:

Nato Bog posla gavranu, koji grebaše po zemlji, da mu pokaže kako bi mogao sakriti golotinju bratova tijela. I [Kabil] povika: 'O, teško meni! Pa zar sam toliko slab da ne mogu učiniti ni ono što ovaj gavran čini, da sakrijem golotinju bratova tijela – i pogodi ga grižnja savjesti.'

Također nalazimo da je kraljica od Sabe, prije nego što se preda- la Jednom Bogu, kojeg obožava Sulejman, posjedovala duboku

mudrost, koju sam Bog potvrđuje u Kur'anu; Kur'an navodi da ona kaže: "Vidite, kad god kraljevi uđu u neku zemlju, oni je razore i najplemenitije iz njezina naroda pretvore u najbjednije. Oni se [uvijek] tako ponašaju!" (sura en-Neml, 27:34).

Kada prikupljamo informacije od drugih, moramo napraviti razliku između onoga što konstituiše „kulturnu inavziju“ i kulturnu razmjenu. Strah od podvrgavanja kulturnoj hegemoniji od strane drugih spriječio je mnoge muslimane da iskoriste pravo znanje i istraživanje horizonata koji bi im omogućili da prevaziđu zaostajanje različitih vrsta i da doprinesu pozitivnim, konstruktivnim promjenama u svojim društвima. Ipak, istinski progresivni naučni pristup spreman je prikupiti znanje iz bilo kog potrebnog izvora sve dok je znanje koje taj izvor sadrži tačno i posvećeno službi dobra, i to bez obzira na karakter osobe ili grupe koja služi kao taj izvor.

Kur'an je objavljen da upotpuni i da abrogira prethodne objave. U suri el-Mā'ida, 5:48, Bog kaže Poslaniku: „A tebi, [o, Poslaniče,] objavljujemo ovu Knjigu, koja objašnjava Istinu, potvrđuje istinitost onoga što još preostaje od ranijih Objava i određuje šta je pouzdano u njima.“ U suri el-Ahqāf, 46:12, kaže se: „A prije ove bila je Musaova Objava, uputa i [znamen Božije milosti]; a ovaj Kur'an je Knjiga koja potvrđuje istinu [Tevrata] na arapskome jeziku – da opomene one koji su uporni u zločiniteljstvu i [da donese] radosnu vijest dobročiniteljima.“ U istom tonu, u suri es-Saff, 61:6, veli se: „A [to se, isto tako, dogodilo] kada Isa, sin Merjemin, reče: 'O, potomci Israilovi, pa ja sam Božiji poslanik vama, [poslan] da potvrđim istinu onoga što još preostaje od Tevrata, i da [vam] prenesem radosnu vijest o poslaniku koji će, sigurno, doći poslije mene, a čije će ime biti Ahmed.'“ Ovaj pasus potvrđuje da uzastopne objave predstavljaju akumulaciju znanja, s kasnjom nadgradnjom onoga što je ostalo od ranije. Isto tako, on ilustrira fenomen da Kur'an potvrđuje sve znanje koje je dostavljeno u ranijim vremenima putem Božan-

ske objave zato što je takvo znanje namijenjeno svima. Objavljeni propisi i doktrine islama, koje su obilježene najvišim nivoima sigurnosti, presuđuju u odnosu na druga učenja i služe kao kriterij kojim mi sudimo o istini drugih objava i izvora znanja.

Ovo je pristup koji treba poduzeti za naslijede koje su nam prenijeli drevni narodi i civilizacije, kao i za naše vlastito islamsko naučno naslijede. Naše islamsko akademsko naslijede nesumnjivo sadrži i istinu i grešku, budući da sadrži ljudske interpretacije. Takve interpretacije, čiji je cilj bio da se dođe do istine, ostavile su ogroman korpus spisa koje su koristile i kojima su bile opterećene kasnije generacije. Naš je posao da pročešljamo ono što imamo; sve što nađemo da je u saglasnosti s objavljenom porukom, treba da prihvatimo, a sve što je u sukobu s njom, treba da izostavimo.

5 ‘Ilm u Kur’anu

‘Ilm je jedan od najučestalijih termina koji se pojavljuju u Kur’anu, kao što su to i izvedenice iz drugih korijena koji označavaju slične ili srođne pojmove. ‘Ilm, općenito preveden kao ‘znanje’, jedino je za što je Bog naredio Poslaniku da se moli da mu Bog da više. Do-lazak do definicije ‘ilma’ iziskuje raspravu o brojnim temama uključujući leksičko značenje termina ‘ilm’ i njegovu uobičajenu upotrebu. Otpočinjemo s raspravom o leksičkoj definiciji ove riječi i osobinama koje su je izdvojile u odnosu na druge termine unutar istog semantičkog polja, kao i o načinima na koje se ona povezuje s takvima terminima u različitim kontekstima.

PRVO: DEFINICIJA I VRSTE ‘ILMA

1) Leskička definicija ‘ilm’

‘Ilm je opozitan *džehlu* ili neznanju. Općenito govoreći, ‘ilm’ se odnosi na percepciju ili znanje. ‘Ilm’ se također može definirati

kao istinsko vjerovanje da je nešto zaista istinito. Filolozi su predložili da riječ *'ilm* svoje značenje derivira iz riječi *'alāme*, koja znači 'znak, simbol ili signal'. Termin *ma'lem* (pl. *me'ālim*) označava oznaku, vodič, orientir ili karakterističnu osobinu mesta ili nekog objekta. Za razliku od drugih glagolskih imenica, riječ *'ilm* može biti pluralna (*'ulūm*), kada ona označava oblast studija ili akademsku disciplinu. Particip aktivni *'ālim* (pl. *'ulemā'*) označava učenjaka (dosl. 'zNALAC' ili 'onaj koji zna'), dok srodnna riječ *'alīm* označava dobro obrazovanu osobu, a kada se odnosi na Boga, znači Sveznajući (usp. el-Enām, 6:101: „On sve zna“ – *ve huve bi kulli šej'in 'alīm*). Glagol *'alime/ja'lemu* (koji može uzeti direktni objekt ili poslije kojeg dolazi prijedlog *bi*) znači 'biti svjestan, osjetiti, znati, ovladati, shvatiti, biti siguran'. U suri el-'Aleq, 96:14, onome koji se okreće od Istine postavlja se pitanje: „Zar on ne zna (*elem ja'lem*) da Bog [sve] vidi?“ (*ennella-he jerā*). Upotrijebljen u značenju 'razlikovanja', ovaj glagol pojavljuje se u suri el-Beqare, 2:220, koja nas podsjeća da Bog "zna razlikovati pljačkaša od oplemenjivača" (*ja'lemu l-mufsid mine l-muslih*).

2) Definicija zasnovana na upotrebi

Većina definicija *'ilm* određuje kao određeno vjerovanje koje odgovara stvarnosti, konačni sud koji nije podložan sumnji. Sve takve definicije prave razliku između *'ilma* i *tekhajjula*, tj. fantazije ili imaginacije. *'Ilm* je tačan u mjeri u kojoj on odgovara stvarnoj realnosti. Definicija *'ilma* kao percepције nečega onakvog kakvo ono stvarno jeste podrazumijeva dvije mogućnosti. Prva se odnosi na percepцијu prirode ili suštine nečega, a druga na sud u odnosu na prisustvo ili odsusutvo nekog atributa pri nekome ili nečemu. Prva upotreba ilustrira se u iskazu: „Vi ih možda ne znate, [ali] Bog ih zna“ (*lā ta'lemūnehum, Allāhu ja'le-*

muhum) (sura el-Enfāl, 8:60). U drugoj upotrebi uzimaju se dva direktna objekta, kao u sintagmi „ako ste prepoznali da su one vjernice...“ (*in ‘alimtumūhunne mu’mīnāt*) (sura el-Mumtehane, 60:10). El-Džurdžānī je *‘ilm* definirao kao „određeno vjerovanje koje odgovara stvarnosti“. Bog ukazuje na Sebe u Kur’anu kao na *el-Ālima* (Onaj Koji zna) i *el-Ālīma* (Sveznajući). Glagol *‘alime/ja’lemu* Kur’an pripisuje Bogu opisujući Ga da posjeduje *‘ilm*. Također, Bog je opisan kao *Allāmu l-gujūb* (sura el-Mā’ide, 5:109), što znači da ništa nije skriveno Njegovom znanju i opažanju: On zna šta je bilo, šta jeste, šta će biti i šta neće biti i kako bi izgledale stvari koje ne postoje da postoje. Bog zna za vjeru vjernika, nevjerništvo nevjernika i grijehu grešnika. Međutim, Božije znanje o onome što će ljudi raditi u budućnosti ne oduzima njihovu slobodu; otuda, svaki pojedinac ostaje odgovoran za svoja djela, riječi i vjerovanja. Božiji *‘ilm* uzrok je postojanja svijeta (*el-‘ālem*), koji je opet uzrok *‘ilma* ljudskih bića. Božiji *‘ilm* obuhvata sve aspekte postojanja, vanjske (*zāhir*) i unutarnje (*bātin*). Budući da je vječno, Božije znanje ne zavisi od događaja u vremenu, niti se ono stječe putem osjetila ili razuma kao u slučaju znanja ljudskih bića.

3) Podjele *‘ilma*

Učenjaci su *‘ilm* podijelili u dvije kategorije. Prva je *‘ilm qadīm*, tj. bezvremensko ili vječno znanje, koje se može pripisati isključivo Bogu. Drugo je *‘ilm hadīth* ili vremensko znanje, koje se pripisuje stvorenjima. Vremensko znanje dalje se dijeli na dvije intuitivne kategorije koje se odnose na: osnovno znanje koje neko dobiva kroz jedno ili više od pet osjetila i koje ne iziskuje svjesno mišljenje ili razmišljanje, i stečeno znanje koje se stiče putem svjesnog mentalnog napora i namjernog procesa učenja. Ovo je smisao Poslanikovih riječi: *Inneme l-‘ilmu bi t-te’allum*, „Znanje dolazi

putem učenja“. Na razlike između pojedinaca u odnosu na stečeno znanje aludira se u suri er-Ra'd, 13:17, u kojoj se kaže da Bog „spušta vodu s neba, pa [konačno] suha riječna korita narastu prema svojoj mjeri“. Drugim riječima, ljudi se razlikuju u pogledu Bogom dane sposobnosti da uzmu i 'kanališu' informaciju i znanje. Vrsta znanja klasifikovana kao '*ilm darūrī*' ili intuitivno znanje dostupna je svakom tjelesno i umno sposobnom pojedincu. Božiji zakoni objavljeni ljudskim bićima tokom vremena bili su objavljivani na nivou intuitivnog znanja, tj. na jeziku koji je dostupan ljudima svih nivoa inteligencije. Zbog tog razloga, svi ljudi zreloguma jednako su odgovorni za svoj odgovor na temeljne zahtjeve njihove religije. Što se tiče detalja u vezi sa sastavnicama i uvjetima za djela obožavanja, gramatička pitanja, analize lingvističkih struktura i sl., to pripada kategoriji stečenog znanja ili '*ilm mukteseb*'.

Naposljetku, '*ilm*' se dijeli u dvije kategorije: teoretsko znanje (*nezari*) i praktično znanje (*'ameli*). Teoretsko znanje je znanje koje je, onda kada se stekne na nivou razumijevanja, potpuno. Ova kategorija uključuje fizičke realitete kao što su naučne činjenice. Praktično znanje je znanje koje se, da bi bilo potpuno, mora u primjeniti praksi; ova kategorija uključuje, naprimjer, znanje rituala obožavanja.

DRUGO: NIVOI I KRITERIJI 'ILMA

1) Nivoi '*ilma*

Izvanjski svijet (*el-'ālemu l-khāridžī*) jeste ono što '*ilm*' čini mogućim. Pošto su osjetila jedina sredstva koja imamo za komunikaciju s područjem opipljivog, prva faza pristupa znanja jeste osjet (*ihsās*), koji predstavlja interakciju osjetila s vidljivim su-

bjektima putem primanja podataka iz čulnih nadražaja. Čulni podatak se prenosi u psihi u uzlaznom progresu od jednostavnog, osnovnog receptivnog procesa do nekog mnogo složenijeg. Ovo se prati putem *idrāka* ili spoznaje, koja uključuje izlaganje izvanjskih realiteta onome ko opaža. Ovo izlaganje pohranjuje se u umu, tj. onda slijedi *tedhdhekur* ili sjećanje, u kojem pojedinač pokušava da otkrije na svjesnom nivou ono što ostane od podataka pohranjenih u prethodnoj fazi. Kada se željena slika vrati svjesnom umu, onda se događa proces *fehma* ili razumijevanja, koji se općenito povezuje s riječju ili iskazom koji ste čuli da je neko izgovorio.

Daljni nivo razumijevanja može se označiti ako *fiqh*, koji podrazumijeva shvatanje onog što osoba koja vam se obraća namjerava kroz ono što on ili ona vama govori. Iza ovog imamo nivo koji se označava kao *dirāje* ili spoznaja koja jeste znanje koje nastaje iz ponovljenih uvida o temi o kojoj je riječ. *Jeqīn* ili potpuna sigurnost primjenjuje se za stanje u kojem naučiš nešto tako temeljito da ti ne postoji druga zamisliva mogućnost. Termin *dhihn*, obično prevođen jednostavno kao ‘um ili intelekt’, odnosi se na spremnost da se stekne znanje koje se još uvijek nema, dok se *fikr* odnosi na mentalni proces prolazeњa između pojmoveva i ideja, s jedne strane, te principa ili činjenica koje pokazuju ispravnost takvih pojmoveva i ideja, s druge strane. Što se tiče *hadsa*, ponekad preveden kao ‘intuicija’, on se odnosi na ono što razlikuje čin mišljenja. Termin *dhekā'*, obično preveden kao ‘inteligencija’, odnosi se na moć inituicije, dok se *fitna* ili perceptivnost odnosi na sposobnost usredsređivanja na sadržaj koji je potrebno znati; i *kejs* ili ‘suptilnost’ jeste sposobnost zaključivanja o onome što je najkorisnije ili najunosnije. Termin *re'j* odnosi se na proces izvođenja i razmišljanja o premisama koje su predstavljane, dok se *tebejjun* odnosi na proces dolaska do jasnoće u vezi s nečim što je dvosmisленo ili nejasno. Termin *isti-bsār*, isto tako, odnosi se na znanje dobiveno putem razmišlja-

nja, dok se termin *ihāta* odnosi na temeljno shvatanje nečega iz svih uglova. Termin *zann* odnosi se na proces prihvatanja pozicije ne kao sigurne, već sa svjesnošću da postoji dvije strane datog pitanja, a nijedna od njih nije očito superiornija od druge. I na kraju, termin '*aql* odnosi se na suštinu pomoću koje opažate ne-materijalnu stvarnost kroz posredovanje osjetilne percepcije.

Ibn el-Qajjim predložio je drugu podjelu nivoa '*ilmā*, koja započinje s najvišim nivoom i spušta se naniže. Poredak nivoa koje on navodi jeste sljedeći: (1) Nivo na kojem Bog direktno govori Svojim robovima, bez posredovanja, kada je rob u budnom stanju. O ovom najvišem nivou znanja govori se u suri en-Nisā', 4:164, u kojoj se kaže da je „Bog govorio Svoju riječ Musau“. (2) Nivo Objave rezerviran za Božije poslanike. Bog je rekao poslaniku Muhammedu: „Vidi, Mi te nadahnjujemo, [o, Poslaniče] kao što smo nadahnjivali i sve vjerovjesnike poslije njega“ (sura en-Nisā', 4:163). (3) Nivo koji podrazumijeva slanje meleka izaslanika ljudskom biću da prenese ono što mu je Bog naredio da prenese. Ova prva tri nivoa '*ilmā* rezervirana su samo za Božije poslanike. (4) Nivo inspiracije na kojem kao da Bog govoriti nekome stvarnim riječima. Ovaj nivo niži je od onog podarenog poslanicima i vjerovjesnicima, koji podrazumijeva davanje novog zakona Božanskog porijekla. Poslanik je ovaj nivo znanja pripisao Omeru ibn el-Hattabu riječima: „Među narodima koji su bili prije vas bilo je nadahnutih pojedinaca. Ako ikom u našoj zajednici pristaje taj opis, onda je to Omeru ibn el-Hattabu.“ (5) Nivo koji podrazumijeva prenošenje razumijevanja drugima. U suri el-Enbijā', 21:78–79, govori se o ovom nivou znanja, kada se kazuje kako je Bog Sulejmanu dao posebno razumijevanje u odnosu na slučaj koji je pred njega bio izložen. (6) Nivo općeg objašnjenja. Ovaj nivo podrazumijeva objašnjenje istine i njezino razlikovanje od neistine zasnovano na dokazima, argumentima i znakovima, tako da istina postaje vidljiva srcu baš kao što su fizički subjekti vidljivi oku. Ovaj nivo konstituiše dokaz na temelju kojeg će nas Bog pozvati na odgovornost na

Danu proživljenja. Sve dok ljudi ne dođe do ovog dokaza, Bog ih neće kazniti ili odvesti u stranputicu. Sura et-Tevbe, 9:115, uvjera-va nas da „Bog ne bi nikada – nakon što ih je uputio – osudio ljude zato što su zalutali prije nego što im On [potpuno] ne objasni čega se moraju čuvati!“ (7) Nivo znanja koji podrazumijeva neku posebnu uputu. Ova uputa općenito se označava kao Božije provide-nje, Bogom dati uspjeh, izabranost i zaštita od razočarenja i izda-je. Na ovaj fenomen aludira se u suri el-Qasas, 28:56, u kojoj Bog kaže Poslaniku: „Uistinu, ti ne možeš uputiti na Pravi put svakoga koga voliš: Bog je Onaj koji upućuje...“ (usp. en-Nahl, 16:37). (8) Nivo na kojem čovjek čuje ono što Bog želi da on čuje. Sura el-En-fāl, 8:23, potvrđuje: „da je Bog vidio bilo kakva dobra u njima, On bi, bez sumnje, učinio da čuju...“ (usp. Fātir, 35:22). (9) Nivo pro-svjetljenja (*ilhām*). U suri eš-Šems, 91:7–8, govori se da Bog „pro-svjetljuje“ dušu u pogledu njezinih grešnih tendencija kao i njezi-ne sposobnosti za svjesnost Boga (*elhemehā fudžūrehā ve taqvāhā*). (10) Nivo koji podrazumijeva primanje istinitog sna od Boga. Za Božije objave koje je Poslanik primio na početku kaže se da su otpočele s „istinitim snom“ (*ru’jā sādiqa*).

2) Kriteriji ispravnog ‘ilma

Kao što smo primijetili u ovoj raspravi, etička ispravnost u odno-su na ‘ilm, iako nužna za njeg, nije dovoljna; na isti način, aka-demска disciplina i strogost nisu dovoljne same po sebi, jer ni jedna količina rigoroznosti ili tačnosti neće učiniti istraživanje prihvatljivim ako je ono u sukobu s priznatim standardima vrli-ne i morala. Najvažniji kriteriji koji moraju postojati u odnosu na ‘ilm uključuju sljedeće:

Objektivnost. Naučne teorije i hipoteze moraju se zasnivati na temeljitu istraživanju deriviranom iz konačnih, pouzdanih dokaza. Istraživači se moraju distancirati od ličnih emocija i

osjećajnosti, posebno kada izučavaju humanističke i društvene nauke, koje su značajno pogodjene individualnim tumačenjima. Objektivnost je osnovna mjera nečije sposobnosti da dođe do istine i da bude pošten u svojim sudovima.

Akademski integritet. Ovaj kriterij, sam po sebi, bavi se zaštitom ljudskih prava na svim nivoima. On je iskazan u suri eš-Šu'arā', 26:183, u kojoj nam se naređuje: „I ne lišavajte ljude onoga što je zakonito njihovo; i ne postupajte poročno na zemlji šireći nered.“ Jedan aspekt akademskog integriteta jeste praksa odavanja zasluge onima od kojih je neko dobio informacije i/ili čije je istraživanje otvorilo put za vlastito istraživanje. Drugi aspekt akademskog integriteta jeste potpuna istinitost, što je osnovni izraz poštovanja prema sebi i drugima. Kur'an je prepun ajeta koji oslovljavaju pitanje istinitosti. Čitamo, naprimjer, u suri et-Tevbe, 9:119: „O, vi koji ste dosegli verovanje, na Boga mislite stalno, i budite među onim koji su vjerni svojoj riječi!“ Isto tako, sura ez-Zumer, 39:33, identificira one koji donose Istinu i prihvataju Istinu iskreno s istinskom sviješću o Bogu. Zato je istinitost prisno povezana sa svjesnošću Boga i vjere.

Etika učtivog neslaganja. U suri en-Nahl, 16:125, Bog nam naređuje da druge pozovemo na Božiji put „mudrošću i lijepim opomenama, i raspravljalj s njima na najprijezni način“. Praksa raspravljanja „na najprijezni način“ iziskuje da se ne bude grub ili oštar u suočavanju s drugima. Samog Poslanika Bog je podsjetio da, ako bi sa svojim sljedbenicima oštrot postupao, oni bi se razbježali oko njega, obrativši mu se riječima: “I samo Božjom milošću ti si [Vjerovjesniče] blago postupio prema svojim sljedbenicima; da si bio oštar i nemilosrdan, oni bi se, zbilja, odmetnuli od tebe“ (sura Āli 'Imrān, 3:159). Kada se rasprava i debata poduzimaju u cilju donošenja koristi i otkrivanja istine, onda nema mesta omalovažavanju i provokaciji nečijeg oponenta ili pokušajima da se ospore njegovi ili njegini motivi. Nasuprot tome, treba da pohvalimo svog oponenta zbog njegove ili njegazine

učenosti i dostugnuća te da iskažemo svoju ljubaznost i nježnost. Kur'an zabranjuje da izazivamo druge. U suri el-Isra', 17:53, kaže se: "I reci robovima Mojim da govore na najprijažniji način [s onima koji ne dijele njihova mišljenja]; uistinu, šeđtan je spreman da izazove neslogu među ljudima..." Poznato je da su poslanici bili pažljivi i taktični u suočavanju sa drugima, uključujući čak i njihovog smrtnog neprijatelja. Bog je naredio Musau i Harunu: „Idite, obojica, faraonu: jer, uistinu, on je prekoračio sve granice pravednosti!“ (sura Tā Hā, 20:43).

Stavljanje dokaza ispred teoretizacije i formiranja pravila

Provjeravanje izvora i ispravno citiranje iz njih neće biti dovoljno ako su ti izvori sami nepouzdani. Posljedično tome, kur'anski pristup jeste da se traže dokazi za tačnost bilo koje tvrdnje koja se predstavlja. Jedan od znakova onih koji su posvećeni traganju za istinom jeste taj što oni ne formuliraju vjerovanje sve dok ne ispitaju dokaze. A oni koji se drže neistine svoju vjeru zasnivaju na sopstvenim kapricima i fantazijama ili na onome što su ih drugi naučili da vjeruju. A potom potraže dokaze koji će njihovim vjerovanjima pružiti izgled valjanosti i legitimite. Na taj način pokušavaju izbjegći suočavanje s istinom i dobiti prave smjernice.

Dokazi moraju biti derivirani iz Kur'ana i sunneta, racionalne argumentacije ili iz osjetilnih podataka. Svaki problem i pitanje koje se ispituje poziva se na specifične metode, pristupe i vrste dokaza; zato dokazi ili procedure prikladni za jedno pitanje ili po-lje izučavanja možda nisu prikladni za neka druga. U suri el-En'ām, 6:148, Bog naređuje Poslaniku: „Reci: 'Imate li ikakvo [pouzdano] saznanje koje biste nam mogli ponuditi? Vi slijedite samo naslućivanje [drugih ljudi], a vi sāmi samo nagađate.'“

Treba imati na umu da za dokaz ima mnogo imena u Kur'anu. U pravu citiranom ajetu, naprimjer, dokaz se označava kao 'znanje'

(‘ilm). Drugdje se označava kao ‘dokaz’ (*burhān*; usp. el-Mu’mīnūn, 23:117), ‘autoritet’ (*sultān*; usp. Junus, 10:68) i ‘argument’ (*hudž-dže*; usp. el-En’ām, 6:83), ‘znak’ (*āje*; usp. el-Beqare, 2:211), ‘dokaz istine’ (*bejjīne*; usp. el-Ahqāf, 46:7) i ‘sredstva uvida’ (*besā’ir*; usp. el-En’ām, 6:104).

Pažljiva upotreba naučnog jezika

Istraživač mora dobro razumijevati terminologiju povezane sa njegovim ili njezinim poljem specijalizacije s obzirom na utjecaj koji ona ima na stavove i osjećanja ljudi. Tehnički termini nastaju kako bi se zadovoljila potreba; a onda oni, s obzirom na njihovu sposobnost da utječu na razumijevanje ljudi, razvijaju potencijal da donesu korist ili štetu. Tehnički termini ključ su znanja; kao takvi oni vrše pozitivan ili negativan utjecaj na razmišljanje ili ponašanje ljudi. Jedan termin može prenosi nekoliko različitih ideja zajedno, neke eksplicitno, druge implicitno, neke svjesno, druge podsvjesno. Određena riječ može usmjeriti um na značenja s kojima je ranije bila povezana, dajući, istovremeno, tim značenjima nove asocijacije. Kada se određeni termin koristi, on dolazi ugrađen u čitav niz povezanih okolnosti i očekivanja, mišljenja i osjećaja, nada i strahova, vremena i mjesta, specijalizacija i civilizacija, i sve to pomaže u određivanju njegova utjecaja. Zato svako ko pokušava razumjeti određeni termin izvan njegova konteksta mora pasti u grešku i konfuziju.

Pravo usklađivanje između intelektualnih sposobnosti i polja studiranja

Sredstva znanja dostupna ljudskim bićima imaju ograničene kapacitete i konačni domet. Postoji, naprimjer, niz frekvencija koje

ljudsko uho ne može otkriti. Također, ljudska bića imaju ograničeno polje viđenja; postoje boje koje ljudsko oko ne može razlikovati, kao i slike toliko sićušne ili daleko od toga da se vide golim okom. Um je, također, ograničen u onome što može apsorbiti i razumjeti. Stoga je drugo pravilo akademske težnje da se ne ulazi u pitanja koja su ponad ljudske sposobnosti da ih temeljno razumije, jer bi to bio gubitak vremena i energije. O ovome čitamo u suri el-E’arāf, 7:187:

Oni će te [,Vjerovjesniče,] pitati o Posljednjem satu: kad će se on desiti. Reci: ‘Uistinu, znanje o tome je samo kod Uzdržavatelja moga! Samo će ga On otkriti u svoje vrijeme! Težak će to biti čin nebesima i Zemlji; [a] neće vas pogoditi drukčije osim iznenada!’ Oni će te pitati – kao da bi ti mogao dobiti uvid u ovu [tajnu] upornim ispitivanjem! Odgovori: ‘To zna samo Uzdržavatelj; ali većina ljudi [ovo] i ne sluti!’

TREĆE: KUR’ANSKI SVEOBUHVATNI POGLED NA ‘ILM

Kako je pokazano na stranicama Kur’ana, *‘ilm* obuhvata ovaj i onaj svijet. Sam po sebi, on se bavi pitanjima koja nas kao ljudska bića zaokupljaju, naročito: kako je nastalo stvaranje, kako se ono razvilo i kakav se kraj može predvidjeti; jednost Boga; i svemir u njegovoj cjelini – Zemlja, nebesko carstvo, zvijezde, planete. Kur’an poziva svoje čitalce da razmišljaju o kosmičkim fenomenima: “I to je On – Koji vam je postavio zvijezde da vas one vode usred duboke tmine po zemlji i po moru: Mi, zaista, jasno izričemo ove poruke ljudima [prirođene] spoznaje!” (sura el-En’ām, 6:97).

Sveobuhvatna narav kur’anskog pojma *‘ilm* posebno jasno pokazuje se u suri el-’Aleq, 96:1, u kojoj Bog naređuje: “Čitaj u ime Uzdržavatelja svoga Koji stvara...” Kada ga čitamo u njegovom širem smislu, ovaj se ajet može razumjeti u smislu obraćanja svim ljud-

skim bićima – vjerniku i nevjerniku, pravednom i nepravednom. Kao što eš-Ševkānī zapaža u svom komentaru ovog ajeta, glagol 'čitaj' iziskuje da postoji nešto što „se čita“. Međutim, objekt zapovijedi „čitaj“ ne spominje se, što signalizira da on može uključivati bilo koji broj stvari.

Čin čitanja o kojem se ovdje govori započinje Božijom naredbom; način na koji se ono dešava daje Bog, a kraj ili svrha za koju se ono čini usredsređuje se na Boga. U ovom slučaju, ono isključuje rasističke, netrpeljive svrhe, slijepu privrženost tradiciji i nepromišljene predrasude u korist određene rase, etničke grupe, škole ili filozofije. Čin čitanja predstavljen ovdje poprima univerzalnu dimenziju budući da se poruka koja nam je dostavljena, treba da se čita i prenosi drugima, upućuje cijelom svijetu i bavi se potrebama svih ljudi na ovom i budućem svijetu.

Onaj ko nam naređuje čitanje jeste naš Stvoritelj, naš Uzdržavatelj i naš Gospodar. Pošto je On upoznat s onim što je stvorio i šta je najbolje za stvaranje, Bog je vrhunski kvalifikovan da odredi koji ćemo pristup uzeti u ovom našem čitanju. Temeljito čitanje Kur'ana otkriva da se *'ilm* o kojem on govori kreće oko tri glavne teme. Prva je Božija jedinstvenost u Njegovom gospodarstvu i vladavini, Njegovim imenima i atributima i pitanjima povezanim s obožavanjem. Druga tema je kosmos, Božija mudrost i tajne koje se manifestiraju. I treća tema jesu ljudi u svijetu i načini na koji su oni povezani sa Stvoriteljem i stvaranjem.

Svaka ova tema povezuje se sa specijaliziranim poljem izучavanja. Prva dovodi do polja islamske telogije i jurisprudencije i njima odgovarajućih specijalizacija i grana; druga se povezuje s prirodnim, a treća s humanističkim naukama. Međusobno povezane dimenzije postojanja predstavljene i tretirane u Kur'anu doprinose inkvizivnoj slici *'ilma*. Ova konceptualizacija *'ilma* ne dovodi ni do ateističkog materijalizma niti do utopijskog, apsolutnog asketizma. Umjesto toga, ona potvrđuje umjereni stav koji uspostavlja ravnotežu između ova dva ekstrema. Kao što

nam se kaže u suri el-Mulk, 57:15, Bog „je Zemlju učinio pogodnom za život na njoj: idite, onda, naokolo po svim njezinim pre-djelima i uživajte opskrbu koju [vam] On pruža, ali [uvijek imajte na umu da] čete pred Njim oživljeni biti!“.

ČETVRTO: KATEGORIJE MA'RIFE

Kur'an poziva muslimane da naučno razmišljaju o svim aspektima života na ovome i na budućem svijetu. S obzirom na inkluzivno razumijevanje ‘ilma, neki učenjaci podijelili su ga u tri kategorije: (1) teologija i jurisprudencija, (2) prirodne nauke i (3) humanističke nauke.

Teologija i jurisprudencija. Teologija i jurisprudencija tretiraju principe i obrede religije, tj. doktrinu i formu obožavanja. Svrha ovih oblasti izučavanja jeste da omogući muslimanima da razumiju svoj cilj i kraj u životu te kako da se odnose prema Gospodaru i ostalim stvorenjima. U suri edh-Dhārijāt, 51:56. Bog kaže: „Stvorio sam džine i meleke, nevidljiva bića, i ljudi samo zato da Me mogu [spoznati i] obožavati.“ Da bismo postigli ovaj cilj, moramo razumjeti zadatke koji se postavljaju pred nas uključujući naredbe i zabrane koje smo primili do Boga. Te naredbe i zabrane zatim treba primijeniti na studiozan, naučan način; kao posljedica toga, postoje brojne grane islamskih pravnih, teoloških i doktrinarnih studija. Ovo uključuje polje jurisprudencije, a to je proučavanje islamskog prava i načina na koji se izvode propisi iz njegovih temelja i principa u odnosu na forme obožavanja, finansijske transakcije, personalne transakcije, kazne za kršenje prava itd.

Prirodne nauke. Svi narodi i civilizacije teže istom: nastoje prirodne nauke koristiti za ovosvjetske poslove. Znanje prikupljeno kroz prirodne nauke je kumulativno; osim toga, oni koji

dolaze kasnije grade na onome što su otkrili oni prije njih. Nova otkrića i dostignuća u oblastima prirodnih nauka pružaju nam dodatne dokaze o Božjoj veličini i izdašnosti prema nama; također nam daju temelj na kojem gradimo naprednu civilizaciju. Svaka kur'anska naredba o istraživanju i razmišljanju o bilnjom i životinjskom svijetu, o nebeskim prostranstvima, o Zemlji ili o nama samima implicitno se povezuje s prirodnim naukama. Zapravo, sposobnost ljudskih bića da ostvaruju Bogom dane moći na zemlji, bile one ekonomске, finansijske, industrijske, kulturne ili naučne, zavisi od znanja koje oni postižu putem takvih disciplina i njihovih praktičnih primjena.

Muslimanski napor na širenju poruke islama i uspostavljanju Božije religije na zemlji ne događaju se u domenu neke fantazije, već, zapravo, u kontekstu naše zemaljske egzistencije i naših odnosa s drugim zajednicama. Kada su muslimani nazadni i dekadentni, to ništa ne znači za promoviranje islamske poruke. Važnost traženja ne samo svijeta koji će doći već i dobra sadašnjeg svijeta potvrđuje se u suri el-Qasas, 28:77, u kojoj nam Bog naređuje: „Teži [dobru] na onome svijetu, a ne zaboravljam svoj [pravični] udio na ovome svijetu.“ Mi tražimo naš „pravični udio na ovome svijetu“ putem, između ostalih stvari, izučavanja različitih aspekata materijalnog svijeta kako bismo ih na najkorisniji način upotrijebili za sve.

Humanističke discipline. Oblast poznata kao “humanističke nauke” obuhvata brojne discipline: sociologiju, psihologiju, političke nauke, historiju, ekonomiju i dr. Kur'an nam daje definitivne odgovore u pogledu porijekla i prirode ljudskih bića, svrhe postojanja, slobode i odgovornosti, društvenih odnosa, ljudske interakcije s prirodnim okruženjem i negovim posljedicama, opsega i granica ljudske moći i vlasti nad ostatkom svijeta. Otuda, polja izučavanja kao što su ova navedena u ranim dobima islama nisu odvojeno klasifikovana. Na modernom zapadu, nasuprot tome, predmetne teme postale su predmet različitih akademskih disciplina.

Kada pogledamo studije urađene na poljima sociologije, psihologije, političkih nauka, historije, ekonomije i srodnih područja, treba imati na umu da ono što je korisno za ljudska bića na jednom mjestu ili u jednom društvu nije nužno korisno za njih na nekom drugom mjestu ili u drugoj zajednici. Studije koje se rade u zapadnojčkom okruženju možda neće biti primjenljive u istočnom okruženju. Ne bi trebalo sociološke, psihološke ili ekonomske studije uzimati izvan konteksta; zapravo, rezultate i zaključke tih studija potrebno je ispitati u vidiku kulturološkog, historijskog, političkog, religijskog i socio-ekonomskog miljea u kojem su one nastale, i bilo kakve ekstrapolacije iz tog miljea treba pažljivo uraditi.

PETO: KOMPARACIJA IZMEĐU MA'RIFE I 'ILMA

Da bismo odredili preciznu distinkciju između *ma'rife* i *'ilma*, moramo se udubiti u rasprave učenjaka o tom terminima, a koje dotiču ligvistička i doktrinarna pitanja. Imajući u vidu činjenicu da stručnjaci imaju tendenciju da pojmove koriste proizvoljno i u službi svojih ideja, morat ćemo pratiti ove termine do njihovih jezičkih korijena kako bismo ih precizno definirali i pridružili tačnim semantičkim poljima. *Ilm* se karakteriše različitim stepenima sigurnosti i nesigurnosti, štaviše, on podrazumijeva misaoni proces koji iziskuje inteligenciju i prisustvo uma. *Ilm* može biti površinski i apstraktni, i suprotno, može biti temeljit, detaljan i konkreтан. Zbog tvoga, postoje brojne riječi manje ili više sinonimne *'ilmu* i *ma'rifi*. Svaki od tih sinonima povezuje se, na jedan način, sa znanjem u cjelini, a na drugi način, s nekom specijaliziranom nišom. U tekstu što slijedi pokušat ćemo da pratimo najvažnije kur'anske sinonime za ova dva termina i identificiramo karakteristike koje razlikuju svakog od ostalih.

LEKSIČKE I UPOTREBNE RAZLIKE

Da bismo dobili jasniju sliku odnosa između termina *ma'rife* i *'ilm*, moramo istražiti njihove leksičke definicije i upotrebe, a onda ih, na osnovu toga, međusobno komparirati.

1) Leksičke razlike

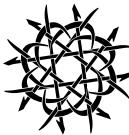
Termin *'ilm* može se primijeniti na određene vrste znanja zasnovane na značenju riječi *'alāme*, koja se odnosi na znak ili signal koji ističe ili identificira nešto ili nekoga. Što se tiče termina *ma'rifa*, on se primarno koristi u kontrastu s riječi *nekire*, koja se odnosi na nešto i nekoga nepoznatog ili neidentificiranog. Isto tako, riječ *irfān*, koja znači 'prepoznavanje ili priznavanje', koristi se u kontrastu s riječi *džehl*, koja znači 'neznanje ili nedostatak svjesnosti', dok glagol *te'arrefe*, kada se upotrijebi s direktnim objektom, znači 'istražiti i otkriti'. *Ma'rife* se odnosi na znanje koje slijedi nakon odsustva znanja, bilo zato što se nikad nije znalo o stvari koja je u pitanju ili zato što je neko znao o toj stvari, ali je onda zaboravljeno to što je on znao. U drugoj situaciji, to bi bilo kao da je informacija koja je nekada postojala nestala iz nečijeg uma, ali je onda iznesena iz podsvijesti. Glagol *'arefe/ja'rifu* zahtijeva jedan direktni objekt. Neko može reći, naprimjer, *'Areftu d-dār*, 'Upoznao sam kuću'. U istom značenju ovaj se glagol koristi u suri Jūsuf, 12:58, gdje nam se kaže da, kada je Jusuf ugledao svoju braću: „On ih poznade“ (*'arefehum*), nakon dugog njihovog razdvajanja, „a oni njega ne prepoznaše“ (*ve hum lehu munkrūn*). Nasuprot tome, glagol *'alime/ja'lemu* iziskuje dva direktna objekta kada se koristi u smislu prepoznavanja. Kao što smo vidjeli, na taj način on se koristi u suri el-Mumtehane, 60:10: „ako ste ih prepoznali da su vjernice...“

Tačka sličnosti između *ma'rife* i *'ilma* je ta što se oba ta termina odnose na znanje i svjesnost. *Ma'rifa*, međutim, ima aktivnu i personalnu dimenziju koja nije prisutna u pojmu *'ilma*, koji je više čisto teoretski. Tako se, naprimjer, može reći da se *ma'rifa* odnosi na potvrđeni *'ilm* o Bogu zajedno s djelom koje je odraz tog *'ilma*.

2) Razlike u vezi s upotrebom

Neki smatraju da je *ma'rifa* više specijalizirana ili specifičnija od *'ilma* u smislu da se *ma'rifa* odnosi na svijest o distinkтивnoj prirodi nečega kao suprotnost s drugim subjektima. Termin *ma'rifa* označava čin razlikovanja nekoga ili nečega poznatog od nekoga ili nečega nepoznatog, dok termim *'ilm* to ne označava. *Ma'rifa* se također odnosi na znanje ili svijest do koje neko dolazi putem proseca razmišljanja, i koristi se da označi prepoznavanje ili znanje nečega ili nekoga čiji se spoljni efekti mogu opaziti, ali čija se unutarnja suština ne može znati. Tako se može reći: *Areftūllāh*, ‘Znam/spoznao sam Allaha’; također neko može kazati: *'Areftu Zejden*, ‘Prepoznao sam Zejda’, bez značenja da on zna Zejdovu unutarnju suštinu.

Nadalje, *ma'rifa* se od *'ilma* razlikuje u činjenici da, dok se *ma'rifa* koristi u suprotnosti s nedostatkom priznanja (*inkār*) ili nezahvanosti (*džuhūd*), *'ilm* se koristi u suprotnosti s neznanjem (*džehl*) i kapricom ili požudom (*hevā*). Sura el-Mā'ide, 5:83, govori o ljudima čije se oči repune suza kada čuju Božiju riječ „jer oni prepoznaju Istin“ (*mimmā 'arefū mine l-haqq*), dok u suri el-Beqare, 2:146, čitamo da jevreji i kršćani Poslanikovog doba „znaju [istinu] kao što znaju svoju djecu“ (*ja'rifūnehū kemā ja'rifūne ebnā'ehum*). Glagol *'alime/ja'lemu* češće se koristi da označi znanje činjenica, kao u kur'anskom podsticanju u suri Muhammed, 47:19: „Znaj, onda, čovječe, da nema drugog božanstva osim Allaha“ (*fa'lem ennehu lā ilāhe illellāh*).

6 Sredstva stjecanja znanja u Kur'anu

Među fizičkim osjetilima kroz koja dobivamo osjetilne podatke kao sredstvo stjecaenja znanja, dva kojima se najviše pažnje u Kur'antu poklanju jesu sluh i vid, kao i s njima povezani organi: uho i oko. Što se tiče osjetila dodira posredovanog kroz ruke, njegova uloga u stjecanju znanja predstavlja se kao podrška ili pomoć vizuelnoj percepцији putem pisanja ili držanja nečega radi njegova ispitivanja.

PRVO: FUNKCIJA OSJETILA U STJECANJU ZNANJA

Kao što smo vidjeli, učenjaci općenito *'ilm* klasificiraju kao intuitivan i stečen. Fizička osjetila služe da prenesu podatke do mozga i kao takva ona predstavljaju prvu fazu spoznaje. Prema mnogim istraživačima u filozofiji i drugim poljima, osjetila su podložna grešci i, kao posljedica, ne mogu nam dati sigurnost. Na ovoj tačci oni se slažu s brojnim drevnim filozofima, neki od njih su muslimanski filozofi poput Ebū Hāmida el-Gazālīja, Ibn

Hazma i dr. Kao podrška tvrdnji da su osjetila nepouzdana, neki učenjaci apeluju na suru en-Nūr, 24:39, u kojoj čitamo: „Ali oni koji su uporni u poricanju Istine – njihova [dobra] djela su kao opsjena u pustinji, za koju žedni pretpostavlja da je voda – dok, kad joj se približi, ne uvidi [da je] to ništa.“ Brojne druge reference podržavaju tu liniju razmišljanja. Fizička osjetila su, zapravo, više relativna nego apsolutna. Ipak, ona su još kadra osigurati sigurnost kada su u skladu s logikom i zdravim razumom. Istovremeno, pet osjetila ne mogu uzeti sve moguće podatke. Zato, da neko dobije neko dodatno osjetilo, iznad pet koja već uživamo, taj bi mogao otkriti mnoge stvari kojih nikada ranije nije bio svjestan. Kao što je primjećeno, naše okruženje je ispunjeno slikama koje ne možemo da shvatimo golim okom i frekvencijama koje su ili previsoke ili preniske za nas da ih čujemo, kao što čitamo u suri el-Hāqqa, 69:38–39: „Ja pozivam za svjedoka sve ono što možete vidjeti, kao i ono što ne možete vidjeti!“

Ima onih koji čak idu toliko daleko da tvrde ono što opažamo našim fizičkim osjetilima nije ništa drugo do fantazija i iluzija. Što se tiče Kur'ana, on ni na koji način ne sumnja u vid ili sluh, iako priznaje da određeni faktori mogu okrnjiti ta osjetila. U suri el-Hidžr, 15:15, kaže nam se da, ako bi oni koji sumnjaju u Kur'an dobili prave stepenice do neba na koje bi se uspeli, „oni bi opet rekli: 'To su samo naše oči začarane! Mi smo opčinjeni!'“ Drugim riječima, pogled neke osobe može biti nefikasan zato što je njezin um zamgljen, ili zato što su njegove ili njezine oči pod magičnom čarolijom. Na drugim mjestima Bog govori o pečaćenju ljudskih srca na takav način da ona više nisu u stanju da čuju. Govoreći o onima koji ne poštuju Njegovu poruku, u suri el-E'arāf, 7:100, Bog kaže: „da bismo Mi, ako bismo htjeli, mogli [i] njih uništiti pomoću njihovih grijeha za-pečativši srca njihova kako ne bi mogli čuti Istinu?“ Slušanje o kojem se govori u ovom ajetu nije fizičko; ono označava spo-

sobnost primanja Istine u svom srcu i odgovor na nju. Zapravo, kad god Kur'an ukazuje na osjetila na negativan način ili govori da su onesposobljena, to se odnosi na nivo percepcije viši od fizičkog. Specifičnije, odnosi se na Božije zatupljivanje ljudske prijemčivosti na Istini kao kaznu zbog toga što je namjerno ignorisao Njegovu uputu uprkos tome što je čuo, vidio i shvatio dokaze u svoju korist. U situaciji kao što je ova, pojedincima koji izaberu da zanemare uputu koja im je došla putem njihova unutarnjeg osjećaja dobra i zla neće biti data nikakva daljnja, dublja uputa kao što je ona koju su primali poslanici i vjerovjescnici.

Bog nam je dao fizička osjetila tako da svako od nas, unutar svojih vlastitih ograničenja i okolnosti, od njih može imati korist. Dar fizičkih osjetila dat je svim ljudima bez izuzetka, iako se pojedinci razlikuju u mjeri u kojoj ih dobro koriste, i iako bi jedno osjetilo moglo biti oštire od drugog kod nekog pojedinca. Međutim, istovremeno, osjetila nisu samo put do znanja koje nam je dato, i isključiva zavisnost od fizičkih osjetila opterećena je rizikom. Bog je ljudima dao tri sredstva pomoću kojih će postići znanje i drži nas odgovornim za njihovu upotrebu. Tako u suri en-Nahl, 16:78 čitamo: „Bog vas je izveo iz utroba vaših majki, a da ništa niste znali – i On vas je obdario sluhom, i vdom, i razumom, kako biste zahvalni bili.“ Jasno je, dakle, da za razliku od određenih filozofskih škola mišljenja, Kur'an nimalo ne sumnja u pouzdanost osjetila niti poriče njihovu važnost. Jednako je jasno, s druge strane, da Kur'an ne daje osjetilima veću važnost nego što je daje moći razuma; u ovom pogledu, islam dijeli metode radikalnih empirista koji fizička čula uzdižu iznad svega drugog. Islamska pozicija o osjetilima je umjerena, gdje se osjetila promatraju kao izvor ‘sirova materijala’ koji se onda koristi putem drugih sredstava percepcije i spoznaje.

DRUGO: SLUH I VID U KUR'ANU

1) *Uho i sluh u Kur'anu*

Arapska ženska imenica *udhun* (pl. *ādhān*) odnosi se na uho kod ljudskih i životinjskih bića. Govoreći o onima koji ne mare za Istину, Бог у суре el-E'arāf, 7:179, kaže:

Mi smo, sasvim sigurno, за Дžehnnem namijenili mnoga nevidljiva bića i ljude koji imaju srca, а ne uspijevaju shvatiti Istину, i oči, а ne uspijevaju vidjeti, i uši, а ne uspijevaju čuti, Oni su kao stoka – ne, oni su čak manje svjesni Pravog puta: oni su [istinski nehajni].

Osjetilo sluha u Kur'anu se spominje 139 puta, učestalije od bilo kojeg drugog fizičkog osjetila. Kao što je naznačenu u ranijem odjeljku, zvuci koji se čuju možda mogu ili ne mogu dovesti do razumijevanja. Govoreći o određenim narodima u drevna vremena, у суре el-Ahqāf, 46:26, Бог veli: „I bilo smo ih obdarili sluhom i vidom i [spoznajnim] srcima: ali ni sluh njihov, ni vid njihov, ni srca njihova nisu im bila od koristi jer su dalje odbacivali poruke Božje.“

Riječ *sem'* ili slušanje u Kur'anu se povezuje s brojnim srodnim pojmovima i procescima uključujući percepciju, razumijevanje, razum, osjetljivost, prihvatanje i pokornost. Glagol *semi'a/jesme'u* zahtijeva jedan direktni objekt. Particip aktivni *sāmi'*, 'slušalac', inkluzivniji je od riječi *mukhātab*, koja se odnosi na osobu kojoj se govori, jer vi možete čuti poruku koja se ne upućuje vama posebno. У суре el-Beqare, 2:6-7, читамо: „Pazi, što se tiče onih koji su uporni u poricanju Istine – svejedno je da li ih ti opominješ ili ne opominješ – oni neće vjerovati. Allah je zapečatio srca njihova i sluh njihov (*sem'i him*)...“ Isto tako, riječ *sem'* koristi se za označavanje ne samo čina slušanja već i procesa razumijevanja onoga što se čulo i poslušnog odgovaranja na to,

kao što čitamo u suri el-Enfāl, 8:31: „A kad god bi im se Naše poruke kazivale, oni bi rekli: ‘Mi smo [sve to] čuli prije!’“ (*qālū qad semi'nā*) Drugim riječima, oni su čuli poruku svojim ušima, ali nisu odgovorili prihvatanjem i poslušnošću. *Sem'* povezan s razumijevanjem i pozitivnim odgovorom prikazuje se, također, u suri el-Džinn, 72:1–2, u kojoj nam se kaže da nakon slušanja pro-učenog Kur'ana, određena ‘nevidljiva bića’ rekla su jedna drugima: „Uistinu, mi smo čuli čudesno kazivanje, koje vodi prema svijesti o onome što je ispravno; i zato smo mi u to povjerovali...“ (usp. er-Rūm, 30:52 i en-Nūr, 24:51).

Vidjet će se, onda, da je *sem'* koji se naređuje u Kur'antu po-praćen razumijevanjem, izvršavanjem Božije naredbe, uzdržavanjem od djela koja su zabranjena itd. Bez razumijevanja, poslušnosti i vjernog odgovora, *sem'* se možda i nije dogodio. Ovo se jednakom primjenjuje na vjernike i nevjernike. Udaljavanje od Istine jednakom je udaljavanju od onoga što se čuje, tako da je neko ko odbija Istinu, u suštini, gluhi. U suri Luqmān, 31:7, čitamo: „Jer, kad god se poruke Naše prenesu takvome, on se okreće u svojoj obijesti kao da ih nije čio – kao da je gluhoća u njegovim ušima...“ Takva osoba je čula Istinu svojim fizičkim ušima, međutim, on ili ona možda i nisu čuli poruku, pošto nije ispunjena vje-rovanjem ili poslušnošću; prema tome, svrha zbog koje je poruka upućena njemu ili njoj nije postignuta.

2) Oko i viđenje u Kur'anu

Arapska imenica *'ajn*, prije svega, odnosi se na fizičko oko. Uputrijebljena metaforički, može se također odnositi na suštinu objekta koji se opaža putem oka ili drugog čulnog organa. U ovom kontekstu nas zanima uloga koju oko igra u spoznajnom procesu. Bog retorički pita osobu koja traži istinu putem osjetila koja su joj data: „Zar mu nismo dali oka dva... i pokazali mu dva

glavna Puta [dobra i zla]“ (sura el-Beled, 90:8,10). Funkcija oka prikazana u Kur’ana jeste viđenje (sura Āli ‘Imrān, 3:13; sura el-E’arāf, 7:179; sura el-Enbijā’, 21:61).

U Kur’anu su, u različitim kontekstima, brojne reference na oči: Božije uzrokovanje da ljudske oči budu oslabljene (sura Jā Sīn, 36:66); oči koje su radosne (el-Ahzāb, 33:51); okretanje očiju od stvari ovoga svijeta (sura Tā Hā, 20:131); oči koje gledaju na nekoga s prijezirom (sura Hūd, 11:31); oči prepune suza (sura et-Teveb, 9:92); ; oči koje kolutaju u strahu (sura el-Ahzāb, 33:19); i oči koje se naslađuju gledanjem (sura ez-Zukhruf, 43:71).

Djelo koje se često spominje u Kur’anu relevantno za oko jeste *nezar* (glagol je *nezare/jenzuru*), u značenju ‘gledati’. Čin gledanja uključuje usredsređenje nečijih očiju na nešto na način na koji se može formirati temeljita i tačna slika stvari koja se gleda. Posljedično tome, riječ *nezar* često se koristi za označavanje procesa razmišljanja i istraživanja. Moguće je gledati nešto u smislu usmjeravanja očiju ka njemu bez stvarnog opažanja toga ili njegova viđenja. Kada se koristi s prijedlogom *fī* (*nezare fī*), onda glagol prenosi značenje istraživanja ili pažljivog proučavanja nečega; s prijedlogom *li* ili s direktnim objektom, glagol *nezar* koristi se za označavanje čina milosti ili saosjećanja. Ovo je, ipak, samo nekoliko od brojnih načina i značenja u kojima se glagol *nezare/jenzuru* javlja u Kur’anu.

3) Komparacija između *sem'a* i *besara* u Kur’anu

- Razlike između *sem'a* (sluha) i *besara* (vida) u mišljenju učenjaka

Učenjaci imaju različita mišljenja o tome šta je superiornije, *sem'* ili *besar*. Neki učenjaci tvrde da je *sem'* (sluh) superiorniji od *besara* (vida). U podršku tom stavu oni navode suru Jūnus, 10:42–

43: „A ima ih među njima takvih koji [pretvaraju se da] te slušaju: ali možeš li ti učiniti da te gluhi čuju ako ne razmišljaju? A ima među njima takvih koji [pretvaraju se da] gledaju prema tebi: ali možeš li ti pokazati Pravi put slijepima ako oni ne mogu vidjeti.“ Prema ovim učenjacima, pasus koji je upravo citiran ‘gluhoću’ povezuje s odbijanjem da se koristi razum, ali on neuspjeh da se gleda ne povezuje s gubitkom upotrebe razuma, već samo s gubitkom vida. Za razliku od ovih, drugi učenjaci *besar* vide superiornijim od *sem'a*. Ovi učenjaci tvrde da najbolji od svih blagoslova koje je Bog dao ljudskim bićima jeste blagoslovljeno viđenje (*en-nezar ilellāh*), koje se događa putem osjeta vida. Oni također tvrde da je stvarnost koja se posmatra putem vida potpunija i savršenija od one koja se doživljava putem sluha, samo je mjesto vida časnije od mjesta slušanja.

b) Navođenje para *sem'* i *besar* u Kur'anu

Sem' i besar Kur'an spominje bilo odvojeno ili zajedno na 36 mesta (v., naprimjer, sura Jūnus, 10:31, sura en-Nahl, 16:78). Postoji nekoliko razloga zašto Kur'an najčešće ima tendenciju da zajedno spominje sluh i vid kada raspravlja o različitim putevima znanja dostupnog ljudskim bićima. Ti razlozi su sljedeći: (1) Sluh i vid su među najvažnijim sredstvima dosezanja znanja o Bogu. (2) Sluh i vid su dva najvažnija mostića između znanja i razuma. (3) Gubitak ova dva osjetila pojedinca u značajnoj mjeri lišava sposobnosti dobijanja znanja kroz govor i pisani riječ. (4) Sluh omogućava da se opažaju zvuci pri svjetlu i tami, uprkos prisustvu određenih barijera između govornika i slušaoca. Što se tiče vida, on iziskuje prisustvo svjetla i odsustvo barijera. Nadalje, osobu će prije probuditi zvuk nego prisustvo svjetlosti. Osjet sluha je prvi koji se aktivira kada se neko probudi iz sna, a posljednji se deaktivira kada neko odlazi na spavanje (pošto osjet sluha nastavlja da funkcioniра čak i kada neko zatvori oči).

c) Razlozi zbog kojih Kur'an sluh spominje prije vida

Bit će primijećeno da se sluh često spominje prije vida kada se navode zajedno u Kur'antu. Razlog za ovaj poredak izgleda da leži u tendenciji da se superiorniji entitet navede prije inferiornijeg, i ovaj fenomen se promatra kao dokaz kur'anske književne i retoričke čudesnosti. Konzistentnost ovog poretka u Kur'antu navodi se kao dokaz superiornosti sluha nad vidom u odnosu na stjecanje znanja. Argumenti za tu superiornost uzimaju se, štavice, ne samo iz Kur'ana već i iz drugih realnosti. Neko nepominje da brojni ajeti Kur'ana zajedno navode *sem'* (sluh) i *'aql* (razum) bez sličnog navođenja *besara* (vida) i *'aqla*. Prvo zajedničko navođenje nalazi se u suri el-Mulk, 67:10, u kojoj se citiraju stanovnici paklene vatre kako govore: "Da smo samo slušali [one opomene], ili [barem] razmišljali, ne bismo [sada] u ognju razbuktanom bili!" Isto tako, Božija imena *es-Sāmi'* (Svečujući) i *el-'Alīm* (Sveznajući) navode se zajedno u Kur'antu (v. el-Beqare, 2:127, 137, 182. itd), dok se Božije ime *el-Besīr* (Svevideći) ne navodi zajedno sa *el-'Alīm*.

Na čisto epistemološkom nivou, sluh se može smatrati superiornijim od vida iz nekoliko razloga: (1) Sluh ima važniju ulogu u držanju ljudi odgovornim pred Bogom. (2) Sluh je kadarski prenijeti događaje iz sadašnjosti i budućnosti, dok vid može prenijeti samo ono što je prisutno i vidljivo oku. (3) Možete čuti zvuke koji vam nisu neposredno dostupni; međutim, da biste vidjeli nešto, objekt mora biti direktno pred vama, barem u dometu vašeg perifernog vida. (4) Osjet sluha djeluje noću i danju, po tami i svjetlu. Prvi osjet koji se aktivira kada se osoba probudi jeste osjet sluha, čak i kada ta osoba svoje oči drži zatvorenim. (5) Neko ko je izgubio svoj sluh također gubi sposobnost da govori zbog nemogućnosti da (sa)sluša sebe (a da ne spominjemo druge) i, dakle, da nastavi sa smislenim dijalogom.

d) Razlozi navođenja besara prije sem'a u Kur'anu

Mjesta na kojima se vid (*besar*) spominje prije sluha (*sem'*) u kur'anskom zajedničkom navođenju ovih termina općenito se povezuju s osudom, oštećenjem i kaznom, dok se mjesta na kojima se sluh spominje prijevida povezuju s pohvalom. Ovaj obrnuti redoslijed ne negira superiornost osjetila sluha, zapravo suprotno, potvrđuje ga. Pasusi u kojima se vid spominje prije sluha uključuju 7:179, u kojem se osuđuju ljudi koji imaju „oči, a ne uspijevaju vidjeti i uši, a ne uspijevaju čuti“; sura Hûd, 11:24, govori o „slijepom i gluhom i onom koji vidi i čuje“, pitajući: „Mogu li se ova dvojica smatrati sličnim [po svojoj] prirodi?“ Sura el-Isrâ', 17:97, upozorava na sudbinu onih koji su odbili Božije poruke riječima: „Mi ćemo ih zajedno sakupiti na Dan ponovnog oživljjenja, [oni će ležati] svojim licem prema zemlji, slijepi i nijemi i gluhi, s Džehennmom kao svojim odredištem.“ Na sličan način, sura es-Sedžde, 32:12, opisuje stanje onih koji su se okrenuli od Boga na Zemlji i koji će, na Dan oživljjenja, objesiti svoje glave pred Bogom i plakati: „Uzdržavatelju naš, [sada] smo vidjeli i čuli, vratи nas u našzemaljski život da dobra djela činimo...“

TREĆE: QALB U KUR'ANU

U procesu stjecanja znanja fizička osjetila se kompletiraju putem *qalba*, koji se općenito prevodi kao srce. Blisko povezani termini koji se koriste u Kur'anu jesu *fu'ād*, *lubb* i *'aql*. Funkcija *qalba* je razumijevanje, baš kao što je funkcija *udhuna* slušanje, a funkcija *'ajna* gledanje. *Qalb* ili *fu'ād* zajedno se navode u značenjima sluha i vida u približno 20 ajeta Kur'ana, i svi oni *qalb* prikazuju kao unutrašnji aparat čija uloga dopunjaje onu vanjskih osjetila, naročito sluha i vida. Ovaj komplementarni odnos predlaže činjenica

da se ovi entiteti spominju zajedno u suri en-Nahl, 16:78, koji govori da nas je Bog obdario „sluhom [ušima], i vidom [očima], i srćima [umovima]“ (*es-sem'a ve l-ebsāre ve l-ef'ide*).

1) Pojam *qalb* u Kur'anu

Učenjaci su *qalb* izjednačili sa *fu'ādom*, s razumom ('*aql*) i unutarnjom suštinom ('srcem') stvari. Iz korijena *q - l - b* deriviramo glagol *teqallebe/jeteqallebu* (glagolska imenica: *teqallub*), u značenju 'oscilirati ili mijenjati se'. Pridjev *qulleb* odnosi se na nekoga ko je prilagodljiv, raznovrstan i različitih vještina i talenata.

Riječ *qalb* koristi se u Kur'anu za označavanje tri stvari: (1) 'Razum' ('*aql*). Ovo značenje ilustrira se u suri Qāf, 50:37, u kojoj čitamo: „U tome je, zaista, podsjećanje za svakog čije je srce sa svim budno – za [svakoga] koji sluša svjesni um.“ (2) 'Mišljenje ili tačka gledišta' (*re'j*). Ovo značenje ilustrira se u suri el-Hašr, 59:14, koja za one koji se suprotstavljuju Istini kaže da su „njihova srca u zavadi [jedni s drugima] – zato što su oni ljudi koji ne razmišljaju“. (3) 'Fizički organ'. U suri el-Hadždž, 22:46, tako se ukazuje na „srca koja su u njihovim prsima“.

Riječ *qalb*, prema tome, može se koristiti za označavanje nečije moći razuma, kao što se i riječ *udhun* (uh) može koristiti za označavanje osjeta slуха, a riječ '*ajn* (oko) za označavanje osjeta vida.

2) Kur'anski termini sinonimni s terminom *qalb*

Epistemološki pojmovi u Kur'anu mogu se podijeliti u dvije vrste. Prva vrsta ima veze s osjetilnim organima (oči, uši i sl.), dok druga ima veze s njihovim funkcijama (vid, sluh itd.). Funkcija se može navesti sama bez spominjanja organa koji je vrši, jer cilj njegova spominjanja nije da prenese informaciju samo o tijelu kao ta-

kvom, već da prenese znanje i podstakne akciju. U drugim situacijama, može se navesti samo osjetilni organ putem aluzije na njegovu funkciju. Otuda, naprimjer, srce (*qalb*) se može spomenuti kao aluzija na razum, a ta aluzija postaje jasna iz konteksta.

U daljem tekstu govorim o entitetima kojima Kur'an pripisuje neke od kognitivnih funkcija *qalba*, ukazujući, na taj način, da se ti entiteti promatraju kao sinonimi riječi *qalb*.

a) *Fu'ād*

Kao što je navedeno u ranijoj diskusiji, korijen *f* - ' – *d* označava groznicu, toplotu i intenzitet, a srce (*qalb*) je nešto što se odnosi na imenicu *fu'ād* zbog njegove topoline. Za razliku od termina *qalb*, riječ *fu'ād* se dosljedno koristi za označavanje nematerijalne dimenzije srca. U ovom nematerijalnom smislu riječi *fu'ād* koristi se u suri el-Isrā', 17, 36, u kojoj Bog kaže: „I nikada se ne bavi ničim o čemu nemaš znanja“, jer naš „sluh (*es-sem*) i vid (*ve l-besar*) i srce (*ve l-fu'ād*) – svi oni – bit će pozvani na odgovornost na [Sudnjem danu]“.

Ibn Āšūr je primijetio da se termin *ef'ide* (pl. od *fu'ād*) često u Kur'anu koristi za označavanje uma. Ipak, istovremeno, riječ *fu'ād* nekada se koristi da ukaže na posebnu spoznajnu ili perceptivnu sposobnost. Ovo se može zaključiti prema načinu na koji se ova riječ navodi, kao gore u suri el-Isrā', 17:36, zajedno sa sposobnošću sluha i vida. Drugim riječima, termin *fu'ād* ovdje se ne promatra kao da se odnosi na fizički osjetilni organ (srce koje pumpa krv kroz tijelo), već na 'srčanu' duhovnu ili intelektualnu funkciju. Kada se termini *sem* i *besar* navode zajedno s riječi *qalb*, to zajedničko navođenje najčešće je u negativnom kontekstu, tj. *qalb* se odnosi na nezahvalnost, tvrdoču srca itd., dok se termin *fu'ād* zajedno navodi s istim riječima u kontekstima zahvalnosti, vjere itd.

Komparacija između kur'anskih ajeta koji sadrže riječi *fu'ād* i *qalb* ukazuje da se *fu'ād* povezuje s duhovnim viđenjem i spo-

sobnosti razlikovanja istinitog viđenja od onog lažnog; u suri en-Nedžm, 53:11, čitamo: „Srce [roba] nije proglašilo neistinom ono što je on video“ (*mā kedhdhebe l-fu'ādu mā re'ā*), dok se, nasuprot tome, termin *qalb* povezuje sa svojevoljom, poricanjem, pretpostavkom, sljepilom i licemjerjem. Riječ *fu'ād* također se povezuje s prazninom. U suri el-Qasas, 28:10, čitamo da nakon bacanja djeteta Musaa u rijeku, po Božijoj naredbi, „srce Musove majke posta prazno“ (*asbeha fu'ādu ummi Mūsā fārigan*). Asad ovu frazu prevodi riječima „bolna praznina obuze srce majke Musaove“. Praktično, svi komentatori Kur'ana slažu se da „praznina“ ovdje opisana jeste aluzija na strah Musaove majke koji je ona doživjela. U suri Ibrāhīm, 14:43, čitamo da će na Sudnjem danu zločinitelji „trčati tamo-amo, glava podignutih uvis [u poniznosti]... a srca bez dna, praznih“ (*ve ef'idetuhum hevā*). Fraza *ef'idetuhum hevā* doslovno znači ‘njihova srca [bit će] zrak’. U pozitivnom kontekstu, Bog kazuje Poslaniku da je razlog što mu je objavio kazivanja o ranijim poslanicima bio taj da učvrsti nje-govo srce (*fu'ād*) (sura Hūd, 11:120).

U Kur'anu se opisuje da su i *fu'ād* i *qalb* podložni burnoj promjeni. U odnosu na one koji su odbili vjerovati u Njegove poruke, Bog, u suri el-En'ām, 6:110, kaže: „Mi ćemo [također] držati [u zabuni] njihova srca i njihove oči“ (*nuqallibu ef'idetehum ve ebsārehum*). A u suri en-Nūr, 24:37, na Sudnji dan se ukazuje kao na „Dan kada će sva srca i oči biti potreseni“ (*teteqallebu fīhi l-qulūbu ve l-ebsār*).

b) *Lubb*

Kao što je spomenuto u raspravi o trokonsonantskom korijenu *l - b - b* i njegovim izvedenicama, riječ *lubb* često se koristi u pluralu (*elbāb*) kada se govori o ljudima kojima je dato posebno razumijevanje Božijih puteva i poruka. Označeni kao *ūli l-elbāb* ('oni obdareni uvidom'), to su pojedinci koji ostvaruju svjesnu poslušnost Bogu, kojima razmišljanje o objavljenim tekstovima omogu-

čava da razaznaju Božansku mudrost koja se manifestira u Božjim zakonima, ali koja nije vidljiva za druge. Štaviše, zbog njihovog dubljeg razumijevanja koje im je dato, takvi pojedinci strogo su odgovorni za svoje stavove i svoja djela, više nego drugi.

c) *Ebsār*

Imenica *ebsār* (pl. od imenice *besar*, 'vid') pojavljuje su u suri Āli 'Imrān, 3:13, u frazi *ūli l-ebsār*, „koji imaju oči da vide“. Prema Rāgibu, srođni termin *besīre* odnosi se na opažajnu sposobnost srca. Rijetko se koristi za označavanje organa vida, tj. fizičkog oka. Isto tako, glagol *besure* rijetko se koristi za označavanje fizičkog čina gledanja, osim ako je na neki način povezan s viđenjem srca. Imenica *besīre* označava unutrašnju snagu percepcije, i rijetko se razumijeva u nekom drugom značenju. Et-Taberī je interpretirao da fraza *ūli l-ebsār* označava 'one koji posjeduju pronicljivo razumijevanje'. Funkcija *besīre* ('uvid'), tj. svjetla pomoću kojeg srce 'vidi', jeste da se uključi u razmišljanje. Kao takvo, *besīre* omogućava nekome da vidi Istину koju su on ili ona primili putem Božijih poslanika. Posljedično tome, *besīre* je ono što nekoga oslobađa nesigurnosti, bilo putem vjere ili direktnog viđenja. I dok se *besīre* povezuje s moralnim lekcijama izvedenim iz Božijih poruka, *lubb* se povezuje sa činom dopiranja tih lekcija do uma. Govoreći o onima koji ne obraćaju pažnju na Božije poruke, u suri el-Hadždž, 22:56, pita se: „Zar nikad nisu po zemlji putovali da im srca mudrost steknu, i da im uši čuju? Uistinu, nisu to oči njihove koje su postale slijepе (*lā ta'mā el-ebsār*) – već su slijepa srca u nihovim prsimu (*ve lākin ta'mā el-qulūb elletī fi s-sudūr*)!“

d) *Sadr*

Kao što se vidjelo, riječ *sadr* odnosi se na najviši ili najvažniji dio nečega. Također se može odnositi na početak nečega, kao u frazi *sadru l-islām*, koja označava rane godine islama. Slične fraze su:

sadru n-nehār (rani dio dana), *sadru l-lejl* (rani dio noći), *sadru š-šitā'* (rana zima) i *sadru s-sajf* (rano ljeto). U skladu sa definicijom da je najviši ili najvažniji dio nečega, imenica *sadr* koristi se za označavanje prsa kod ljudskih bića i kod životinja i, još specifičnije, za grudni koš.

Trokonsonantski korijen *s – d – r* i njegove izvedenice pojavljuju se 44 puta u Kur'anu. Načini na koje se ove riječi koriste u Kur'anu ukazuje da *sadr* igra određenu ulogu u procesu stjecanja znanja u odnosu na srce kao mjesto percepcije. *Sadr* sadrži *qalb*, koji sadrži *fu'ād*, koji opet sadrži *lubb*. *Sadr* je srcu ono što je bjelina oka zjenici, što je dvorište kući, ili što je okolina Mekke Mekki. Jer kao što se na bjelini oka formiraju folikuli kada neko pati od trahoma, tako se u *sadr* usađuju sumnje, slutnje, iskušenja i druge uz nemiravajuće misli. *Sadr* je također mjesto strasti, žudnji i drugih podstrekivanja nižeg ja, a istovremeno i mjesto vjere, predanosti Bogu, učenja i znanja.

Sljedeći pasusi ilustriraju neke od načina na koje se koristi riječ *sadr* u Kur'anu. Sura en-Nahl, 16:106, upozorava na sudbini koju će sresti neko „ko dragovoljno otvori svoje srce poricanju Istine“ (*men šereha bi l-kufri sadren*). Posljedično tome, u suri el-En'ām, 6:125, govori nam se da, kada Bog želi nekoga uputiti, „On mu prsa široko otvori prema samopredanosti [Njemu]“ (*ješrah sadrehu li l-islām*). Kada oglašava Poslaniku da mu se dariva Objava, u suri el-E'arāf, 7:2, Bog kaže: „... neka u tvome srcu ne bude nikakve tjeskobe“ (*lā jekun fī sadrike haredžun*). Sura Hūd, 11:5, potvrđuje da, bez obzira kako se mi možda pokušavali sakriti od Boga, On „ima puno znanje o svemu što je u srcima [ljudi]“ (*innehū 'alīmun bi dhāti s-sudūr*; usp. el-Mulk, 67:13).

Kao što je spomenuto, *sadr* se identificira kao mjesto uzne-mirujućih, anksioznih misli. U suri en-Nās, 114:5, čitamo da šejtan „šapuće u srca ljudi“ (*juvesvisu fī sudūri n-nās*). Kada se govorи o onima koji dovode u pitanje Božije poruke bez dokaza da

podrže njihove sumnje, u suri Gāfir, 40:56, izjavljuje se da je „u njihovim srcima samo osorna uobraženost“ (*in fī sudūrihim illā kibrūn*). Dok se govori o vremenu rata i stradanja, u suri Āli 'Imrān, 3:154, izjavljuje se da je Bog dopustio tu teškoću kako bi testirao šta je u njihovim srcima (*lī jebtelī Allāhu mā fī sudūrikum*). U suri el-Ādijāt, 100:10, govori se kako će, na Sudnjem danu, „sve što je [skriveno] u ljudskim srcima“ (*mā fī s-sudūr*) biti otkriveno. U suri el-Hašr, 59:13, govori se o strahu u srcima nevjernika (*fī sudūrihim*), dok sura Jūnus, 10:57, obznanjuje da Božija poruka sadrži lijek za bolesti u ljudskim srcima (*šifā'un li mā fī s-sudūr*).

3) Pokreti i stanja srca u Kur'anu

Funkcije srca mogu se podijeliti u dvije glavne kategorije: kognitivne i emotivne. Kognitivna kategorija uključuje procese povezane sa znanjem i konceptualizacijom: razmišljanje, promišljanje, formiranje ideje, sjećanje na informacije koje je neko naučio u prošlosti i stjecanje novih informacija. Emotivna kategorija ima veze sa željama i namjerama, sklonostima i nesklonostima. U ovom polju postoji gradacija od puke sklonosti do vezanosti, do porobljavanja. Volja dovodi do namjere ili odlučnosti, što je odluka srca da koristi svoje tjelesne članove u izvršenju određenog djela, bilo da je ono pohvalno ili pokuđeno. Ako djelo nema rezultata, namjera ostaje u domenu želje ili žudnje. Tek kada odluka pusti čvrst korijen, ona postaje odlučnost i razvija se u akciju.

Kur'an govori o srcu (*qalb*) na brojne načine. On opisuje djela koja poduzima srce kao i attribute koji ga čine višestrukim svijetom za sebe. Srce je sjedište mentalnih slika i znanja, osjećaja i osjećanja; u nekim situacijama srce kombinira kognitivno i emotivno, dodajući dublju dimenziju i jednom i drugom.

4) Spoznaja i percepcija

Ovo područje uključuje konceptualizacije, slike i ideje, sposobnost za znanje i učenje, unutarnje misaone procese koji proizlaze iz iskustva te sposobnost pravljenja razlike, memoriranja, sjecanja i proizvođenja informacija.

5) Volja

Volja obuhvata temperament i raspoloženje, što uključuje žudnje, osjećaje, želje i sklonosti. Područje volje uključuje dualnosti traganja i napuštanja, ljubavi i mržnje, intimnosti i otuđenja, kao i svjesnosti dobra i zla, mogućnosti i nemogućnosti. Volja i odlučnost jesu ono što se javlja poslije misaonog procesa koji doprinosi sigurnosti, vjeri, vjerovanju i unutarnjem miru.

Kao što smo razmotrili u ranijem odjeljku, neki kur'anski iskazi povezani s *qalbom* opisuju procese koji nastaju iz samoga srca ili akcije koje poduzima srce (strah, drhtanje i sl.), dok drugi opisuju procese koje srce kuša (takvi kao što su pečaćenje, jačanje, ispitivanje itd.).

Za življenež života ljudi trebaju četiri stvari: (1) znanje o onome šta je korisno i poželjno i za čim, prema tome, treba tragati; (2) znanje o onome što je štetno i nepoželjno i što, prema tome, treba izbjegavati; (3) sredstva za postizanje onoga što je korisno i poželjno i (4) sredstva za izbjegavanje onoga što je štetno i nepoželjno. Naše volje nastoje se podložiti našim željama i ćejfovima te utiscima i pojmovima nastalim na osnovu naših osjetilnih opažaja. Međutim, konceptualizacije nastale na temelju osjetilnog iskustva podložne su usavršavanju i mijenjanju budući da naša svijest raste i da razvijamo veću moć rasuđivanja. S obzirom na ove moći, mi smo u mogućnosti da odlučimo da li ćemo potisnuti želju ili je zadovoljiti, te da postupamo

shodno tome. Ljudsko djelo temelji se na trome: spoznaji („Koja djela su potrebna i/ili moguća?“), volji („Šta biram da učinim?“) i sposobnosti („Za koje djelo sam sposoban?“).

6) Važnost *qalba* u stjecanju znanja

Bog je stvorio *qalb* kao sjedište znanja i volje. Ono je sjedište naše percepције stvarnosti kakva jeste i naše koncepcije o tome kakva bi trebalo da bude (naši ideali). Znanje i djelo nastaju kroz misaone procese. Kada se djelo ponavlja, to rezultira nastajanjem navike. Uz znanje i volju, svako od nas ima ovozemaljske veze, urođene karakterne osobine i životno iskustvo koje doprinosi našoj psihološkoj formi. S obzirom na složenost naše forme kao ljudskih bića, nemoguće je da u potpunosti kontrolišemo misli koje nas napadaju protiv naše volje. Međutim, dati su nam darovi razuma i vjere, koji nam omogućavaju da razlikujemo koje misli treba pozdraviti i djelovati u skladu s njima, a kojima se opirati i suzbijati ih. Kada se stave u upotrebu, ti darovi omogućavaju nam da u potpunosti živimo naše živote, da svakom damo njegovo/njezino pravo i sve što je potrebno.

7

Vahj (Objava) i nubuvvet (poslanstvo)

Kada kažemo da postoji potreba za Objavom – *vahjom* – time kažemo da postoji potreba za vezom između područja *eš-šeħāde* i *el-gajba*. Ako prepostavimo stvarnost onoga što se naziva *vahj* ili Božija objava – govor Stvoritelja koji je uzeo formu poruka koje su nam poslane preko poslanika – onda na temelju toga možemo kategorizirati ljude na osnovu njihovog odnosa prema toj Objavi. Ove kategorije uključuju: (1) one koji su primili Božije poruke i povjerivali u njih te im se potčinili; (2) one koji su primili Božije poruke i odbili ih bez obzira na razlog i (3) one koji nisu primili te poruke. Odnos ljudi prema porukama Božije objave ima implikacije na načine na koje se oni odnose ne samo prema svome Stvoritelju već i jedni prema drugima.

Tokom čitave historije ljudi imaju tendenciju da traže znanje kroz dva izvora. Prvi izvor je materijalni svijet (kosmos), a drugi je duhovno područje. Duhovno područje uključuje duhovna iskustva i vještine onih koji su poznati kao čestiti, iskreni, učeni pojedinci. Neke civilizacije su nebeske sfere i kretnje zvezda promatrале kao izvor upute. Neke su idole tretirale kao

simbole duhovne stvarnosti s obzirom na njihovu urođenu želju da se obožavaju i traže nepoznato. Obožavanje idola također je bilo u obliku davanja maha instinkтивnim nagonima umjesto da se uputa traži izvana. O takvim ljudima govori Kur'an kada pita: „Jesi li ikada ozbiljno razmišljao o onoj sorti ljudi koji vlastite želje uzimaju za svoje božanstvo?“ (sura el-Furqān, 25:43).

Postoji vječni spor oko toga da li ljudska bića trebaju Božansku objavu koja predstavlja jedini izvor pouzdanog znanja i upute – drugim riječima, jedini put do znanja *el-gajba*: područja iznad domašaja ljudskog opažanja. S obzirom na slaganje o potrebi takve Božanske objave, postavilo se pitanje ko bi se mogao smatrati pouzdanim kanalom ili prenosiocem Objave. Drugim riječima, koji poslanik ili Božanski glasnik može biti potvrđen da je bezgrešan i nepogrešiv, i koja će poruka biti potvrđena kao jedno istinsko Božansko objavlјivanje? U vezi s ovim u suri Jūnus, 10:37 čitamo: „Pa nije ovaj Kur'an nikako mogao izmisliti niko osim Boga! Nipošto, zaista! On potvrđuje istinitost onoga što je još preostalo [od ranijih objava] i jasno izriče Objavu [koja dolazi] – nek ne bude nikakve sumnje u tome! – od Uzdržavatelja svih svjetova.“

Kur'an, kao Božija objava, i Poslanik kao njezin kanal, mogu se posmatrati kao mostovi između *el-gajba* i *eš-šeħāde*. I Kur'an i Poslanik materijalni su subjekti kojima ljudi mogu pristupiti kroz svoja osjetila, ali koji sami ukazuju na područje iznad domašaja ljudske osjetilne percepcije. Poslanik i poruka koju on donosi su, dakle, posrednici između čovjeka i Božanstva.

Na osnovu navedenog možemo identificirati četiri cilja Božanske objave i poslanstva: (1) Prenošenje dobrih vijesti i upozorenja, kao što Bog kaže Poslaniku u suri Sebe', 34:28: „A [što se tiče tebe, Muhammede,] Mi smo te poslali čitavom čovječanstvu da budeš glasnici radosnih vijesti i opominjač“ (usp. el-Ahqāf, 46:9). (2) Izvođenje ljudi iz tmine neznanja i grijeha na svjetlo i Pravi put, kao što Bog obznanjuje u suri Ibrāhīm, 14:1, da je On

poslao Kur'an da bi „čitav ljudski rod mogao izvesti, s dopuštenjem Uzdržavatelja njihova, iz dubina tmine na svjetlo“. (3) Rješavanje sporova među ljudima. Zato Bog kaže Poslaniku: „I tebi smo [isto tako] s Plemenitih Visina podarili ovu Božansku Knjigu ni iz kakvog drugog razloga osim da bi im mogao objasniti sva [pitanja vjere] o kojima su se kod njih pojavila različita gledišta, i [tako ponuditi] uputu i milost ljudima koji hoće da vjeruju“ (sura en-Nahl, 16:64). (4) Definirati odnos ljudi prema Bogu u smislu načina na koji se On obožava i Njemu pokorava, i kako se oni odnose jedni prema drugima.

Božanska objava jedino se daruje poslaniku. Posljedično tome, postoji potreba za poslanicima da služe kao kanali kroz koje se Božanska objava neometano prenosi ljudima. Samo je Bog taj Koji odlučuje ko će biti izabran kao poslanik, kao što čitamo u suri Gafir, 40:78: „I nije bilo dato nijednom poslaniku da iznese na vidjelo neko čudo osim s Božijim dopuštenjem.“ Ovaj ajet može se razumjeti i na način da nijedan poslanik nije donio Božansku poruku drugima osim s Božijim dopuštenjem. Isto tako, u suri el-Džinn, 72:26–27, čitamo: “[Samo] On zna ono što je izvan dosega opažanja stvorenog bića, i nikome On ne otkriva ništa od tajni Svoga nedokučivoga znanja, osim ako to nije poslanik koga je On bio zadovoljan [za to] odabrati.“ Još od dana kada je Ademu potvrđen status osobe kao poslanika, to je dokazano putem dobro potvrđenih dokaza, kao što čitamo u suri Āli 'Imrān, 3:33: „Pazi, Allah je uzdigao Adema i Nuha, i Ibrahimovu porodicu, i Imranovu porodicu iznad čitavog čovječanstva.“ Bog časti poslanike čudima koja su u početku u korist samih poslanika, kao sredstvo da ih ubijedi da su oni, zapravo, Božiji poslanici, i da im se daruje Objava. Onda kada budu sigurni u svoju ulogu i identitet, poslanici će imati smjelosti da isporuče poruku koja im je povjerena. U tom trenutku, čuda su poslanicama data da bi služila kao sigurnost ne samo za poslanike već i za ljude kojima se Božija poruka prenosi. U kazivanju o Musau, naprimjer, kaže

nam se da je prije njegova slanja faraonu, Bog omogućio Musau da izvrši čudo svoga štapa i gledanja da se on pretvori u zmiju. To se desilo tek nakon što je Bog naredio Musau da ide faraonu (sura Tā Hā, 20:17–24) sa „Božijim Pismom – Mjerilom po kojem će se razlučivati istinito od lažnog“ (sura el-Beqare, 2:53; usp. el-Isrā', 17:9).

Istinski Božiji poslanik, iako čovjek, jeste osoba izuzetnog karaktera: mudar, moralan, poslušan i izabran od Boga da dostavi Njegovu objavljenu poruku. Poslanik, naravno, mora govoriti jezik naroda kojem je poslan i dokazati svoju tvrdnju da je poslanik izvršenjem čuda koja bi bila nemoguća bez Božije intervencije. Tako poslanikova čuda postaju izvor sigurnosti za one koji ih posvjedoče, jer mogu biti sigurni da je njegova poruka objavljena od Boga. Kada poslanik dostavi Božiju objavljenu poruku ljudima kojima je poslan, njegova publika će biti podijeljena na grupe u zavisnosti od toga kakav je njihov odgovor na njega i njegovu poruku. Oni koji si čuli njegovu poruku i posvjedočili njegova čuda bit će podijeljeni na one među njima koji potvrđuju njegov identitet kao poslanika i njegovu poruku kao Božiju objavu, i one koji odbijaju njegovu poruku i njegova čuda. Drugi možda čak nisu ni čuli za datog poslanika ili vjeru u fenomen poslanstva. Da bi pokazao istinitost svoje poruke i istinitost svojeg identiteta, poslaniku su potrebne dvije vrste očiglednih dokaza. Prva vrsta sadrži dokaz mogućnosti i nužnosti poslanstva i Božije objave. Druga je dokaz da je on sam poslanik koji dostavlja Božiju objavu iz njezinog izvora. Zato se poslaniku šalju dvije vrste znakova: verbalni i neverbalni. Verbalni znakovi sadrže govornu i/ili pisano Objavu, dok neverbalni znakovi obuhvataju natprirodne podvige, koji se obično nazivaju čudima, koje može izvršiti samo neko ko je dobio posebnu moć i autoritet od Boga.

Božija objavljena poruka bit će sveobuhvatna po prirodi u smislu da obuhvata sve dijelove opažajnog područja u kojem ljudi žive. Ona također povezuje opažajno područje s područjem

koje je iznad shvatanja ljudske percepcije. Od ovog drugog područja postoje dijelovi koje Bog otkriva samo Svojim melekan-skim izaslanicima. Druge dijelovi Bog otkriva melecima i posla-nicima, a s nekim drugim dijelovima ljude upoznaje putem Nje-govih poslanika. I konačno, postoji dio koji Bog nikome ne otkri-va i koji samo On zna. Na ovaj dio ukazuje se u Kur'antu kao na „ključeve nevidljivog (*mefātīhu l-gajb*), riznice koje samo On zna...“ (sura el-En'ām, 6:59; usp. Āli 'Imrān, 3:40). Kao Božanski izvor znanja, Božija objava data ljudima obuhvata samo jedan dio *el-gajba*, a stvoreni svemir, također izvor znanja, sastoji se od elemenata koji su uočljivi ljudskim bićima i onih koji to nisu.

Ukratko, izvori znanja nama dostupni mogu se klasificirati kao nestvoreni i stvoreni. Kao izvor znanja, *vahj* govori o stvari-ma koje su izvan shvatanja ljudskog opažanja i o realnostima koje ljudska bića mogu razumjeti svojim osjetilima i umovima. Kao takav, *vahj* je nešto što se može opaziti, izučavati, razumije-vati i o čemu se može razmišljati. On je također, i jednak po važnosti, nešto što služi kao sredstvo približavanja Bogu i uspo-stavljanja pravde na zemlji, kao što Bog u suri el-Hadīd, 57:25, objavljuje: „Zaista, [čak i prije] smo Mi poslali poslanike svoje sa svim dokazima [ove] Istine; i preko njih smo Mi s Visinom Pleme-nitih predavalci Objavu, i [tako vam davalj] vagu [da njime vagate pravo i krivo], da bi ljudi mogli postupati pravedno.“

IZ PREDGOVORA

Ovo detaljno djelo ima za cilj imati širi rječnik ključnih kur'anskih termina i utvrditi značenja tih termina, semantička i lingvistička, unutar kur'anskog konteksta. Ne postoji ispravan način razumijevanja Kur'anu ili što je moguće preciznije objašnjenje značenja njegovih ajeta bez izučavanja kur'anske terminologije i pojmove. Uzeti zajedno, oni ne samo da sumiraju univerzalne istine religije (veliki moralni kod) već, također, oživljavaju Tekst i daju mu nevjerovatnu životnost, preciznost i fleksibilnost, obogaćujući komunikaciju kur'anske poruke kroz njihovu zadivljujuću i sveobuhvatnu narav.

* * *

Ovo djelo objavljuje se kako bi se proširio diskurs i povećala svjesnost o pitanjima islamskog umjetničkog izražavanja i njegovih konačnih ciljeva i zadataka. Nema sumnje da je predmet specijaliziran, ali se nadamo da će najveći broj i općih i specijaliziranih čitalaca imati koristi od ponuđene perspektive i općih pitanja koja su istraživana.

* * *

Značenja datih kur'anskih termina varirat će zavisno od načina i konteksta u kojima se koriste, i od pitanja u vezi s kojima se spominju. Baš kao što pojam stvara termin, tako i termin i njegova upotreba oblikuju pojam. Kao terminološka analiza Kur'anu, ova studija istražuje termine unutar njihovih odgovarajućih semantičkih i lingvističkih konteksta.

Balil Abd al-Karim (r. 1982) doktorirao je islamske nauke i komparativne religijske studije na Fakultetu Usul al-Din, Emir Abd Al Kader na Univerzitetu islamskih nauka u Alžиру. Objavio je veliki broj članaka u časopisima poput *Islamiyya al-ma'rifa, Journal of Emir Abd Al Kader* i *Al-Miyar*, i drugim.

CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE
CENTRE FOR ADVANCED STUDIES
SARAJEVO

ISBN 978-9958-022-99-9

9 789958 022999